

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, Надзвичайний і Повноважний Посол;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника "Україна дипломатична";
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України, член-кореспондент НАН України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНИЧ М.А.,
кандидат історичних наук, Ректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЛАТІЙ Г.Г.,
Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ПАЗЕНКО В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Української академії політичних наук;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 05 від 27.02.2013 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся Савчин, Галина Яворська, Валерій Гришаков.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.

Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал

2013, № 3. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.

Телефон/факс: 38 044 279 39 18

Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com

Видавець: ДП "Політика і час"

Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.

Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 15 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:

2 стор. – фото Володимира Харченка. Дерево та Океан. Бесіда. (Tree and Ocean. Conversation)

Таке враження, що природа почала дивитися телевізор, щось почула про світову економічну кризу і локальні політичні та вирішила швидко відреагувати – і засніжила, і задощила, і не по-весняному завірюхою завіяла.

Хоча, якби якимось свіжим вітром занесло в наші краї та голови теорію довгих хвиль Кондратьєва, виписану російським ученим у радянському концтаборі майже 100 років тому, економічні, політичні та навіть природні катаклізми відкрилися б під зовсім іншим кутом зору.

Отже, за Кондратьєвим, довгі хвилі, в основі яких лежать інноваційні технологічні революції, мають міжнародний характер. Енергетична криза 70-х минулого століття, на переконання вчених, ознаменувала фінал світового панування Сполучених Штатів і початок нового політико-економічного циклу.

Країна, яка зможе приборкати та підкорити собі інноваційну хвилю, майже автоматично стане наступним світовим економічним лідером (якщо уникне військового протистояння з конкурентами). Економічне лідерство дасть змогу державі впливати на світову політику, що зрештою породить могутню наддержаву.

Якщо погодитися з теорією Кондратьєва, за якою довга хвиля триває 50-60 років, а світові держави-лідери змінюються на політичній арені раз на 100-120 років, можна зробити висновок, що ми якраз знаходимося на початку чергового циклу. Будь-які економічні нововведення, за висловом Йозефа Шумпетера, є плодотворними бурями руйнації.

А це означає, що зовсім скоро знову прийде Весна, зазеленіють дерева і забувають трави, а економічний розквіт (нагадую, К-хвиля має тривалість 50-60 років) підхопить усіх і кожного та вознесе на вершини фантазій.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити "Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- ДП "Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ "НВП "Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма "Періодика" Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;
- АТЗТ "Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;
ТОВ "Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
філія ТОВ "Саміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40;
ДП "Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
АТЗТ "Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
ДП "Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
філія ДП "Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу "Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 15 гривень.

6

10

14

20

24

32

37

46

42

54

60

5 Візит Міністра закордонних справ України Леоніда Кожари до Російської Федерації

ПОЛІТИКА

6 Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Куба в Україні Ернесто Антоніо Сенті Даріас: «З Україною нас поєднують міцні історичні зв'язки...»

10 Понтифікат надії в епоху турбулентності

14 Три міфа о российской внешней политике

КОНТРОВЕРЗА

20 Beware the European mirage

ІНТЕГРАЦІЯ

24 Це солодке слово – свобода

28 Європейська місія України-2013

32 АСЕМ – діюча модель міжрегіональної співпраці

ДИПЛОМАТІЯ

37 Перший – це не стільки почесно, скільки відповідально

42 Дипломатія та європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД): політико-інституційний аспект

46 Превентивна дипломатія: міф чи реальність?

КОНФЛІКТОЛОГІЯ

50 Придністровський цугцванг

52 Гуманітарний аспект політики України щодо Придністров'я

ГЕОПОЛІТИКА

54 Дикі карти – у грі

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

58 Світова дипломатія і досвід дипломатичної служби Республіки Молдова

ГДП

60 Правові та фінансові аспекти діяльності іноземних представництв в Україні

КУЛЬТУРА

62 Полудень віку митця

Візит Міністра закордонних справ України Леоніда Кожари до Російської Федерації

У рамках дводенного візиту Міністра закордонних справ України, Діючого голови ОБСЄ Леоніда Кожари до Російської Федерації відбулася низка зустрічей, на яких обговорено актуальні міжнародні питання.

Під час зустрічі із заступником голови Уряду РФ, Спеціальним представником Президента РФ з питань Придністров'я Дмитром Rogozinim відбувся обмін думками щодо подальшої взаємодії сторін із урегулювання придністровського конфлікту в контексті переговорів у форматі «5+2», а також у світлі головування України в ОБСЄ.

Також було обговорено актуальні питання українсько-російського співробітництва у високотехнологічних галузях, зокрема, ракетно-космічній, авіаційній та сфері атомної енергетики.

Після цього Л. Кожара відвідав Національний культурний центр України в Москві. Міністр ознайомився з роботою центру, зокрема, Української недільної школи ім. П. Поповича при НКЦУ, інформаційно-довідкової бібліотеки, меморіальної кімнати Т. Шевченка та М. Грушевського, а також зробив запис у Книзі почесних гостей НКЦУ. Леонід Кожара провів зустріч із керівниками та активістами земляцтва України в Москві.

У цей же день міністр зустрівся з керівником Федерального агентства у

справах СНД, співвітчизників, які проживають за кордоном, і з міжнародного культурного співробітництва, Спеціальним представником Президента РФ зі зв'язків із державами-учасницями СНД Костянтином Косачовим. У ході зустрічі було обговорено широке коло питань, у тому числі щодо розвитку гуманітарного співробітництва в рамках СНД, спільного відзначення 200-річчя від дня народження Тараса Шевченка, діяльності культурних центрів двох країн.

Наступного дня під головуванням Міністра закордонних справ України Леоніда Кожари та Міністра закордонних справ РФ Сергія Лаврова було проведено пленарне засідання в розширеному складі з проблематики ОБСЄ. У ході засідання обговорено актуальні питання порядку денного Організації, а також форми взаємодії двох держав у її рамках, зокрема, у контексті українського головування. Досягнуто домовленість приділити особливу увагу активізації взаємодії двох країн у процесі придністровського врегулювання.

Крім цього, Л. Кожара та С. Лавров окремо обгово-

рили широкий комплекс питань українсько-російського співробітництва, а також графік подальших двосторонніх контактів на найближчу перспективу.

За результатами зустрічі домовлено продовжити взаємодію на міжнародній арені, а також пришвидшити вирішення на взаємовигідній основі принципових питань двостороннього порядку денного в дусі стратегічного партнерства між Україною та РФ.

У рамках робочого візиту Л. Кожара виступив у Дипломатичній академії МЗС Росії з промовою перед послами країн-учасниць ОБСЄ і партнерів цієї Організації, професорсько-викладацьким складом і слухачами академії. Леонід Кожара торкнувся актуальних питань порядку денного ОБСЄ, у тому числі, у контексті задекларованих пріоритетів на період українського головування.

Міністр закордонних справ України відповів на запитання щодо реалізації ініціатив нашої країни в рамках ОБСЄ, а також стосовно стану та перспектив українсько-російського співробітництва. Леоніду Кожарі було присвоєно звання Почесного члена Дипломатичного клубу Дипломатичної академії МЗС Росії.

Наприкінці візиту відбулася зустріч Леоніда Ко-

жари з Головою Державної Думи Федеральних Зборів РФ Сергієм Нарішкіним. Глава українського зовнішньополітичного відомства поінформував спікера нижньої палати російського парламенту про пріоритети діяльності ОБСЄ у 2013 році. Він наголосив, що Україна спрямовуватиме свої зусилля на зміцнення потенціалу цієї авторитетної Організації, її розвиток у конструктивному та ефективному руслі. Зокрема, сторони обмінялися думками з питань взаємодії в процесі врегулювання придністровського конфлікту. Було наголошено на необхідності поглиблення існуючого рівня стратегічного партнерства між Україною та Російською Федерацією. Зокрема, Л. Кожара особливо відзначив важливість парламентської складової для розвитку двосторонніх міждержавних відносин.

Сергій Нарішкін повідомив про плани взаємодії між парламентами двох країн на найближчу перспективу, зокрема про зустріч з українським спікером, заплановану в рамках МПА СНД у квітні цього року, та підготовку до чергового засідання Міжпарламентської комісії зі співробітництва Верховної Ради України та Федеральних Зборів РФ, яке повинно відбутися в Дніпропетровську.

Сторони також торкнулися низки інших актуальних питань двостороннього та міжнародного порядку денних.

Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Куба в Україні Ернесто Антоніо Сенті Даріас:

«З Україною нас поєднують міцні історичні зв'язки...»

Історія двосторонніх відносин між Республікою Куба та Україною має давні традиції та була започаткована одразу після перемоги Кубинської революції – понад 50 років тому. Про це, а також соціально-економічний досвід острівної дер-

жави та перспективи двосторонньої співпраці в інтерв'ю «Зовнішнім справам» люб'язно погодився розповісти Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Куба в Україні пан Ернесто Антоніо Сенті Даріас.

«ЗС»: Пане Посол, яким є місце України у зовнішній політиці Республіки Куба?

Сенті Даріас: Важливо підкреслити, що з Україною нас поєднують міцні історичні зв'язки. Саме цього року, в березні, ми святкуємо двадцять першу річницю встановлення дипломатичних відносин між нашими державами, але, безсумнівно, історія співпраці двох країн є набагато давнішою і сягає ще радянських часів. Ідеться не лише про дружні, міжурядові контакти Куби з Україною та Росією, а й про історичні зв'язки між нашими народами. По-перше, у складі радянського контингенту було багато українців, які допомагали нам захищати здобутки революції, особливо в перші роки після перемоги кубинської революції (1959, 1960, 1961, 1962 рр.). По-друге, багато українських науковців, тоді ще радянських учених, надавали свою підтримку Республіці Куба та сприяли її технічному розвитку. По-третє, сотні, навіть тисячі кубинських студентів навчались в Україні в різних університетах і навчальних центрах. Деякі сьогоденні високопосадовці Куби здобули освіту в Україні, особливо значною є кількість спеціалістів цивільної авіації. Усе вищеперераховане є тим, що ми називаємо внеском України в розвиток Куби та її місцем у нашій зовнішній політиці як у політичному, так і в економічному аспектах. У політичному плані я маю на увазі спільність поглядів на всі важливі питання та співпрацю на міждержавному рівні у різних сферах. В економічному – Україна була й залишається дуже важливим партнером для Куби.

Повертаючись до історії, зазначу, що до розпаду Радянського Союзу 85% зовнішньої торгівлі нашої країни

припадало на тодішній СРСР та інші соціалістичні країни. Із них 30% становила продукція, що вироблялася в Україні: пшениця, кукурудза, сухе молоко тощо. Навіть зараз, після стількох років, на Кубі працюють понад 27 тис. тракторів марки «ЮМЗ», сотні вантажних автомобілів марки «КРАЗ». Зараз намагаємося відновити співпрацю між українськими та кубинськими підприємствами, оскільки наші інтереси співпадають і ми зацікавлені в постачанні нової техніки українського виробництва, також маємо намір відновити постачання названих продуктів та добрива, що є важливим для сільського господарства Куби. Численні кубинські заводи використовують українське обладнання. Між нашими країнами існують досить міцні зв'язки, які потрібно відновлювати та зміцнювати. Окрім згаданих мною політичних та економічних зв'язків, потрібно відмітити також багаторічну співпрацю між нашими країнами в галузі спорту, нау-

ки та техніки. Коло співпраці є надзвичайно широким.

Таким чином, можу підтвердити, що Україна має особливе значення для нашого зовнішньополітичного відомства. Щиро кажучи, після призначення Надзвичайним і Повноважним Послом в Україні та Молдові я намагаюся зробити все можливе для збільшення обсягу торгівлі між нашими державами та створення нових можливостей для співпраці в таких галузях, як туризм, гірничо-промисловість тощо. Це конкретна співпраця, що, безсумнівно, є дуже важливою для обох країн, продовження якої є обов'язком як нашої місії, так і Посольства України в Республіці Куба.

«ЗС»: **Ваша Високоповажносте, Куба є прикладом країни, що розвивається шляхом побудови соціалізму. Які основні переваги цього шляху і що з кубинського досвіду могла б використати Україна?**

Сенті Даріас: Для Куби соціалізм – це незалежність, суверенітет, самовизначеність, право на гідне життя. Соціалізм дав можливість Кубі перетворитися з надзвичайно бідної країни на таку, в якій добре живеться всім верствам населення, де кожен може себе реалізувати, незалежно від грошей і статусу. Соціалізм на Кубі означав рівний доступ до безкоштовної освіти, у тому числі вищої, для всіх без винятку. Соціалізм – це безкоштовна медицина, включаючи операції з пересадки серця. Цього ми досягли в дуже складній ситуації. Понад п'ятдесят років наша країна живе в умовах жорсткої незаконної блокади. Я назвав би це гігантським порушенням прав людини в масштабах цілої країни з боку США. Ця блокада постійно засуджується ООН, останнього разу 188 країн проголосували за рішення на підтримку Куби, але адміністрація Білого дому до них не прислухається. Таким чином, соціалізм означає досягнення всіх наших успіхів в умовах протистояння з могутнім сусідом – США, що постійно намагаються ліквідувати здобутки Кубинської революції. Також наша країна знаходиться в процесі важливої внутрішньої трансформації, початком якої стало втілення в життя курсу, прийнятого на 6-му конгресі Комуністичної партії Куби на підставі попереднього обговорення з громадськістю. У результаті – майже 70% положень цього документа було змінено. Отже, це не просто черговий партійний документ, а план розвитку нашого суспільства, нашої країни, підтриманий наро-

Зустріч з Ернесто Антоніо Сенті Даріасом в Асоціації дружби «Україна – Куба»

Кількість українських туристів, які літають на Кубу, зросла на 10%. У 2012 р. країну відвідало майже 7,5 тис. людей. Про це заявив Посол Республіки Куба в Україні під час своєї першої прес-конференції. На фото: столиця Куби Гавана

дом. Тому це важливий етап у розвитку нашого демократичного та соціально-орієнтованого суспільства. Зараз ми вдосконалюємо нашу соціалістичну модель розвитку: було введено приватну та кооперативну працю, кооперативну власність, окрім соціалістичної власності. Ми боремося за те, щоб бути більш ефективними в економічному сенсі, наші підприємства використовують усі економічні засоби, як внутрішні, так і зовнішні, для досягнення прогресу. Усі реформи завжди спрямовані на вдосконалення соціальної системи, якою ми дуже пишаємося.

Що стосується використання нашого досвіду, то я вважаю, що Україна має власний досвід, не думаю, що ми маємо давати комусь поради. Україна – це величезна країна з багатими природними ресурсами, людськими ресурсами, зі сприятливим географічним розташуванням, надзвичайно багатою історією, що сама здатна знайти найкращу форму свого розвитку. Кожна країна має свій шлях, ми поважаємо вибір України. Наполягаю, для Куби соціалізм – це все вищезазначене, тому наш народ, у першу чергу, наша Комуністична партія, обраний уряд, усвідомлюють обов'язок удосконалювати соціальну систему, що підтримує кожного, для того, щоб гарантувати майбутнє нашої революції. Якби Кубинська революція не здобула перемогу 1959 р., ми могли б зараз бути в такій же ситуації, що й Пуерто-Рико. Дехто волів бути ще однією зіркою на американському прапорі, інші віддавали перевагу боротьбі за свою національну ідентичність. Кубинський народ збудував свою соціалістичну модель, яка бере початок з часів Головнокомандуючого Фіделя Кастро і продовжується під керівництвом Генерала армії Рауля Кастро. Це люди, що творили нашу історію, воюючи за наше майбутнє.

«ЗС»: **Як Ви оцінюєте сьогодинішній стан економічних відносин між нашими державами?**

Сенті Даріас: Необхідно збільшувати торговельний оборот. Ми докладаємо зусиль, аби покращити ситуацію – і наше посольство в Україні, і ваше дипломатичне представництво в Республіці Куба працюють разом для збільшення взаємної обізнаності. Показники торговель-

ного обороту між нашими державами повинні відповідати рівневі політичних контактів. Саме сьогодні ми напружено працюємо, щоб відновити колишні масштаби закупівлі продовольчих продуктів, згаданих раніше, ведемо переговори про можливість закупівлі в майбутньому української техніки. Ми збільшуємо обсяг імпорту до України продукції нашої фармацевтичної галузі, особливо це стосується онкологічних препаратів.

Уже більше двадцяти років діє програма реабілітації дітей Чорнобиля на території Куби. Ця програма є дуже важливою, оскільки повертає дітей до життя, повертає їм надію, дає їм змогу побачити на власні очі систему охорони здоров'я Республіки Куба та її потенціал. Хоча на сьогодні рівень експорту ліків до України є дуже скромним, ми працюємо з вашими підприємствами, прагнучи задовольнити потреби українського ринку та збільшити обсяги продажу медичних препаратів, які перед тим повинні пройти процедуру реєстрації відповідно до українського законодавства.

Наведу інший конкретний приклад. Саме зараз на заводі імені Антонова виробляються 3 нові літаки моделі АН-150, які Куба буде використовувати на внутрішніх маршрутах. Це лише перший крок, хоча проект фінансується російським підприємством, але виробництво відбувається в Україні. Той факт, що Куба буде використовувати цю техніку, забезпечить подальшу співпрацю на багато років уперед і у сфері підготовки наших пілотів, авіа-інженерів та техніків, і постачання деталей з України тощо. Ми маємо добрі традиції співпраці в галузі цивільної авіації. За 5 місяців перебування тут я мав нагоду двічі відвідати літакобудівний завод у Києві, побачити його еволюцію. На мою думку, це підприємство має дуже великий потенціал.

Ще одна галузь, де ми можемо активно співпрацювати – туризм. Протягом минулого року понад 7 тис. українських туристів відвідали Кубу. Значна цифра, урахувавши відсутність будь-якої рекламної кампанії з боку Куби, а також зважаючи на відсутність прямого авіарейсу «Київ – Гавана»! Це говорить про наявність певних перспектив. До речі, наші авіапідприємства співпрацюють із українськими авіакомпаніями, розробляючи якщо не пряме авіасполучення, то хоча б маршрути, що пролягають через європейські міста. Ми робимо все можливе, щоб збільшити кількість українців, які подорожують до Куби. Адже вони не лише відпочивають на пляжі, а й ознайомлюються з історією та традиціями нашого народу. Таким чином, ми робимо вагомий внесок у взаємопізнання наших народів. Цьому сприятиме й туристична виставка Республіки Куба, яка нині готується до відкриття.

Надзвичайний і Повноважний Посол Республіки Куба в Україні Ернесто Антоніо Сенті Даріас 26 січня побував у Коростені, де зустрівся з керівництвом міста, воїнами-інтернаціоналістами, відвідав краєзнавчий музей

«ЗС»: На Вашу думку, які галузі української економіки є найбільш привабливими для кубинських інвесторів?

Сенті Даріас: Саме зараз відбуваються переговори про можливі інвестиції в гірничу промисловість, на мою думку, перспективним для інвесторів є готельний бізнес. Окрім того, є ще дві важливі галузі, що можуть привабити інвесторів: це сільське господарство та будівництво. Насправді поле для вкладання інвестицій є дуже широким, але справа не лише в інвестиціях, українські підприємства повинні докладати всіх зусиль, щоб збільшити експорт своєї продукції до Республіки Куба, а український уряд має надавати їм належну підтримку. Збільшення інвестиційного потоку – дуже важлива складова нашої співпраці.

«ЗС»: Які цілі ставить перед собою Посольство у третій декаді дипломатичних відносин між нашими державами?

Сенті Даріас: По-перше, підтримувати та зміцнювати політичну співпрацю між нашими державами. Цьогоріч 13-14 березня відбувся офіційний візит в Україну pana Марселіно Медіні Гонсалеса – Першого заступника Міністра закордонних справ Республіки Куба, у ході якого відбулися консультації між міністерствами закордонних справ обох країн на різні теми. Минулого року такі консультації було проведено на Кубі за участі pana Павла Клімкіна, тодішнього заступника Міністра закордонних справ України – керівника апарату і теперішнього Надзвичайного і Повноважного Посла України у Федеративній Республіці Німеччина. Тобто політичні контакти між нашими державами підтримуються на високому рівні. Під час цього візиту відбулися переговори не тільки в зовнішньополітичному відомстві. Зокрема, у Міністерстві охорони здоров'я України було обговорено механізми організації медичної допомоги пацієнтам із онкологічними захворюваннями та цукровим діабетом, а також результати проведеної минулого року наради за участю зацікавлених сторін на засадах українсько-кубинського партнерства. Україна підтвердила свою зацікавленість у розвитку співпраці з кубинськими партнерами в галузі біотехнологій і фармацевтики.

Ми зацікавлені в розвитку міжпарламентського

співробітництва між нашими країнами, збільшенні обсягу торговельного обороту, туристичних потоків, активізації спортивних зв'язків. Ми вже маємо двосторонню програму відновлення щорічних боксерських поєдинків між професійними командами та намагатимемося збільшити кількість подібних двосторонніх спортивних заходів. Розвиватимемо науково-технічну співпрацю між нашими університетами та академіями наук. Ще одним важливим моментом є історичний рух солідарності, що багато років існує між Україною та Кубою. Це дуже важливий рух, який допомагає познайомитися з нашою країною, надає взаємну підтримку обом народам, це рух, який ми дуже поважаємо.

В Україні дуже багато друзів Республіки Куба. Ми продовжуватимемо сприяти налагодженню тісніших контактів між нашими народами і дуже вдячні Україні за підтримку. Асоціація кубинців, які живуть в Україні, нараховує приблизно 200 членів. Це дуже активна частина українського суспільства, вона є складовою руху солідарності з Кубою. Іншим пріоритетом є забезпечення підтримки з боку українського уряду в нашій боротьбі проти блокади Куби, продовження співпраці та взаємної підтримки не тільки на двосторонньому рівні, а й на рівні багатосторонньої дипломатії.

«ЗС»: Як відомо, з 1992 р. в Україні діє громадська організація Асоціація дружби «Україна – Куба». Які плани посольства відносно майбутньої співпраці в гуманітарній сфері?

Сенті Даріас: На Кубі також існує багато подібних організацій: асоціація кубинських ветеранів-інтернаціоналістів, рух визволення 5 кубинських в'язнів, що перебувають в американській в'язниці за звинуваченням у тероризмі. Вони також мають певне відношення до України, один із них – Антоніо Герреро навчався тут у авіаційному університеті. У музеї університету є експозиція, присвячена Антоніо Герреро та цим 5 в'язням. Цей рух користується широкою підтримкою на Кубі, і в Україні він має багато прихильників. Щодо співпраці у сфері культури, необхідно згадати, що на Кубі існує «Інститут дружби між народами», який має окремий відділ, присвячений відносинам з Україною. Він робить дуже багато

для зміцнення дружніх зв'язків між нашими країнами. Співпраця у сфері культури є дуже перспективною. Ми плануємо зміцнити зв'язки на міжурядовому рівні, з одного боку, з іншого – сприяти збільшенню кількості організацій, які пропагували б кубинський кінематограф, музику, що має визнання в усьому світі, кубинський живопис в Україні та навпаки. Ми плануємо глибше ознайомитися з українським мистецтвом. На Кубі щорічно проводиться Гаванський ярмарок, який присвячується літературі певної країни. Імовірно, що протягом 4 років моєї каденції в Україні одна з виставок буде присвячена вашій країні. У цьому ми потребуємо допомоги українського уряду, оскільки це не просто ярмарок, а важливий захід у сфері гуманітарної співпраці між двома країнами.

«ЗС»: Ваша Високоповажносте, розкажіть, будь ласка, про співпрацю Республіки Куба з інтеграційними об'єднаннями Західної півкулі (МЕРКОСУР, КАРІКОМ, НАФТА).

Сенті Даріас: Що стосується НАФТА, то Республіка Куба не має жодних відносин із цією організацією, ми підтримуємо дружні відносини з Канадою та Мексикою, з усіма країнами Латинської Америки, Карибського басейну, але зі Сполученими Штатами Америки – ні!

Як відомо, 2-3 грудня 2011 року в Каракасі була утворена організація «СЕЛАК» (Співдружність країн Латинської Америки та Карибського басейну). Уже відбувся другий саміт цієї організації та перший спільний саміт «СЕЛАК – ЄС». Створення цієї організації є результатом історичної боротьби країн Латинської Америки проти експансії США, обумовлене необхідністю об'єднати свої зусилля для запобігання втручанням Сполучених Штатів у внутрішні справи цих країн, що не означає, що ці країни не прагнуть мати нормальні дипломатичні відносини з Вашингтоном. Найважливішим у цій організації є принцип єдності країн Латинської Америки й Карибського басейну та необхідність співпраці один з одним. Куба є частиною Латинської Америки. У конституції нашої країни є положення щодо сприяння інтеграції всіх країн Латинської Америки, як продовження справи наших революційних лідерів (Болівара, Хосе Марті та інших.). Це є одним із пріоритетів нашої зовнішньої політики. Окрім того, Куба є частиною ALBA – «Боліваріанської Альтернативи для обох Америк», співпрацює з КАРІКОМ, МЕРКОСУР, з усіма можливими інтеграційними об'єднаннями Латинської Америки. Найважливішим пріоритетом є створення та розвиток «СЕЛАК». З цього року Куба стала тимчасовим головуючим в організації «СЕЛАК» на один рік. Наша держава підтримує всі дії цієї організації, спрямовані на інтеграцію країн Америки, що усвідомили необхідність об'єднання зусиль для досягнення спільного добробуту. На жаль, США протягом усієї історії розглядали цей регіон як свою власність, що насправді не так. Ми маємо достатньо ресурсів і бажання, щоб розвиватися й обирати своє майбутнє.

*Інтерв'ю підготував магістрант
Дипломатичної академії України при МЗС
Володимир ЛИВИНСЬКИЙ*

Понтифікат надії в епоху турбулентності

Олег ГРИЦАЄНКО,
директор європейських
програм Центру
міжнародних та
порівняльних досліджень

Колись, на самому початку XIII ст., молодий 24-річний італієць на ім'я Франческо Бернардоне, згодом відомий світові як Франциск Асизький, у видінні побачив Ісуса Христа, який сказав йому: «Франциску, понови мій дім, що руйнується». Франческо подумав спочатку, що йдеться про невеличку напівзруйновану місцеву церкву. Він не знав тоді, що саме йому та заснованому ним співтовариству послідовників доведеться «поновити» всю Західну церкву, яка забула про простоту, бідність і смирення перших християнських часів.

Чи не мали подібних візій кардинали, що зібралися в березні 2013 р. на конклав для обрання нового Папи, ми дізнаємося пізніше. Але безперечним є те, що саме оновлення Церкви чекає увесь католицький світ від аргентинця Хорхе Бергольо, який обрав собі дивне, ніколи не

вживане серед Пап ім'я одного з найулюбленіших західних святих.

Чи виправдає Папа Франциск сподівання, що на нього покладаються, чи зможе втілити надії сотень мільйонів віруючих у Католицькій церкві та поза нею, які чекають на зміни? Час покаже...

Аналізувати перші кроки новообраного Папи та робити на цьому ґрунті прогнози на майбутнє вкрай важко. Церква, будучи цілком людським інститутом, поєднує в собі земне та трансцендентне, її діяльність неможливо виміряти прикладними, політико-дипломатичними засобами.

Останнім часом багато й докладно говорилося про кризу центрального апарату Католицької церкви – римської курії, де вибухали численні скандали, а єпископи та кардинали закидали Папу Бенедикта листами з проханнями наведення в ній порядку. Курія із допоміжного, суто адміністративного органу перебрала на себе багато функцій церковного управління від інших органів, стала фактично «державою в державі». Додалися сюди й гучні звинувачення у відмиванні коштів на адресу керівництва «Інституту релігійних справ» – ватиканського «центробанку».

Чистка курії – важливе, однак не найперше завдання, що випало Папі-аргентинцеві. Набагато важливішою справою є покласти

край тривалій кризи, пов'язаній із сприйняттям Католицької церкви, її обрядів та доктрини світом, який усе більше та більше віддаляється від Церкви.

Ця криза, що назовні виявляється у зменшенні кількості віруючих, які відвідують богослужіння, у пустих храмах і нестачі священників, у зменшенні кількості чернецтва по всьому світові, постала не сьогодні й не вчора, а кілька десятиріч тому. Здавалося, що харизматичний, відкритий світові Папа Іван Павло II на якийсь час зупинив кризу, і не випадково наразі, вісім років по смерті, його понтифікат почали звати ледь не «золотим віком» сучасної Церкви. Але як тільки наступником блаженного Івана Павла II було обрано людину нехай і високоморальну, глибоко інтелектуальну та сповнену інших чеснот, але не харизматичну та ідейно консервативну, як криза з новою силою вразила Церкву.

Лояльні та дисципліновані єпископи хіба що у приватних бесідах порушували проблеми, які їх бентежили щодня. Показовий приклад – інтерв'ю архієпископа Мілана Карло Мартіно, вельми популярного та шанованого в Італії прелата, яке він дав незадовго до своєї смерті та в якому піддав нищівній критиці ставлення Церкви до проблем сучасного світу. «Церква втомилася – і в Європі, де панує добробут, і в Америці. Наша культу-

ра зістарилася, наші церкви великі, наші релігійні будинки – пусті, а бюрократичний апарат Церкви росте, наші ритуали та наші шати – бундючні». Церква відстала від життя на 200 років – зробив підсумок Мартіно.

Або ось що зазначив журнал «National Catholic Reporter» в аналітичній статті, присвяченій виборам Папи: «Небагато католиків, не кажучи вже про глобальну аудиторію, вважають, що чоловіки, яких вони бачили зібраними до купи, у червоному одязі й тонкого мережива стихарях на площі Святого Петра, формують їхнє духовне життя, дають відповідь на особисті моральні питання, чи дають нове розуміння найглибших таємниць їхнього життя. Навпаки, увагу багатьох до ватиканських новин привернула якраз їхня віддаленість від нашого життя... Помпа та картинки придворного життя з далекої, якщо не уявної, історії – хіба вони по-справжньому глибше зв'язують нас із нашою вірою? Чи не є вони атрибутами старої, виснаженої релігії, відкинутої багатьма на Заході?»

Зрозуміло, що від відповідей на ці ключові та незручні запитання, які в Церкві багато хто не намілюється навіть висловити вголос, залежать і відповіді на інші, похідні від них: про нову евангелізацію, підвищення ролі Церкви у світі, зміну позиції з багатьох питань етики, особис-

того та сексуального життя, гендерної рівності тощо, про діалог з іншими Церквами, релігіями, з атеїстами й агностиками.

Примітна деталь: мало хто з аналітиків реально розглядав шанси Хорхе Бергольо бути обраним на папський престол. Його вік, відірваність від Рима та ватиканських реалій, відсутність значного богословського доробку та навіть поразка на конклаві 2005 р. – усе це вказувало, на думку оглядачів, що шанси Бергольо бути обраним дорівнювали практично нулю. Його розглядали хіба що як упливого порадирика, слово якого може бути вагомим при обранні наступника Бенедикта. І навіть серед латиноамериканських кардиналів Бергольо не був першим – потенційні кандидати від Бразилії важили більше у цій грі.

Проте, чиказький кардинал Френсіс Джордж пояснив в одному з інтерв'ю мотиви, за якими він проголосував за Бергольо: «Не про те йдеться, хто є найсвятішим кардиналом, або найбільш розумним. Найголовніше запитання полягає в наступному: чи є він достатньо вільним, аби керувати? А він (Бергольо) є вільним, тому що він не прив'язаний до самого себе. Він є внутрішньо вільним, а також зовнішньо вільним, наскільки лише це можливо».

Неважко зробити припущення, що подібними ж міркуваннями могли керуватися й інші учасники конклаву. Була потрібна людина, абсолютно вільна від будь-яких політичних чи кланових зобов'язань, уподобань або просто симпатій чи антипатій, абсо-

лютно вільна від багажу минулого, пов'язаного з повсякденним керуванням ватиканським апаратом, людина зі свіжим поглядом на речі. І така людина знайшлась.

Висловлю далі дещо парадоксальне припущення: попри те, що за невеликий час Папа Франциск не зробив жодної політичної заяви, не висунув жодної програми реформ, тим не менше, цей Папа розпочав із двох єдино вірних речей, які тільки й можуть бути запорукою подальшого успіху.

По-перше, він залишився самим собою, без жодних спроб удавати з себе теолога, чи радикального реформатора, чи кризового менеджера, ким він насправді не є. І по-друге, він розпочав із нагадування собі, кліру та вірянам простих, базових речей, на яких насправді й тримається віра.

Так, він не дорікав кардиналам за інтриги, гордість та відірваність від церковних мас. Лише на проповіді у Вербну неділю він нагадав – але як! – слова свого попередника: «Думаю про те, що Бенедикт XVI казав кардиналам: ви – князі, але князі розп'ятого Царя».

Під час інтронізації Франциск чемно і просто вітає всіх зарубіжних гостей, що прибули у Ватикан на церемонію. Включаючи навіть диктатора Зімбабве Роберта Мугабе з дружиною. Проте коли останній, користуючись моментом, розпочинає довгу промову, ватиканські служителі ввічливо, але наполегливо беруть Мугабе за лікоть і відводять убік.

А месу Великого четверга Франциск несподівано для всіх служить не в од-

ному з великих римських соборів, а в Казаль дель Мармо, у в'язниці для неповнолітніх злочинців. Це – також промовистий знак для єпископату та кліру, що красномовно говорить про переконання та принципи Франциска в соціальній сфері.

Ці три приклади наочно свідчать про той метод керування Церквою, який обрав новий Папа: не адміністративний примус, не посилення дисципліни, не нав'язування своєї волі, а особистий моральний приклад, приклад слова, дії та поведінки, приклад, який мовчазно, але наполегливо запрошує до аналогічних дій інших.

Іцхак Адізес, гуру корпоративного менеджменту міжнародного масштабу, говорить: «Гарним менеджером або лідером вас роблять не знання, а те, ким ви є». Папа Бергольо, будучи не «князем церкви», а пастирем-практиком, чітко зрозумів, яким повинен бути початок його діяльності для того, щоб мати моральні підстави та авторитет для втілення майбутніх змін у церковному житті.

Пастирська робота Хорхе Бергольо в Аргентині дає матеріал для певних висновків про те, яким буде ставлення нового Папи

до найбільш болючих внутрішніх проблем Церкви. Чекаючи від Франциска ліберальних реформ у дусі примирення з релятивістською мораллю постмодерного світу було б марним – його консерватизм у питаннях моралі є незмінним і був випробуваний та загартований на батьківщині в боротьбі проти ліберальної політики президента Крістіни Кіршнер.

Проте консерватизм Франциска є суттєво відмінним від консерватизму Бенедикта. Для останнього священною була сама по собі католицька доктрина, освячена іменами славетних теологів минулого, закарбована в папських буллах і діяннях соборів. Для Франциска священною є не буква доктрини, а моральний принцип, який, утім, не заважає йому вислуховувати точку зору інших.

Так, увесь світ облетіла історія про те, як, будучи примасом Аргентини й очолюючи боротьбу проти легалізації одностатевих шлюбів, Бергольо, тим не менше, був готовий погодитися на визнання державою цивільних союзів між людьми однієї статі як «менше зло у боротьбі з більшим». Щоправда, така позиція не знайшла підтримки більшості радикальних

у доктринальному консерватизмі аргентинських єпископів і не була публічно озвучена. Проте, вона свідчить про готовність нового Папи бути борцем не за доктринальну чистоту Церкви, а за її моральний авторитет, що проявляється, зокрема, і в умінні вести діалог з іншими.

Можна зробити припущення, що в питаннях діалогу Церкви з суспільством новий Папа намагатиметься знаходити «золоту середину» між приписами церковної доктрини та вимогами реального життя. Тому навряд чи ми за життя Франциска побачимо, наприклад, у Католицькій церкві жіноче священство, як це має місце в низці протестантських церков. Позиції нового Папи будуть непохитними і в питаннях неприпустимості церковного освячення одностатевих шлюбів, і в оцінці гомосексуалізму як гріха та збочення людської природи.

Проте, можна очікувати, що Папа може піти, наприклад, назустріч вимогам сучасності в питанні доступу розлучених та одружених другим шлюбом до церковних таїнств, який на сьогодні є забороненим з огляду на категоричну позицію Церкви щодо розлучення, через що вона

стрімко втрачає мільйони віруючих. Побачимо також, чи будуть внесені корективи в позицію Церкви відносно celibату священнослужителів.

Взята Франциском на озброєння модель керівництва Церквою, за якою моральний вплив та особистий приклад є важливішими за пряме адміністрування, безперечно, позначиться і на діалозі Римокатолицької церкви з іншими церквами та релігіями, а також із навколишнім світом узагалі.

Перші промови та контакти нового Папи показали, що Франциск є не менш відданим прихильником міжконфесійного діалогу, ніж його попередники Іван Павло II і Бенедикт XVI. Проте інструменти такого діалогу будуть, імовірно, відрізнятися.

Ставка Бергольо на контакт із широкими масами як альтернативу опорі на клір, скоріш за все, позначиться і на його політиці міжконфесійного діалогу. До того ж, за останні 20 років спроби досягти зближення між церквами силами богословських комісій у вузькому складі професійних церковних діячів принесли дуже мало результатів.

Більше того, у православному світі участь у по-

дібному діалозі з католиками часто піддається нападкам з боку «ревнителів віри». Скажімо, сьогодні мало хто пам'ятає, що, наприклад, Патріарх Московський та всієї Русі Кирило, якого ліберали звинувачують у дружбі з Путіним та в ідейному консерватизмі, у 90-х роках був мішенню несамовитих нападок з боку церковних ультраконсерваторів, які вважали його мало не зрадником віри саме за інтенсивні контакти з католиками.

Тож за Папи Франциска міжконфесійний діалог може набутися вигляду не малозрозумілих богословських конференцій, а «богослів'я вчинків». Не буде виглядати дивним, якщо Франциск прийме, наприклад, запрошення Константинопольського Патріарха Варфоломія та здійснить у 2014 р. спільну з ним прощу до святих місць в Ізраїлі та Палестині.

Варто відзначити, що моральні якості нового Папи, а надто – його аскетизм і простота – справили неабияке враження і на вірних Православних церков, де все ще сильні традиції візантійського середньовіччя. Зовсім не випадково один із офіційних спікерів Російської Православної церкви диякон Андрій Кураєв на своєму блозі дещо скептично зазначив: «У його очах ми, у кращому разі, – дивні бородані з околиці Європи. У гіршому – втілення всього того, чого він хотів би позбавитися у своїх кардиналах».

Частково погоджуючись із дияконом Кураєвим у тому, що хвороби обох церков дійсно багато в чому збігаються, тим не менше, припущу: православні та взагалі віруючі східної традиції в очах Франциска –

далеко не «дивні бородані».

І не тільки тому, що, як розповів про це Глава УГКЦ Блаженніший Святослав, архієпископ Бергольо опікувався в Аргентині місцевими греко-католицькими громадами українців. Виявляється, що майбутній Папа був на службі в Благівіщенському православному соборі в Буенос-Айресі, спілкувався з православними священиками, відвідував виставку православних ікон, а ще звертався до аргентинської влади з проханням про підтримку Російської зарубіжної православної церкви у зв'язку з розколами в деяких її парафіях.

Про ставлення Франциска до Православних церков красномовно свідчать слова «мій брат Андрій», з якими він звернувся до Патріарха Варфоломія, коли той – уперше в історії – особисто прибув на інтронізацію Папи в Рим. Це звернення є вкрай символічним, з огляду на багатовікову суперечку двох столиць – Рима та Константинополя – за перше місце у вселенській Церкві. Тому звернення «брат Андрій» у вустах Франциска є ніби свідченням рівності між собою як двох рідних братів-апостолів – Петра та Андрія, так і двох єпископських кафедр, які ведуть свою історію з проповідницької діяльності обох братів.

У цьому міжконфесійному діалозі Україна зможе посісти особливе місце як країна, що поєднує в собі Захід і Схід християнства.

Безумовно, життя та турботи Греко-Католицької церкви не залишаться поза увагою нового Папи. Водночас, як уявляється, Папа Франциск позбавлений тих щирих ілюзій, що

були притаманні Івану Павлу II, який вбачав у країнах Східної Європи джерело зростання християнської віри та збереження християнських цінностей у постмодерновій Європі. Не вийшло так, як мріяв Іван Павло II: після звільнення східноєвропейських країн від комунізму споживацькі цінності та моральний релятивізм знайшли тут придатніший ґрунт, ніж традиційні релігії, задужені атеїзмом.

Здається, новий Папа буде, як і його попередник, утримуватися від будь-яких кроків, які могли б тлумачитися як вияви прозелітизму на канонічних територіях Православних церков; радше, моральний особистий приклад і «дипломатія вчинків» будуть застосовуватися задля зближення між церквами. У цьому контексті не можна виключати й здійснення Франциском пастирського візиту в Україну за прикладом Івана Павла II.

Один із ключових викликів, який постане перед понтифікатом Франциска, полягатиме в діалозі з ісламом. Цей діалог, як відомо, був припинений після невдалої промови Бенедикта XVI у Регенсбурзі, але на сьогодні існують передумови для його поновлення. Так, новообраного Папу привітав Ахмед Ель-Тайеб, Великий імам Університету Аль-Азхар у Каїрі, провідної богословської інституції сунітів.

А у своїй інтронізаційній промові Франциск згадав іслам у контексті діалогу з іншими релігіями, привітавши мусульман, «що поклоняються Богу єдиному, живому та милосердному, та звертаються до Нього у молитвах», а також

відзначив чисельну присутність на інтронізаційній месі представників світської та релігійної влади мусульманських країн.

Неважко передбачити, що, якщо Франциску вдасться поновити та поглибити всебічний діалог з ісламом, це зможе прислужитися Європі, яка постанала перед зростаючими викликами в контексті «зіткнення цивілізацій» унаслідок різкого посилення турбулентності в ісламському світі.

Звертає також на себе увагу акцент, який Франциск робить не лише на діалозі з іншими конфесіями, а на необхідності розпочати діалог із широкими верствами людей, які або відійшли від віри, або знаходяться в її пошуках поза рамками існуючих конфесій.

Насправді, саме цей діалог є ключовим з точки зору майбутнього Католицької церкви. Віруючі різних конфесій, що поклоняються єдиному Богу, мають чимало спільних точок дотику; відносини ж агностиків чи тих, що відійшли від віри, із Церквою є часто емоційно напруженими, важкими, сповненими взаємних непорозумінь. А відхід саме цих людей від

церковного життя є зрештою джерелом більшості проблем, із якими церкви стикаються в сучасному світі.

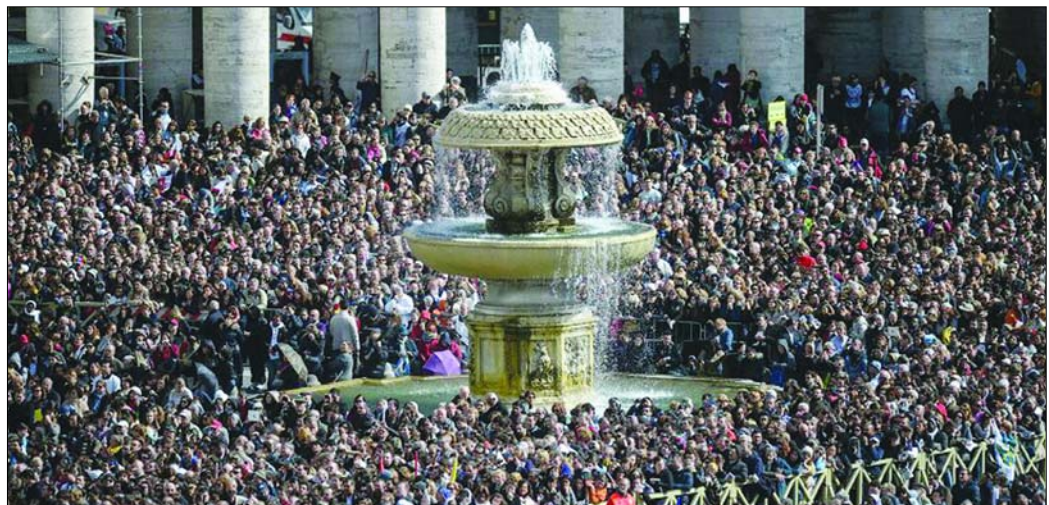
Одну істотну перемогу Франциск уже здобув – він за короткий термін об'єднав навколо своєї особи увесь латиноамериканський світ. Наочним підтвердженням цього стало емоційне вітання нового Папи Президентом Бразилії Ділмою Руссефф: «Ось Папа, який є нашим Папою». Значимість цього визнання важко переоцінити, з огляду на багаторічне суперництво Бразилії та Аргентини, а також на те, що єпископи від Бразилії ще недавно посідали чільні місця в рейтингах кандидатів на папський престол.

І навіть у відомих словах Франциска, які вмиль розійшлися світом, про необхідність «не боятися бути добрими» деякі аналітики побачили алюзію на ще більш відомий вираз співвітчизника Папи Ернесто Че Гевари («потрібно бути жорстким, але не втрачати при цьому доброти»), своєрідне зашифроване послання мешканцям Латинської Америки.

Не в останню чергу особисті якості Папи Фран-

циска прислужаться йому в наступні роки ймовірного поглиблення кризи та соціальних протиріч у Європі та Західному світі загалом. За умов, коли великі банки, корпорації та міжнародне чиновництво нав'язуватимуть суспільствам вигідні саме їм шляхи виходу з кризи за рахунок пересічних громадян, новий Папа зможе сміливо та рішуче виступити на захист соціально знедолених верств населення, стати їхнім голосом перед політичними та економічними елітами Заходу. Розвиток ситуації, на жаль, дає підстави прогнозувати, що цю роль новому Папі доведеться виконувати вже незабаром.

Майбутнє покаже, наскільки глибокими та фундаментальними стануть зміни, що їх принесе з собою в життя та діяльність Католицької церкви Папа Франциск. У будь-якому разі вже відомі факти перших тижнів нового понтифікату дають підстави сподіватися, що під керівництвом Папи-аргентинця Корабель Католицької церкви має шанс відносно успішно подолати турбулентні шторми та небачені в історії виклики, які чекають на неї в подальшому.

Три мифа о российской внешней политике

Федор ЛУКЬЯНОВ,
главный редактор журнала
«Россия в глобальной
политике»

В эпоху, когда принципы мирового устройства подвергаются эрозии, нормы и правила, принятые в прежние периоды, размываются, а на международную арену стремительно врываются новые игроки, зачастую неопытные, но со своими специфическими представлениями, ориентироваться в большой политике все сложнее. Глобализация делает все процессы нелинейными – слишком много факторов влияет на них, чтобы было возможно точно предсказать траекторию развития. Вероятно, поэтому все большую роль играет восприятие – понятие слабо предсказуемое. От того, как отдельные игроки видят то, что происходит в мире, как они интерпретируют поведение друг друга, всегда зависело многое, но раньше этот субъективный фактор лишь накладывался на достаточно жесткие принципы международных отношений, влияя на

политику, не определяя ее. Сейчас, похоже, субъективное толкование – единственный способ хоть как-то упорядочить среду вокруг себя, но и источник неизбежных заблуждений. Отсюда и внимание, повсеместно придаваемое «мягкой силе» (воздействие на образы и представления), которую полагают чуть ли не более важной, чем традиционную, «жесткую» (практика не всегда это подтверждает, но это отдельная тема).

Россия – страна, политика которой вызывает наибольшее количество самых разнообразных, подчас противоположных толкований. Ее считают, с одной стороны, настолько противоречивой, что непостижимой логически, но с другой – неизменной, базирующейся на вечных принципах. Она слишком реактивна (то есть не имеет долгосрочного видения, а просто конъюнктурно реагирует на импульсы), а при этом руководствуется хитрой стратегией. Кремль никогда не откажется от имперских амбиций, но не способен последовательно их реализовать. Россия настроена на противостояние с Западом, хотя шаг за шагом интегрируется с ним на разных уровнях. Российская внешняя политика – продолжение внутренней, либо наоборот – внутренняя ситуация является производной того, как воспринимается внешний мир. И так далее...

Было бы странно отри-

цать, что российская внешняя политика, действительно, весьма сложна, что ее определяет набор крайне разнообразных мотивов, эмоций, исторических реминисценций и реакций. Но это не означает, что за ней не стоят определенные закономерности и не присутствует логика поведения, определяемая не только субъективными факторами, но и анализом объективных обстоятельств современного мира. Попробуем разобраться с некоторыми наиболее распространенными стереотипами, относящимися к внешней политике России.

Россия во всем противостоит Западу и вставляет палки в колеса США

Это утверждение – общее место, и примеров, которые, с точки зрения критиков России, его подтверждают, множество. Остановимся на наиболее актуальном – Сирии.

Картины событий на Ближнем Востоке, на Западе и в России различаются диаметрально. И дело не в пропаганде или кардинальном различии интересов, хотя и то, и другое имеет место. Москва и западные столицы совершенно по-разному оценивают то, что вообще происходит в мире. Россия, пережившая в совсем недавнем прошлом катастрофу распада, одновременного экономического и геополитического обрушения, крайне чутко воспринимает

деструктивные тенденции, связанные с ними угрозы, и на собственном опыте знает, как велика разница между намерениями и их реализацией. Запад же, несмотря на многочисленные потрясения последнего десятилетия, еще продолжает жить в шлейфе триумфа конца XX века, анализируя происходящее сквозь идеологическую призму.

Вначале упорство Москвы по сирийскому вопросу было принято объяснять чисто меркантильными соображениями. Режим Башара Асада, мол, – крупный клиент российской военной промышленности, и ВПК, раздосадованный потерями на иранском (отмена контракта на С-300) и ливийском (свержение Каддафи вследствие отказа России заветировать резолюцию СБ ООН) рынках, встал насмерть, чтобы сохранить последнего партнера. Впрочем, как указывали недавно эксперты Центра анализа стратегий и технологий, поставки оружия Дамаску в 2011 году составили всего пять процентов из общего объема экспорта вооружений. А так называемая «военно-морская база» России в Тартусе, которую называют единственным объектом такого рода за пределами бывшего СССР, имеет лишь символическое значение, поскольку на деле есть не более чем причал для дозаправки кораблей. К тому же с 2006 года Сирия заплатила России

только 1 млрд долларов из полагавшихся по контрактам 5,5 миллиардов. Ну и, наконец, довольно быстро стало понятно, что вне зависимости от конкретного сценария развития событий в Сирии «бизнес как обычно» с режимом Асада больше невозможен.

Отчего Москва цепляется за обреченную фигуру, отсекая сама себе пути к отступлению – режим сменится, а упрямая его поддержка обрекает Россию на заведомо враждебные отношения с любыми будущими властями Сирии. В бесконечно повторяемые слова российских официальных лиц о том, что Москва в Сирии поддерживает не Асада, а принципы, никто никогда не верил. А зря. На политику России следует смотреть под другим углом зрения – связанным не столько с самим Ближним Востоком, сколько с общим пониманием Москвой того, как должны быть устроены международные отношения. И это было неоднократно сказано вполне публично и официально Министром иностранных дел Сергеем Лавровым. Например: «От того, как решится сирийский кризис, во многом будет зависеть модель реагирования

международного сообщества на внутригосударственные конфликты в будущем».

Упорство России напрямую связано и с тем, что происходило в 2011 году в Ливии. Тогда Москва по личному решению президента Дмитрия Медведева отступила от своей обычной позиции о недопустимости вмешательства в чьи-либо внутренние дела и, по сути, дала согласие на военную акцию против режима Каддафи. Тот «жест доброй воли» сегодня считается ошибкой – и в практическом, и в концептуальном плане, а жесткая позиция по Сирии призвана дезавуировать его и не позволить «международному сообществу» затвердить ливийскую модель как образец для будущих конфликтов. Ливийская же модель, с точки зрения российских стратегов, заключается в следующем: в междоусобном конфликте внешние силы выбирают «правильную» сторону и своим вмешательством помогают ей прийти к власти.

События на Ближнем Востоке вообще выявили тот факт, что внутри российского руководства существует концептуальная коллизия относительно

места в мире, а также способов, которыми его следует завоевывать. И это не стереотипное противостояние «прозападных» и «антизападных» подходов, «западников» и «националистов». Вообще, Запад как точка отсчета в системе координат начинает медленно и мучительно, но все-таки отходить на задний план – бессмысленно руководствоваться такой точкой зрения в мире, где определяющим становится Восток. Зато на передний выступает другая логика – распределение приоритетов в мировых делах при том, что Россия не Советский Союз и никогда им не будет, а значит – она не может претендовать на то, чтобы в равной степени участвовать во всех международных процессах.

Необычное решение Дмитрия Медведева в начале 2011 года не препятствовать военной акции против Ливии можно объяснять разными мотивами, но одна из причин была общего плана – понимание приоритетов. За годы его президентства достаточно явно наметилась тенденция воспринимать Россию как региональную державу. Конечно, с учетом региона, в котором Москва намеревается сохранить первенство, глобальное измерение неизбежно – это по сути вся Евразия от «старой Европы» до Тихого океана. И все же – территория, ограниченная географически.

Сделанное в августе 2008 года резонансное заявление Дмитрия Медведева о том, что Россия намерена любыми средствами защищать «сферу своих привилегированных интересов», было тогда, сразу

после пятидневной войны, истолковано как заявка на новую русскую экспансию. Впоследствии стало понятно, что смысл несколько иной – само понятие «сфера интересов» подразумевает некие границы. У Советского Союза, например, конкретной сферы интересов не было, точнее, она охватывала весь глобус, как и у США. Ливия в российскую сферу в понимании Медведева не входила. Контракты на четыре миллиарда – это, конечно, хорошо, но не более чем просто бизнес, рисковать ради этого чем-то серьезным, например, вступать в очередное противостояние с США и Европой, взаимодействие с которыми важно по другим направлениям, – того не стоит.

Путин, как и Медведев, не видит Россию глобальной державой в прежнем понимании, приоритеты – та же «сфера интересов», любимая идея – Евразийский союз, который соединит рынки Европы и Тихоокеанского пространства. Однако в отличие от Медведева Путин не считает, что сосредоточиться нужно исключительно на регионе. Способность влиять на ситуацию в других частях мира нынешний президент рассматривает как инструмент для торга, обмена возможностями, которые есть там, на привилегии в сфере непосредственных интересов. Иными словами: только играя (пусть sporadически) по всему полю, только сохраняя глобальный охват, можно закрепить свое преимущественное право в своем секторе планеты. И с этой точки зрения Ближний Восток – не зона непосредственного интереса, но поле важной региональ-

ной игры, наличие своих козырей в которой позволяет чувствовать себя увереннее за другими игровыми столами.

В международных делах Медведев проявил себя — сознательно или неосознанно — как либерал. Внутреннее развитие первично и определяет внешнюю политику (об этом Медведев подробно говорил в своем выступлении перед дипкорпусом в июле 2010 года), различные процессы и события надо воспринимать по отдельности и принимать решения по каждому, а не рассматривать все во взаимной увязке. Типичный либеральный подход.

Владимир Путин смотрит на мир иначе. По взглядам он — приверженец структурного реализма. Внешняя среда определяет поведение государств, система едина, и все в ней взаимосвязано. Воздействие на одну часть влечет последствия в другой части. Отсюда его постоянная критика интервенционизма Запада. Дело не только в том, что ставится под сомнение «священный», как напоминает Путин, принцип суверенитета. Каждое вмешательство в систему нарушает саморегуляцию и усугубляет всеобщий хаос. А всеобщий хаос, как он убежден, рано или поздно спровоцирует хаосы в конкретных странах, Россия тоже уязвима.

Владимиру Путину в качестве президента выпало время, когда Россия, хотела она того или нет, уже была неотъемлемой частью глобальной мировой системы и не могла отгородиться от процессов, которые в ней происходят. Он пришел под лозунгом стабильности в России тогда,

когда в мире стремительно росла неопределенность на фоне распада привычной институциональной структуры. Лихорадочные попытки Запада укрепить мировую систему, созданную по западным лекалам, привели к тому, что конструкция зашаталась со всех сторон. А поскольку она едина и целостна, как никогда раньше, то последствия чьих-то непродуманных шагов отзываются на всех без исключения. Стабилизация внутри не сочетается с нарастающей дестабилизацией вовне. Иными словами, Путин оказался в противофазе, которая его просто бесит. Он не понимает политики ведущих держав, которые своими действиями как будто бы специально раскачивают международную ситуацию, выбивая из-под нее последние опоры.

Путин не одинок в неприятии такого положения вещей, но получилось, что именно он оказался в авангарде сопротивления. Во-первых, потому что Россия, несмотря на упадок после распада СССР, остается одной из самых активных стран с явными амбициями. Во-вторых, потому что в силу ее комбинированного ядерно-сырьевого потенциала игнорировать мнение России невозможно. Наконец, в силу особенностей характера самого президента — его отличает нетипичная для политиков такого уровня прямота и откровенность. Политкорректность — понятие ему глубоко чуждое. В совокупности все это превращает Путина в олицетворение антизападной фронды, хотя сам он никаких «фронтов» вести за собой не собирается, мировой геополитической

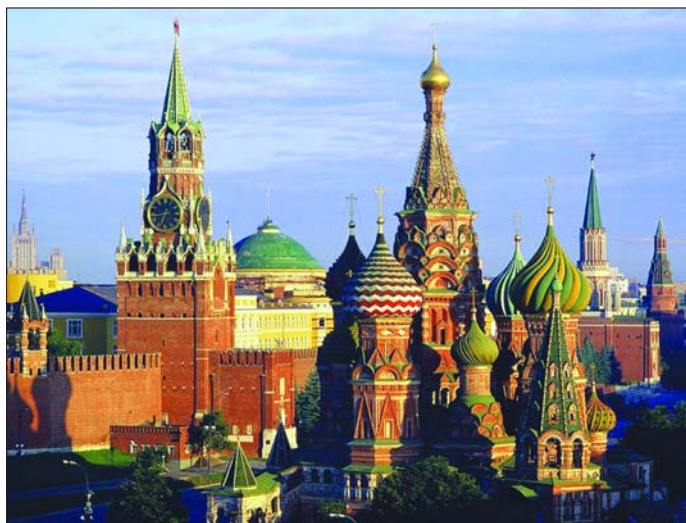

революции не хочет и скорее озабочен тем, чтобы отгородиться от внешнего напора. Москва пытается сохранить принципы, опора на которые позволила бы структурировать международную среду, все более хаотическую, неуправляемую, а потому опасную. И дело не во влиянии, а в самосохранении.

В России картина происходящего в Сирии (да и вообще на Ближнем Востоке) совершенно другая, чем на Западе и в арабском мире. Это ожесточенная гражданская война, имеющая религиозную (сунниты — шииты) и геополитическую (монархии Персидского залива против Ирана) подоплеку. Ставка в ней — не демократическая власть в Дамаске, а расстановка сил на Ближнем Востоке, причем судьба Сирии как таковой большинство участников, особенно внешних, не волнует. В Москве понимают, что при таком масштабе внешнего вмешательства, которое сегодня наблюдается в Сирии, трудно пред-

ставить себе, что Башару Асаду позволят остаться. Однако все российские специалисты, занимающиеся арабским Востоком, в один голос говорят: за Асадом значительная (посчитать точнее в условиях войны невозможно) часть населения, которая не столько поддерживает его, сколько боится альтернативы, представляемой оппозицией, больше, чем режима.

В этой ситуации логика России достаточно проста. Менять позицию не имеет смысла — после Асада Сирия либо вообще не сохранит целостность, либо будет управляться силами, которые заведомо считают Россию врагом. Участвовать в урегулировании, которое будет навязано извне, опасно — результаты, скорее всего, окажутся плачевными, зато Россия будет среди тех, кому придется нести моральную ответственность за будущий хаос. Предложение политического процесса, в котором сами сирийцы определяют свою судьбу, беспро-

игрышно: мысль очевидная, а если это невозможно, то, увы, мы предупредили.

Россию крайне тревожит исламизация Ближнего Востока, поскольку усиление радикалов и догматиков там неизбежно аукнется в мусульманских регионах России. Что же касается геополитических позиций, то тут, пожалуй, кроется главная загадка для тех, кто пытается интерпретировать российскую позицию. У России есть одно преимущество перед Соединенными Штатами, которые претендуют на мировую гегемонию, и Европой, которая зависит от энергопоставок, – в крайнем случае, Москва просто уйдет. Обидно, но не смертельно. Ни США, ни ЕС себе такого позволить не могут. Более того, не будучи более глобальной державой, формулируя свои интересы как региональная сила, Россия может себе позволить выйти из игры на Ближнем Востоке, если там станет совсем горячо, «окопаться» на дальних подступах и наблюдать со стороны, как Запад пытается справиться с «арабским пробуждением».

Россия хочет восстановить Советский Союз

Уверенность в том, что основной движущей силой российской политики служат имперские амбиции, то есть стремление воссоздать в той или иной форме политико-экономическую общность на месте бывшего СССР (а раньше Российской империи) свойственна большинству тех, кто анализирует поведение России на международной арене. Соответственно всякий проект, который предусматривает интеграционные форматы на этой территории, объявляется почти автоматически шагом к восстановлению Советского Союза.

Трудно спорить с тем, что крах СССР стал серьезной психологической травмой для российского правящего класса и значительной части населения. В отличие от большинства империй, которые при распаде потеряли заморские владения, но сохранили свое национальное ядро, Россия не имеет четкого представления о своем ядре, как минимум, некоторые из территорий, утраченные в процессе дезинтеграции, воспринимают-

ся как относящиеся к этому самому ядру, то есть по праву составляющие часть российской государственности. Вторым элементом является тот факт, что советский экономический комплекс был намного более тесно интегрирован, составлял одну неразрывно связанную экономику, разрыв хозяйственных и производственных связей оказался намного более чувствительным, чем при демонтаже любой из трансконтинентальных империй. Наконец, фактор того, что с исчезновением единой страны 25 миллионов русских, не сдвигаясь с места, поменяли место жительства и гражданство, иными словами, впервые в истории русские стали разделенным народом, недооценивается теми, кто рассматривает особенности российской политики в постсоветские годы.

Идея реинтеграции с самого начала была достаточно популярна у российского руководства, однако на деле она долго не выходила за риторические рамки. Борису Ельцину, например, не хотелось оставаться в истории в качестве разрушителя единой страны, и проект Союзного государства России и Беларуси явно был призван продемонстрировать, что первый Президент России сам же и начал собирание земель назад. Дальнейшие попытки перейти к институциональным формам интеграции заканчивались широковещательными декларациями.

Таможенный союз, предложенный Владимиром Путиным в 2009 году и подтвержденный во время его избирательной кампа-

нии в 2011-2012 годах, пожалуй, первая попытка предложить экономически состоятельную и привлекательную для остальных интеграционную модель. Начать надо с того, что название – а с 2015 года ТС должен называться Евразийским союзом – вводит в заблуждение. Приверженцев евразийской идеологии, в соответствии с которой Россия представляет собой особую уникальную цивилизацию, противопоставленную Европе и имеющую в качестве миссии объединение огромных пространств Евразии, путинская идея крайне воодушевила. Однако на деле это не имеет отношения к реальности, речь идет не об отвержении европейских подходов, что было бы естественно для настоящего евразийца, а об их заимствовании и адаптации к России и окрестностям. Использование понятия имеет двойственный смысл: с одной стороны, подчеркнуть отличие от имеющегося ЕС (отсюда и евразийскость), но, с другой, продемонстрировать и сопричастность, сходство организационных принципов. К тому же постоянно указывается на то, что Евразийский союз – это не замкнутая структура, а элемент будущего единого пространства от Лиссабона до Пусана, на котором объединяться все рынки от европейского до тихоокеанского. То есть не обособление, а как раз наоборот.

Евразийский союз как развитие союза Таможенного – это прикладное начинание. Целью его является расширение рынков и восстановление части разрушенных с распадом СССР производственных

цепочек, а средством – воспроизводство на этой территории принципов европейской интеграции второй половины XX века. Катализатором служит глубокий кризис в Европейском Союзе, которому сейчас и на обозримую перспективу придется заниматься исключительно внутренними проблемами, так что будет не до сопредельных государств. России представляется благоприятный шанс снизить уровень конкуренции. Тем более что сама идея вполне рациональна и может быть перспективной.

Кстати, в отличие от европейской стороны, Россия никогда не заявляла, что требует от партнеров отказа от любых других проектов. Интеграция в рамках ТС рассматривается как этап на пути к дальнейшей более широкой интеграции. На эксклюзивности, напротив, настаивает Европейская комиссия, которая уже не раз выдвигала Украине ультиматумы – или с нами, или с Россией.

Вопреки представлению о том, что Таможенный/Евразийский союз является инструментом исключительно российской политики, решения в Евразийской экономической комиссии, исполнительном органе объединения, при-

нимаются консенсусом. При этом у всех трех участников – России, Беларуси и Казахстана – голосов поровну, по три. Для Москвы это значительный сдвиг в сознании. Можно вспомнить, что немногим более 10 лет назад Владимир Путин предлагал Минску интегрироваться в пропорции 97 к трем, политические права в соответствии с соотношением веса экономик. Теперь в России понимают, что без фиксации базового равноправия никакая интеграция невозможна в принципе, разве что загнать страны в объединение силой и держать их там под дулом. Многим в России такое равноправие кажется несправедливым, однако никакого иного варианта нет.

Предполагаемый Евразийский союз не является тем, чем его видят со стороны. Это не политическое воплощение «великой степи» в духе философа Льва Гумилева, не реинкарнация СССР и лишь в небольшой степени альтернатива Евросоюзу. Если проект будет продолжаться, а политическая воля по его продвижению сильна, то, вероятно, оболочка наполнится более конкретным содержанием, а выгоды, которые могут извлечь участники, подтолкнут их к поиску идейного каркаса. Пока же Евразийский союз – интересный эксперимент по поиску нового места России и соседних стран в условиях резко и стремительно меняющегося мира.

Россия отворачивается от Европы и переориентируется на Азию

С конца 2000-х годов в России стали много говорить о необходимости выработки азиатской стратегии страны. Владимир Путин нанес в Пекин один из первых своих визитов после начала третьего президентского срока. До этого – осенью 2011-го – он побывал в Китае, еще будучи премьером, но уже после объявления о грядущем возвращении в Кремль. Си Цзиньпин приехал в Москву через несколько дней после того, как был официально утвержден председателем КНР.

На фоне напряженных отношений с США и запутанных – с Евросоюзом, делается вывод о том, что Россия стремится к альянсу с Китаем, чтобы составить альтернативу Западу. Между тем, вопрос о соотношении «западного» и «восточного» в миропонимании Путина многограннее простых схем.

Начать с того, что Путин-2, то есть Президент России второй половины 2000-х годов, совершенно затмил в восприятии наблюдателей Путина-1, того главу государства, который в 2000-2004 годах настойчиво предлагал разнообразные шаги по сближению с Западом. От вариантов тесной кооперации вплоть до интеграционных перспектив с Европой и шагов навстречу США (закрытие объектов на Кубе и во Вьетнаме, лояльная позиция в Центральной Азии и пр.) до намеков Токио на возможность компромисса по Курильским островам. Не получилось почти ничего – единственным предметным резуль-

татом того «мирного наступления» стал газопровод «Северный поток».

Какова пропорция ответственности за тогдашние неудачи – вопрос оценки. Отчасти у Путина не хватило умения и терпения убедить в искренности и серьезности своих намерений. А отчасти западные собеседники понадеялись на то, что если не идти на уступки, то Москва потом все равно «согласится» и согласится на предлагаемые условия. Тем не менее в ретроспективе Владимира Путина трудно упрекнуть в том, что он тогда не пытался ввести Россию в западную орбиту. Отсутствие желаемого результата (точнее, наличие результата противоположного) породило Путина-2, автора Мюнхенской речи.

Какую роль в палитре 2000-х играло восточное измерение, в частности Китай? Ранний Путин, несмотря на слова о многополярности, предельно западоцентричен. В том смысле, что точкой отсчета служили отношения с США и Европой, когда-то хорошие, когда-то очень. При этом с начала прошлого десятилетия закладывались основы отношений в Азии, прежде всего с Китаем, создавались структуры разной степени жесткости – от Шанхайской организации сотрудничества до БРИК. Тогда большинство комментаторов интерпретировали эту активность с точки зрения влияния на отношения с Западом. И это было верное толкование: Москва постоянно давала понять Америке (военно-политический аспект) и Европе (энергетика), что у нее есть альтернативы. Когда-

то Запад верил и выражал озабоченность, когда-то просто отмахивался.

Эта тенденция – воспринимать азиатское направление российской внешней политики как способ что-то доказать Западу – есть и сегодня. Однако сейчас она уже не актуальна по одной причине: как бы ни складывались отношения Москвы с Америкой и Европой, Китай, по сути, уже превратился в главного соседа России, от которого сегодня зависит очень много, а в перспективе будет зависеть едва ли не все. Москва просто не может позволить себе, во-первых, не иметь с КНР очень хороших отношений, во-вторых, не выстраивать на этом направлении тщательно продуманную политику – самостоятельную, а не по принципу производной от текущей атмосферы с Соединенными Штатами.

Владимир Путин не относится к числу тех, кто очарован Китаем, и он отдает себе отчет в тех рисках, которые несет быстрый и очень внушительный рост азиатского соседа. Но он понимает и реальность. Во-первых, России в любом случае придется искать способы максимально мирного и благожелательного сосуществования с Пекином, во-вторых, иного локомотива роста и развития в Азии, сопоставимого по мощи с Китаем, просто нет. И если Россия надеется качественно изменить свой Дальний Восток, без китайского участия ничего не получится.

Владимир Путин никогда не скрывал, что он считает зало-

гом сохранения России как значимой державы в XXI веке углеводороды. От лозунга «энергетической сверхдержавы» предусмотрительно решили отказаться (хотя забавно, что уже после России его подхватила Канада), но суть не изменилась. И если в Европе трубопроводную дипломатию и политику Москва практикует с 60-х годов прошлого века, то в Азии она только начинает к подобному присматриваться.

Прототипом можно считать недавнее предложение Пхеньяну сделать его опорным партнером при строительстве транскорейского газопровода в обмен на качественное изменение позиции по вопросу о ядерной программе и мирном урегулировании. Переоценивать способность России добиваться своего таким способом не стоит: в отличие от Европы, в Азии политический задел придется строить практически с нуля. Но и другого пути нет. Едва ли не главным содержанием следующего президентства станет выработка модели сосуществования с Пекином на десятилетия. Так что скоро комментаторам придется не визиты в Китай рассматривать сквозь призму отношений с Европой и США, а наоборот – взвешивать, может ли Россия

Федір Лук'янов – головний редактор журналу «Россия в глобальній політиці». Випускник філологічного факультету Московського державного університету. З 1990 року – журналіст-міжнародник. Працював на Міжнародному московському радіо, у газетах «Сьогодні», «Время МН», «Время новостей». Голова Президії Ради із зовнішньої та оборонної політики Росії. Матеріал «Три міфа о російській зовнішній політиці» підготовлений спеціально для журналу «Зовнішні справи» та друкується мовою оригіналу.

использовать свои контакты на Западе для того, чтобы усилить свои позиции перед лицом Китая.

При этом нет никаких сомнений в том, что культурно и цивилизационно Россия остается европейской страной, и именно в таком качестве ее воспринимают в Азии. То есть вопрос о переориентации не стоит, есть вопрос о необходимости использовать максимально эффективно возможности, которые предоставляет растущая Азия, и к этому сейчас стремятся все, включая сами страны-члены ЕС.

* * *

Россия, как и весь мир, переживает переходный период. Прежняя модель мироустройства окончательно уходит в прошлое, новая еще не сформировалась и даже не намечалась. Сама страна вступает в но-

вый этап развития – тот, который уже не будет иметь в качестве постоянной точки отсчета момент распада СССР. Новая идентичность и новая политическая парадигма не рождаются быстро и легко, неизбежны метания и поиски. Это касается не только России, все заметные международные игроки сталкиваются с той же необходимостью. Прошлые подходы больше не работают, а стратегия на будущее практически невозможна, поскольку оно непредсказуемо. В этих условиях рациональная позиция – минимизировать риски, которые порождает глобальная проницаемая среда, накапливать диверсифицированные возможности с тем, чтобы быть в состоянии отвечать на любые вызовы, сохранять максимально возможную свободу действий, дабы не

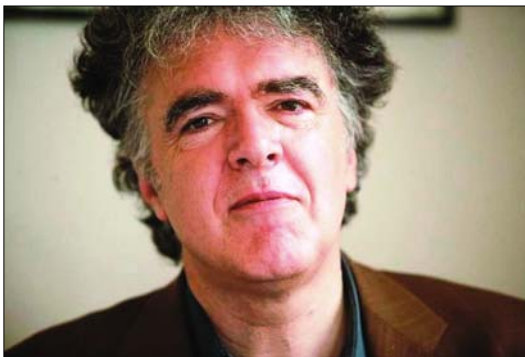
быть связанным в случае острой необходимости реагировать. Этим и руководствуется современная Россия, правда, начиная понимать, что на одной тактике и голом прагматизме бесконечно строить политический курс не получится.

Beware the European mirage

(or: Never join a losing team)

Стережіться європейських міражів,

або Ніколи не приєднуйтеся до команди, що програла

Armand CLESSE,
director of the Luxembourg Institute
for European and International Studies

Доктор Арманд Клессе – всесвітньовідомий експерт із міжнародних відносин, директор Люксембурзького інституту європейських і міжнародних досліджень із перших днів його створення (1990 р.). У професійній біографії А. Клессе – робота в якості спеціального радника уряду Люксембургу (1986-1994 р.), у процесі якої він співпрацював із прем'єр-міністром Жаком Сантером, Міністерством закордонних справ і Міністерством оборони Великого Герцогства Люксембург. Його викладацька та дослідницька географія включає університети Німеччини, Південно-Африканської Республіки, Франції, Великої Британії, Бельгії, Швейцарії, Італії, Росії та низки інших країн. Доктор Клессе – автор, редактор і видавець численних наукових праць, присвячених міжнародній проблематиці.

Сьогодні журнал «Зовнішні справи» знайомить українського читача з новою статтею А. Клессе, люб'язно наданою ним для публікації.

Назва статті, присвяченої Європейському Союзу, красномовно говорить про доволі полемічну позицію автора. Так, на думку доктора Клессе, ЄС і його країни-члени, зважаючи на їх історію та сучасну поведінку, не мають морального права повчати інших. Вони повинні бути скромними та стриманими, адже всі ключові гравці європейського об'єднання не так давно виступали в ролі колонізаторів більшої частини земної кулі, до того ж найстрашніший рекорд знищення людства за всю його історію теж належить одному з членів ЄС. А нещодавня й нинішня участь європейських сил у подіях в Афганістані, Лівії, Малі, Сирії свідчить про те, що Європа не винесла жодних уроків зі своєї катастрофічної історичної спадщини. Про це говорить також її ставлення до біженців, етнічних меншин (передусім циган), зростання проявів ксенофобії, ісламофобії, впливу ультраправих політичних сил.

За спостереженнями вченого, тка-

нина європейського суспільства розвалюється. Європейська присутність у світі характеризується ганебною слабкістю, оскільки Європа не відіграє не тільки вирішальної, а й основної політичної та стратегічної ролі як у районах, прилеглих до її кордонів, так і у світі загалом.

Автор аналізує історію помилок європейського співтовариства від перших кроків його створення донині та робить песимістичні щодо об'єднання висновки, характеризуючи його діяльність у політичній, фінансовій і виробничій сферах як повний провал. Доктор Арманд Клессе бачить три можливі варіанти виходу із ситуації. Перший – найрадикальніший, але, на переконання вченого, найраціональніший і найпослідовніший з концептуальної точки зору, а також – найчесніший. Це – відмова від нинішньої архітектури спільного європейського дому. Головний недолік цього рішення – загальна фрагментизація Європи, що може призвести до пробудження

старих демонів націоналізму та шовінізму і розпаду Європи в цілому. Другий варіант – перетворити Європейський Союз на декілька торговельно-економічних організацій, які не мали б наднаціонального характеру, єдиної валюти, реальних політичних структур і єдиної політики. Це могло б дати країнам-членам та їхнім громадянам більшу свободу, яка може виявитись ілюзорною в довгостроковій перспективі. Третім варіантом, за доктором Армандом Клессе, може стати політична співдружність федерального характеру з такими сильними центральними інститутами, як президент, європейський уряд, двопалатний парламент.

Розмірковуючи над перспективою вступу України до Європейського Союзу, люксембурзький науковець наголошує на загрозі залишитися на периферії політичній, економічній і навіть культурній, у кращому разі – відігравати другорядну роль. Попри проголошені ЄС високі європейські цілі солідарності та згуртованості,

він ніколи не пропонував реально рівні умови для своїх членів. Тому, на думку автора, Україні, аби зміцнити свою автономію, варто зберегти розумний баланс між Росією, яка

домінує на Сході, і ЄС, що домінує на Заході, і в такий спосіб знайти прийнятне місце на геополітичній та гео економічній мапі Європи.

Повний текст статті доктора Ар-

манда Клессе «З.С.» наводить мою оригіналу та запрошує вітчизняних експертів до дискусії на цю тему.

The European Union and its member countries are not entitled, morally speaking, to give lessons to the rest of the world – not on the basis of their history and not on that of their present behavior. The only attitude that would suit them would be humbleness, modesty and restraint. Most of its key actors are indulging in neo-imperialist and neo-colonialist endeavors; they seem to have forgotten that they have a terrible historical record: Germany as the greatest annihilator in the history of mankind, Britain and France but also Spain, Belgium, Netherlands and Portugal who not long ago have humiliated, enslaved and exploited the major part of the globe. The recent and present behavior of European “powers” in Afghanistan, in Libya, in Mali or in Syria shows that Europeans seem not to have learned from their disastrous legacy, since they are condoning the systematic killing of civilians, the use of torture, even if this torture is done indirectly, for example through extraordinary rendition. The moral anesthesia appears also in the way Europe treats refugees or ethnic minorities such as above all the Roma. Throughout Europe one can watch the rise of xenophobia and islamophobia and with it of the political extreme right. One cannot avoid the impression that the fabric of European society is falling apart. The European action in the world is characterized by shameful weakness: Europe plays no decisive, not even a substantive political

and strategic role in areas close to its borders and, of course, even much less so in the wider world.

There exists a striking discrepancy between the pretense of the European Union to act as *praeceptor Europae et mundi* and its real influence. Perhaps as a psychological compensation the European Union interferes in the internal affairs of countries Brussels is thinking of as vulnerable, malleable and dependent.

The European Community has no real capacity, no credibility and no leverage. It also has no unity: Britain, France and, increasingly, Germany follow their own national agenda. A new East-West divide inside the Union has been emerging reinforcing the old North-South divide. Increasingly “sacro egoismo” is prevailing while the Community is faking a unity of purpose. Instead of gaining in political strength the European Union is losing steadily of its uncertain substance, the centrifugal forces being much stronger

than the centripetal one. Despite all the efforts at harmonizing there is a growing heterogeneity at all levels – politically, economically, socially and culturally.

The United Kingdom, a country whose prosperity has been hinging strongly on the City and is now experiencing a kind of thirdworldization, is considering a complete opting out, even if it knows that leaving the Union will not revert the steady decline but perhaps even accelerate it. The discrepancy between Britain’s pretension and its capacities makes its behavior look ever more grotesque.

France is watching with consternation its, first creeping and now galloping, deindustrialization and the dramatic loss of competitiveness and its general decay. It proclaims an identity it has lost long ago and at the same time tries to rekindle some old colonialist instincts as shown recently in Mali without being aware how ridiculous this behavior must look against the back-

ground of national anemia.

Germany maintains that Europe can only be saved if it adopts the German model of austerity (“am deutschen Wesen soll Europa genesen”). The Germans say that they don’t want to be anymore the paymasters of Europe when in fact they are largely the beneficiaries of the weakness of countries in the South and to the East. They behave more and more arrogantly, exhibit openly their new ambitions while showing utter contempt for the weaker nations. It seems that this country has completely forgotten its not so distant infamous past.

Italy appears to be mired in a permanent societal imbroglio while being threatened by a breakup into northern, central and southern parts. A feeling of despair is taking hold of the young generations in Greece, Portugal, Spain and elsewhere with up to 50 percent of young people being without a job.

The European Union is now caught by the mistakes and omissions of its founding years. There may have been a chance to achieve something more substantive in the early fifties when there were plans for a European Defense Community (EDC) and a European Political Community (EPC) with strong supranational elements; however only technocratic organizations were created, first the European Coal and Steel Community and then the European Economic Community, with a complete lack of political underpinning. All follow-up plans and schemes were in-

sufficient or just intergovernmental in character such as the Fouchet Plans of the 1960s which were meant to bring about some political cooperation but not political integration. The efforts to amend and reinforce the European Community through various treaties (Maastricht, Amsterdam, Nice, Lisbon) have proven vain as did the frivolous scheme of a European constitution; the gap between the political and economic dimensions of the integration project became ever larger. This predicament is aggravated by a lasting institutional disarray and a manifest lack of democratic legitimacy. The original impetus, particularly of the federalist movement has long ago run dry and the Union has degenerated into a sterile bureaucratic device.

Instead of becoming a space of greater freedom the European Union has become a space of constraint and even duress, due to a rampant Scandinavization and an intolerant maternalism, all this against the general background of decline in absolute as well as in relative terms.

In the new, germanized Community small and weak countries steadily lose in influence. Frail countries are exposed to constant implicit or explicit blackmail by the still stronger countries and above all by Germany: "behave as we tell you or else....". The Germans are now more or less openly regretting that countries such as Romania and Bulgaria have been admitted. Therefore they block at least the access of these two to the Schengen area to show their discontent. In fact, for any rational analyst the history of the geographical widening of the European Union is one

of unique shortsightedness and self-delusion. For decades it has been argued, against all logic as well as empirical evidence, that enlargement and political deepening are not just compatible but that adding new members would in any case render the Union stronger.

Admitting countries such as Bulgaria and Romania without thinking about the possible consequences, while forgetting consciously or unconsciously the existence of one of the main pillars of the European Union, namely free movement not just of capital but also of people and labor and without sticking to its own political and moral imperatives, above all the human and minority rights as laid down in the Copenhagen criteria shows an unbelievable carelessness. Now countries such as Germany are caught by their own foolhardiness and are looking desperately for ways to keep Bulgarian and Romanian citizens, that means in fact Roma, from those countries out without infringing European law. The tacit motto of the Union seems to be: freedom for the wealthy, restrictions for the poor. The basic aporia of the European Union is that because it does not know what it stands for and what it is supposed to achieve it cannot convincingly argue and decide who should be a member and who not. Britain, whose main ambition from the beginning has been to weaken the European Community, has of course been in favor of unlimited enlargement, even if this country now has some doubts about the wisdom of such a policy.

Membership in the European Community, for a number of countries, has revealed itself to be a mirage, making people believe that it will bring about automatically prosperity, security, stability, freedom and democracy. In general, however, those countries who are prosperous when they entered have remained prosperous or have become even more wealthy, whereas those who were poor have remained relatively poor. This is true for Greece but also largely for Portugal and Spain; it seems to be true, or become true, for Romania, Bulgaria and even the Baltic countries; they are experiencing a kind of stagnation not just in their economic and social but also their general societal development. A partial exception, but only a partial one, is maybe Ireland and perhaps to a certain degree, at least till recently, Slovenia. The massive financial transfers, so much praised by Brussels and the capitals, may only appear to be massive; in fact these transfers may be only of marginal importance, an artificial stimulus, a kind of doping. They may have a slight, and only passing, impact, for example on infrastructure, but above all reinforce the mentality of being assisted and the general situation of dependence. Membership may have a devastating impact for small

peasantry which gave many people a modest but decent living, for small – and even for larger – industry and handicraft which despite the lower labor costs will not be competitive. The neoliberal credo with its obsession of unrestricted deregulation may further undercut the livelihood of millions of people. The complete failure of the Common Agricultural Policy, once a pillar of the integration venture, is a stark illustration of a Brussels-made disaster. Half a century after the onset of this common policy the situation of agriculture in most parts of the European Union is verging on catastrophe and despair. Despite all efforts to reform and revitalize the Union one can describe today more than ever the state of the Union as that of eurosclerosis.

What could reasonably be done in this awkward situation? What are the options? One option, the most radical but perhaps also the most rational and coherent one from a purely conceptual perspective, and also the most honest one in some respects, would be to scrap the whole European venture. However, such a solution might bring about a total fragmentation of Europe, waken the old demons of nationalism and chauvinism and precipitate the decay of Europe as a whole. In such a scenario not just the strongest but also the weakest countries of the former European Union area might do better for a while but then have to realize quickly how vulnerable and finally helpless they may be in a harsh global world dominated by the new superpower China and by Asia in general, and of course also the old superpower United States.

A second option would be to transform the European Union, as the British and some others, particularly in the Northern part of Europe would prefer, into a minimal organization, a kind of free-market area without real political structures, without any common policies of a rather supranational character and without a common currency. Such a solution might bring about more freedom of action to its member countries and even the citizens of the various national entities, freedoms which however may prove illusory in a longer term perspective. Europe's place on the global

chequer would probably become similar to that in option one.

The third option would be to bring about a genuine political community of a federal character where strong central institutions such as a president elected at universal suffrage, a European government instead of the European Commission and a parliament consisting eventually of two chambers of which one would represent the various nations. Looking at the real interest of Europe in a long-term geopolitical and geoeconomic perspective, this might be the soundest option. The question

however is whether it is not much too late to envisage such a choice when the European Union has become such a heterogeneous construction.

Looking at countries who still may consider an application for membership, what would be the rationale for joining this divided, depressed and despondent European Union? What would be the real benefits of membership and would they outweigh the costs? By the way, one may ask whether countries such as Greece or Romania would have done better outside the European Union. Of course it is hard and even perhaps impossible to answer this question. What is however certain is that the established European Union powers want to keep the new members down and prevent them from becoming competitors in the decisive economic sectors. Transfers yes, fair competition no. New member countries, the old members think, should be kept at bay and not be allowed to use their competitive advantages. The attitude of the core member countries

towards candidates for membership or new members can at best be described as patronizing and at worst as neocolonialist.

Taking a country such as Ukraine, it would, if it were to join the European Union, remain at the periphery not just geographically but also politically, economically, strategically and even culturally and never move to the center. It would at best play a marginal role in a Union the core of which will be Germany. It would run in vain after the elusive goal of comparable prosperity for all. Despite the proclaimed lofty European goals of solidarity, commonality and cohesion the European Union has never offered a real level playing field to its members. It might therefore be preferable for Ukraine to preserve and strengthen its autonomy, no matter how shaky this autonomy may appear for the moment, to keep a sound balance between a Russia-dominated East and a EU- or rather German-dominated West and thus to find a satisfactory place on the geopolitical and geoeconomic map of Europe.

Європейська Комісія оголосила конкурс проектів у рамках Європейського інструменту з питань демократії та прав людини для України

Загальна мета конкурсу полягає в посиленні ролі українського громадянського суспільства в дотриманні прав людини, гендерної рівності та здійсненні демократичних реформ, сприянні мирному узгодженню інтересів різних груп, а також забезпеченні участі та представництва в політичних процесах. Конкурс проектів спрямований на забезпечення захисту прав та основних свобод людини в Україні та підтримку виконання Порядку денного асоціації «Україна – ЄС».

Компонент 1: «Повага до прав та основних свобод людини». Він полягає в реалізації загальноприйнятих програм у сфері прав людини та демократичних реформ шляхом надання підтримки громадянському суспільству за такими напрямками, як боротьба з тортурами та іншими формами жорстокого поводження; дотримання свободи вираження поглядів, свободи засобів масової ін-

формації та забезпечення плюралізму медіа; свободи мирних зібрань; свободи об'єднань; свободи думки, совісті та релігії або віросповідання; та права рівності перед законом і доступу до правосуддя, включаючи право на справедливий судовий розгляд і належну правову процедуру тощо.

Компонент 2: «Вибірчі процеси та моніторинг Порядку денного асоціації «Україна – ЄС» – передбачає моніторинг і належний супровід здійснення виборчих процесів, включаючи створення відповідної законодавчої бази та виконання рекомендацій ОБСЄ/БДІПЛ щодо парламентських виборів 2012 року тощо.

Загальний бюджет конкурсу становить 2 344 000 євро. Кінцевий термін для подання концепцій проектних пропозицій англійською мовою – 13 травня 2013 року.

Це солодке слово – свобода

Олександр ШАРОВ,
доктор економічних наук,
завідувач сектору
досліджень глобальної
економіки відділу
зовнішньоекономічної
політики Національного
інституту стратегічних
досліджень

Останніми роками стали певним журналістським штампом заголовки на кшталт «Камо грядеш, Україно?» або «Quo vadis, Ukraina?» А нам здається, що правильніше буде «Quo Vadis, Украина?». Саме так, латино-російським суржи́ком потрібно ставити це запитання країні, розташованій на стику двох цивілізацій. Саме тут пройшла не тільки водна межа, у вигляді однієї з найбільших у світі річок – Дніпра, а й повітряний кордон, який відповідає ізотермі січня: на схід від неї середня температура січня – негативна, а на захід – позитивна. Саме тут проходить вододіл між басейнами Чорного та Балтійського морів. Тому, як-

би там не хотіли політики, а суходільний кордон між Азією та Європою проходить там, де сьогодні простягаються лани та гори держави Україна.

Як відомо, на території України, в Карпатах, розташувався географічний центр Європи, позначений кам'яним стовпом. Але, насправді на ньому потрібно було б написати: «На захід підеш?...», на схід підеш?...» І Україна, як билинний богатир, стоїть і розмірковує...

Але що саме чекає Україну на сході та заході?

Що таке євроінтеграція? Фактичне повернення до старого дому чи перехід до нового? Часто говорять, що Україна належить до так званого «руського мира», оскільки останні триста років входила до складу Російської імперії. Але ж передостанні триста років Україна була складовою частиною західноєвропейських держав – Великого Князівства Литовського та Речі Посполитої (не говорячи про Галичину). А Київська Русь узагалі була однією з провідних європейських держав. Тож євроінтеграційний шлях є цілком логічним.

Утім, незважаючи на численні заяви різних українських урядів і законотворців, єдиної (у розумінні – безумовно переважаючої) думки з цього приводу поки що не досягнуто. Тому цілком логічним був черговий сплеск зацікав-

леності цим питанням у зв'язку з проведенням 25 лютого 2013 р. чергового (після перерви у 2012 р.) саміту «Україна – ЄС» у Брюсселі. Серед іншого, ця зацікавленість знайшла своє вираження у проведенні двох тематичних круглих столів: напередодні саміту – в київській філії Інституту країн СНД і відразу після саміту – в Національному інституті стратегічних досліджень. Однак, якщо обговорення проблем на першому з них відбувалося виходячи з того, що «український вибір між ЄС і МС – проблема світоглядна, а не економічна», то учасники другого дискутували, притримуючись заклику директора Інституту А. Єрмолаєва, зосередитися власне на економічних аспектах вибору між Європейським і Євразійським союзами.

Якщо ж абстрагуватися від пріоритетів світогляду (а як нагадав один із російських учасників круглого столу в НІСД, за словами Марка Ефеського, «у питаннях Віри компромісу бути не може»), то слід вказати на те, що кожен із варіантів, які розглядалися, несе певні ризики, що й повинні ретельно прораховуватися фахівцями перед тим, як надавати рекомендації щодо прийняття політичних рішень. Серед можливих ризиків євроінтеграції слід вирізнити безпосередньо «іманентні» – тобто обумовлені:

а) несумісністю або догостроковою розбіжністю цілей, інтересів і принципів (між Україною та країнами ЄС);

б) недоліками відповідних угод і домовленостей, яких припустилась українська сторона в ході проведення переговорів (тобто «неврахування інтересів української сторони»). Крім того, існують (і, здається, можуть створити значні клопоти) «супутні ризики» або «ризики імплементації» – тобто обумовлені спротивом або прямою протидією процесам євроінтеграції з боку потенційних «потерпілих сторін» (як резидентів, так і нерезидентів). Від ризиків слід відрізняти «виклики євроінтеграції» – тобто необхідність вирішення вже існуючих проблем, що лише загострюються або стають неприпустимими у зв'язку з процесом євроінтеграції (але вирішення яких потрібне незалежно від євроінтеграції). Тобто загальним для всіх цих викликів є необхідність вирішення зазначених проблем незалежно від процесу євроінтеграції. Адже вона, з одного боку, прискорює необхідність відповідних заходів, а з іншого – сприяє (консультативно, організаційно, деколи, можливо, і фінансово) їх вирішенню. Однак наявність таких ризиків і викликів не ставить під сумнів євроінтеграційний вибір України. Як підкреслив у

своєму виступі директор департаменту Європейського Союзу МЗС України В.В. Ченцов – говорити про вибір «не зовсім коректно», оскільки існують відповідні заяви Верховної Ради щодо інтеграційних намірів України, наслідком чого є підготовлена до підписання Угода про асоціацію «Україна – ЄС», включаючи поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі, а також чітко висловлена зацікавленість у поглибленні співпраці з Митним союзом, як за формулою «3+1», так і на міжсекторальній основі. Тому МЗС не бачить наявності будь-якого «міжвекторального конфлікту» в тому, щоб розвивати співробітництво в усіх напрямках.

Упевненість в остаточності євростратегічного вибору України висловив також президент Українського союзу промисловців і підприємців, народний депутат А.К. Кінах, який назвав його «прагматичним варіантом інтеграції» та підкреслив, що від нього залежатиме місце України у світовому розподілі праці, маючи на увазі перспективи переходу від сировинної орієнтації до пріоритетного розвитку високотехнологічного виробництва. З такою точкою зору не погодився член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук В.І. Мунтіян, який вважає, що у зв'язку зі зміною фінансової експансії на матеріальну, яка відбувається в глобальній економіці, помітно зростатиме значення ресурсних країн. Це стосується, у тому числі, країн Митного союзу, який перетвориться на Єдиний економічний простір, а тому, зі стратегічних міркувань, Україна

повинна брати участь у цьому об'єднанні.

Але якщо повернемо свій погляд на Схід, то зрозуміємо, що Євразійська інтеграція насправді вимагатиме вирішення тих самих проблем: не можна ж розраховувати на те, що російські або казахстанські споживачі будуть віддавати перевагу українській продукції за наявності конкурентів із усього світу (а це – уже факт) тільки тому, що ми «союзники». Тобто підвищувати якість, забезпечувати інноваційність виробництва, покращувати корпоративний менеджмент доведеться за будь-яких умов – тільки в ЄС існують уже чіткі стандарти, досвід і можливість підтримки; а в ЄврАзЕС – для вирішення цих проблем потрібно буде витратити час на «винахід велосипеда», тобто розроблення стандартів; потім – шукати ресурси (у тому числі фінансові) і, зрештою, – конкурувати з «союзниками» за вихід на ринок ЄС, який ми самі ускладнимо «митним парканом». Значним викликом на шляху формування спільного євразійського економічного простору є ризик посилення протек-

ціонізму, що призводить до встановлення нових економічних ліній поділу на «своїх і чужих» та закриття ринків. Такий підхід у принципі неприпустимий, тим більше, що, як зауважив на круглому столі в київській філії Інституту країн СНД заступник директора цієї установи В.Л. Жарихін, – «європейський вектор – вибір також і російський».

Саме тому, завідувач відділу Національного інституту стратегічних досліджень, кандидат економічних наук І.В. Клименко представила на розгляд учасників круглого столу науково-аналітичну доповідь «Україна в інтеграційних процесах на пострадянському просторі: моделювання альтернатив», у якому автори пропонують розглянути три базові сценарії економічного розвитку України, що передбачають:

- 1) поступову, «м'яку» інтеграцію з МС (ЄЕС);
- 2) швидкий вступ, або «жорстку інтеграцію»;
- 3) збереження status quo у відносинах із МС з розширенням співробітництва з використанням формату ЗВТ і секторальною кооперацією. Як впливає

з розрахунків, динаміка інтегрального індексу соціально-економічного розвитку за сценарієм 2 «Україна вступає до МС: жорстка інтеграція» є найгіршою серед усіх сценаріїв на всіх прогностичних періодах (до 2017 р.). Сценарій 1 «Україна вступає в МС: м'яка інтеграція» тільки у двох періодах (2016, 2017 рр.) перевищує базовий сценарій. Найбільш прийнятним для України є сценарій 3 – «Україна поза МС: status quo+», за яким інтегральний індекс є найвищим у всіх прогностичних періодах. За ним Україна зберігає переваги відкритої до співпраці з основними партнерами країни, а також отримує вигоди від зміцнення економічного суверенітету, що ґрунтується на стратегії розвитку диверсифікованої, енергоефективної економіки.

Говорячи про цю доповідь, В.І. Мунтіян нагадав, що існують також інші розрахунки (у тому числі вітчизняних учених), які засвідчують наявність більших економічних переваг у разі вступу України до Митного союзу в порівнянні з варіантом вступу до Зони вільної торгівлі з ЄС. Це дійсно відомий

факт, однак, слід урахувати, що, по-перше, у такому разі дослідники виходили не з жорсткої альтернативи – або ЄС, або МС – натомість розглядали можливість продовження особливих відносин із країнами Митного союзу і після створення ЗВТ із ЄС, на що дають підстави як угоди про ЗВТ у межах СНД, так і поглиблення секторальної співпраці з країнами МС. По-друге, зважали лише на наслідки дій, передбачених умовами угод про зони вільної торгівлі та вступ до Митного союзу. Тобто, будь-які пропозиції або обіцянки, не зафіксовані в цих угодах (як, наприклад, можливість зниження ціни на природний газ із Росії для українських споживачів або надання пільгових кредитів), не бралися до уваги. Таким чином забезпечувалась «чистота експерименту», що давала змогу абстрагуватися від «політичної складової» економічного вибору.

Що ж до форм співпраці України з ЄврАзЕС, то співробітники НІСД у своїх аналітичних розробках розглядали різні варіанти, зокрема: Асоційоване членство в ЄврАзЕС – тобто членство в цьому об'єднанні на особливих умовах, які, зокрема, можуть передбачати пріоритетність раніше взятих Україною міжнародних зобов'язань (у рамках СОТ або ЗВТ із ЄС). Реалізація цієї форми співробітництва вимагатиме внесення відповідних змін до статутних документів ЄврАзЕС.

Асоціація з ЄврАзЕС – підписання (згідно з практикою, що існує в ЄС) угоди про асоціацію між ЄврАзЕС та Україною з метою створення підґрун-

тя для всеосяжних відносин між сторонами без формального членства в Союзі. Така угода передбачає поступову лібералізацію торгівлі (зона вільної торгівлі, Митний союз). Загалом угоди про асоціацію поділяються на такі, що передбачають членство в об'єднанні, і такі, що його не передбачають. Тип угоди про асоціацію між Україною та ЄврАзЕС у цьому відношенні повинен бути визначений при її укладанні.

Формат «Митний Союз+1» передбачає особливий статус України, відмінний від статусу «третьої країни» з поступовим послабленням митних бар'єрів між МС та Україною, і встановленням таких бар'єрів у торгівлі України з «третьми країнами» з урахуванням існуючих міжнародних зобов'язань України (так звана ступінчата інтеграція). Цей варіант також передбачає створення необхідної інституційної основи співробітництва, наприклад, постійного представництва України при Євразійській економічній комісії.

Формат «ЄС+ЄврАзЕС» передбачає активну роль України в процесі об'єднання ЄС і ЄврАзЕС у єдиний європейський економічний простір. У такому разі Україна, підписавши угоди про асоціацію і з ЄС, і з ЄврАзЕС, матиме можливість реально відіграти роль «сполучної ланки» між двома інтеграційними об'єднаннями: умови угод будуть поступово та скоординовано змінюватися з урахуванням досягнутих рівнів інтеграції, а їх

повний збіг у майбутньому засвідчить завершення адаптації європейських стандартів на пострадянському просторі та наявність реальних умов для створення єдиного європейського економічного простору.

Характерно, що навіть незнайомі з цими пропозиціями експерти не тільки висувують аналогічні пропозиції, а й поглиблюють і деталізують їх. Зокрема, на вже згаданому вище заході заступник директора Інституту країн СНД В.Л. Жарихін запропонував обдумати можливість введення статусу асоційованого члена МС «для тих держав, які не готові ще вступати, але хотіли б співпрацювати». І хоча заступник директора Російського інституту стратегічних досліджень Т.С. Гузенкова застерегла від небезпеки надання особливого статусу для України, побоюючись, що

її «участь», яка супроводжуватиметься висуванням особливих умов (інакше кажучи – вимог, які враховували б національні інтереси не тільки однієї держави, а й інших учасниць об'єднання, зокрема, України), зумовить такий стан цього союзу, що його можна буде поховати, як це було з попередніми інтеграційними проектами на пострадянському просторі. Звісно, Україна не має наміру приєднуватися до будь-якої інтеграції на

ультимативних умовах і наполягатиме на врахуванні своїх національних інтересів. Якщо це видається неприйнятним, то можна розглядати інші варіанти. Зокрема, колишній перший заступник Міністра закордонних справ України, а нині Президент консалтингової фірми Grant Thornton (Україна), кандидат юридичних наук О.О. Чалий вказав на можливість участі України у створенні спільного європейського простору «від Лісабона до Владивостока» у форматі «2+1»: «ЄС+Україна» + ЄврАзЕС». Цю ідею, щоправда, висловлюючи не офіційну, а лише власну точку зору, підтримав радник-посланник Посольства Росії в Україні А.В. Воробйов, зауваживши, що можуть існувати й інші варіанти згаданого формату: або «ЄврАзЕС + Україна» + ЄС», або «ЄС+ЄврАзЕС» + Україна». Що ж, як відомо, від зміни місць доданків сума не змінюється. Хоча, звісно, змінюються зусилля, яких потрібно докласти для реалізації такого проекту. А ось тут уже виникає проблема, і заступник генерального директора

Центру економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова В.О. Чалий вважає, що в Україні просто немає ресурсів на участь у двох альтернативних проектах, а тим більше – на їх поєднання. Тому питання про співробітництво з Митним союзом потрібно просто відкласти до осені, зосередившись виключно на підготовці до підписання Угоди про асоціацію з ЄС.

Окрему увагу було приділено проблемі співпраці

в енергетичній галузі, що й не дивно, беручи до уваги важливість цієї теми як для економічної безпеки України, так і для її співробітництва з Росією та країнами Європейського Союзу. Найбільш ґрунтовно на цьому питанні зупинилися Посол із особливих доручень І.В. Ніколайко та незалежний експерт із енергетичних питань О.В. Нарбут. Зокрема, представник МЗС нагадав, що в контексті інтеграції до європейського енергетичного простору Україна взяла на себе низку зобов'язань, визначених, серед іншого, у Меморандумі про розуміння від 1 грудня 2005 р. та в рамках процесу приєднання до Договору про створення Енергетичного співтовариства. Європейська Комісія зацікавлена в модернізації газо-транспортної системи (ГТС) України, оскільки цей проект зміцнить економічну та енергетичну незалежність України та є значно менш витратним, ніж «Південний потік».

Зі свого боку, А.В. Воробйов запевнив, що посправжньому конкурентних проектів «газпромівським» напрацюванням поки що не існує. Натомість О.В. Нарбут запевняв у вигідності використання нашої газотранспортної інфраструктури для всіх сторін і попереджав, що спроби російського «Газпрому» розбудовувати три альтернативних «потoki» призведуть до того, що він сам «вилетить у трубу». Фактично, з такою точкою зору солідаризувався старший науковий співробітник НІСД, кандидат економічних наук Б.В. Соболев, який нагадав, що, за даними Міжнародного енергетичного

агентства, у першому кварталі 2013 р. підтверджено наявність у регіоні Південної Австралії запасів сланцевого газу та нафти в еквіваленті 204 трлн барелів, що дорівнює сумарним запасам Саудівської Аравії, Росії, Ірану та Іраку. Таким чином, перспективи диверсифікації енергопостачання для України покращуються завдяки як внутрішнім, так і зовнішнім факторам. Крім того, відомий фахівець звернув увагу на те, що за роки існування СНД було укладено понад 600 економічних і коопераційних угод і доцільним є здійснення їхньої інвентаризації та аналізу виконання, без чого важко говорити про реальну ефективність співробітництва на євразійському напрямі.

У контексті жвавого обговорення інтеграційних проблем із великою зацікавленістю були прийняті виступи заступника Голови Представництва Європейського Союзу в Україні М. Юрикової, директора Дослідницького центру Словацької асоціації зовнішньої політики А. Дуле-

би, регіонального радника Європейської економічної комісії ООН М. Апостолова, які у своїх виступах не тільки поділилися досвідом євроінтеграції інших країн, а й вказали на конкретні шляхи адаптації української системи зовнішньої торгівлі до загальноєвропейських стандартів.

Результати дискусії засвідчили, що Україна сьогодні, обравши стратегічний напрям євроінтеграції, пропонує нове розуміння цього процесу, як шляху до створення єдиного економічного простору на теренах Євразії. Тому для нас є пріоритетною гнучка політика зовнішньоекономічних відносин. Розвиваючи відносини стратегічного економічного партнерства з ЄС, Росією, країнами Митного союзу та СНД, Китаєм і країнами Південно-Східної Азії, Україна набуває ролі важливого чинника євразійської стабільності. Немає сумніву в тому, що передбачувана та дружня політика відносин України з Російською Федерацією принесе користь розбудові спільного євра-

зійського економічного простору на засадах європейських цінностей економічної свободи підприємництва, високих стандартів виробництва, орієнтації на права споживачів і забезпечення високої якості людського життя.

Розвиток стратегічного економічного партнерства України з ЄС, Росією та країнами СНД – це пріоритетна стратегія в рамках нашої зовнішньоекономічної політики на засадах національного прагматизму. Україна усвідомлює своє історичне призначення та роль чинника європейської та євразійської стабільності, держави-інтегратора, що об'єднує економічні союзи задля створення єдиного простору економічного процвітання та благополуччя. Головне, щоб такий стратегічний вибір країна зробила вільно, на основі чіткого розуміння своїх стратегічних світоглядних та суто економічних національних інтересів, адже «свобода – це усвідомлена необхідність», якою б вона не була – солодкою чи гіркою.

Європейська місія України – 2013

Дипломатична академія України при МЗС 6 березня провела науковий семінар, присвячений формуванню європейського безпекового простору в контексті головування України в ОБСЄ. Учасники форуму – керівництво ДАУ, представники професорсько-викладацького складу академії, провідні експерти у сфері міжнародних зносин і слухачі академії, ВНЗ – обговорили питання міжрегіональної взаємодії, пріоритетні завдання України, як головної в ОБСЄ у 2013 р., загрози європейській та євроатлантичній безпеці, конфлікти на просторі Організації, а також проблеми безпеки ЄС та України.

На думку Сергія Толстого, кандидата історичних наук, завідувача відділу трансатлантичних досліджень ІСЕМВ НАН України, проблематика європейської безпеки є складним комплексом проблем, явищ і залежностей. Оцінка змісту, стану і тенденцій європейської безпеки вимагає насамперед окреслення територіально-географічних меж європейського простору. У політичному та військовому відношенні європейські проблеми не обмежуються вузьким географічним ареалом Європи. У відносинах безпеки вона тлумачиться переважно в розширеному сенсі – як суцільна частина трансатлан-

тичного та євразійського просторів. Трансатлантичний вимір європейської безпеки включає США, Канаду та географічну сферу відповідальності НАТО. Натомість, у межах євразійського вектора «Велика Європа» включає азійську частину пострадянського простору та низку організацій, створених його учасниками, включаючи СНД, ЄврАзЕС, Митний союз, ОДКБ, ГУАМ. Єдиною міжнародною структурою, яка охоплює всіх учасників «широкого» європейського простору, залишається ОБСЄ, що включає майже всі держави умовної «Півночі» (окрім Японії, яка має в Організації статус спостерігача).

Застосування поняття «європейська безпека» у вузькому розумінні фактично приватизовано Європейським Союзом і ви-

користується для позначення деяких функціональних напрямів його діяльності – спільної зовнішньої та безпекової політики, спільної політики безпеки та оборони.

У теорії та практиці простежуються два основні підходи до проблематики європейської безпеки – проблемний і «архітектурний». Стосовно першого головним завданням є аналіз низки проблем, що становлять виклик загальній безпеці чи безпеці принципів учасників міжнародної взаємодії. Перелік проблем, які перебувають у полі зору переважної більшості учасників європейської підсистеми міжнародних відносин, включає певний постійний набір тем і напрямів. Останніми роками основне джерело небезпеки становлять прояви світової фінансово-економічної кризи, які

спричинили головні загрози економічній, фінансовій і соціальній стабільності. Суттєве значення мають військові аспекти відносин, позначені розхитуванням засобів довіри; неконтрольовані міграції, що загрожують критичним загостренням соціальних, етнорелігійних і соціокультурних проблем; протидія міжнародному тероризму; заходи, спрямовані проти незаконних видів міжнародної економічної діяльності; придушення транскордонної злочинності, включаючи перекриття каналів обігу наркотиків, контрабанди зброї та ядерних матеріалів. З точки зору міжнародної співпраці суттєве значення мають проблеми екології, енергетики, продовольчої безпеки та забезпечення доступу до ресурсів.

В основу архітектурного підходу покладено пере-

форматування та розширення західних організацій та інституцій після розпаду біполярної системи міжнародних відносин. У цьому сенсі розширення НАТО і ЄС можна вважати організаційною підсистемою за умов однополярної міжнародної системи.

За умов відсутності узгоджених інтересів, сприйняття проблем безпеки залишається суб'єктивним і визначається інтересами конкуруючих держав, їхніх союзів і безпекових альянсів. Новою проблемою, що спричиняє погіршення стану європейської безпеки, є загострення конкуренції між ЄС і Росією, яке набуває ознак територіального суперництва двох різних інтеграційних проєктів.

Професор Дипломатичної академії, доктор політичних наук Людмила Чекаленко назвала проблему утворення міцної системи безпеки на європейському континенті найважливішим завданням ХХІ століття. Головування України в ОБСЄ у 2013 р. висуває перед нашою державою відповідальні завдання, серед яких збереження миру та стабільності в нашому Європейському домі є найактуальнішим. Виконання цього завдання уне-

можлиблюється без кроків, спрямованих на зміцнення потенціалу ОБСЄ як платформи для політичного діалогу та інструменту раннього попередження, запобігання конфліктам, урегулювання кризових і конфліктних ситуацій і постконфліктного відновлення.

Одним із проєктів головування України в ОБСЄ є виконання зобов'язань щодо людського виміру безпеки: захист прав і свобод людини як чинник світової стабільності та забезпечення безпеки держави. За концепцією привілеїв безпеки людини, суспільства і, як результат, держави, на першу позицію серед завдань головування висувається розв'язання заморожених конфліктів простору СНД і, у першу чергу, географічно найближчої Придністровської проблеми, хоча не виключена активізація діяльності Організації й за іншими напрямками в контексті зближення позицій сторін у рамках урегулювання грузинського та нагірно-карабаського конфліктів.

Українська сторона вже має чималий досвід ініціювання дієвих моделей у порозумінні та зближенні позицій конфліктуючих сторін, що віднайшло підтвердження в участі придніс-

тровського врегулювання за формулою "5+2" (Молдова, ПМР, Україна, РФ, ОБСЄ, ЄС і США), відкритті представництва ЄС із Придністровського врегулювання на своїй території (м. Одеса), відновлення діалогу та зменшення непорозумінь між учасниками конфліктів. Позитивом українського налаштування на успішний результат у розв'язанні напруження є також незмінність політичної позиції України, яка відповідає канонам міжнародних правових норм щодо цілісності та неподільності держави.

Україна, за повідомленнями вітчизняних ЗМІ, також ініціювала залучення Мисії ЄС із прикордонної допомоги Молдові та Україні (EUBAM), забезпечила присутність США в процесі переговорів, ініціювала підготовку низки документів, що підтвердили принципи цілісності Республіки Молдова. Крім того, розпочато процес демаркації центральної (придністровської) ділянки українсько-молдавського кордону. До того ж, далеко не другорядну роль Україна відіграла в процесі відновлення переговорів у форматі "5+2", призупинених на початку 2006 року. Позитивним кроком може стати створення та розвиток Єврорегіону «Дністер», який охопить Вінницьку область, а також адміністративні одиниці лівобережжя Дністра та правобережної Молдови. Це, зокрема, дасть змогу залучити європейські кошти на розвиток інфраструктури та інших проєктів у регіоні, зміцнивши зв'язок між лівим і правим берегами Дністра.

Основні зусилля щодо

розвитку співробітництва України з ОБСЄ зосереджено також на таких напрямках, як сприяння міжнародним спостерігачам під час парламентських і президентських виборів; оперативне інформування Організації про внутрішню ситуацію в Україні; розвиток економічних соціальних і демократичних суспільних перетворень, перебіг правової реформи; забезпечення активної ролі України як посередника Придністровського врегулювання; забезпечення розширення представленості України у складі місій і структур ОБСЄ, зокрема в Македонії, Косово (СРЮ), Грузії, Таджикистані та Хорватії. Наша країна активно працювала в рамках Спільної консультативної групи щодо виконання положень Заключного акта Стамбульського саміту ОБСЄ тощо.

Олександр Полторацький, доцент ДАУ, кандидат політичних наук, наголосив у своєму виступі, що з початком постбіполярного етапу розвитку європейських та євроатлантичних відносин, зникненням чітких і довготривалих зовнішніх загроз, що давали змогу формулювати відповідні довготривалі стратегічні цілі безпеки за умов

глобального протистояння, порушенням центрального принципу біполярного устрою – непорушності кордонів – виникла необхідність вирішення завдань адекватної відповіді на нові виклики. На перший план виступають колективна відповідальність і здатність протистояти новим загрозам безпеці – серед яких чи не найактуальніше постала проблема боротьби проти міжнародного тероризму, зокрема і для двох ключових міжнародних безпекових організацій євроатлантичного простору як у географічному, так і в практичному сенсі – НАТО та ОБСЄ.

Питання протидії міжнародному тероризму, а також проблеми запобігання розповсюдженню зброї масового знищення, транспарентності та інших заходів зі зміцнення довіри, контролю над озброєннями (Договір про звичайні озброєння в Європі), енергобезпеки, захисту критичної інфраструктури тощо стоять на порядку денному обох організацій і є пріоритетною тематичною сферою співробітництва, обміну думками та взаємодії між ними.

Після задіяння механізму статті 5 Вашингтонського договору на підтримку антитерористичної операції США в Афганістані представники країн-членів НАТО підтвердили свою готовність надавати подальшу необхідну підтримку загальним міжнародним зусиллям щодо боротьби проти тероризму. Проблема подальшого розповсюдження тероризму була визначена Генеральним Секретарем Альянсу, на той час Дж. Робертсоном, як одна з ключових

загроз сучасній міжнародній безпеці, яка зберігатиме свою актуальність для НАТО протягом наступного десятиріччя. Відтоді антитерористичний напрям діяльності НАТО отримав своє договірно-правове оформлення.

На Празькому саміті НАТО, що відбувся в листопаді 2002 р., була ухвалена з урахуванням основних положень Стратегічної концепції НАТО 1999 р. Декларація глав держав та урядів країн-членів Організації. Декларацією було затверджено заходи щодо підвищення здатності Альянсу протистояти викликам безпеки збройних сил, населення та території країн-членів (п. 3). Ідеться про військову концепцію захисту від тероризму, що має на меті покращити обмін розвідувальними даними та запровадити заходи з реагування на кризу, План дій у надзвичайних ситуаціях цивільного характеру задля покращення готовності до можливих атак проти цивільного населення із застосуванням хімічних, біологічних чи радіологічних речовин і подолання наслідків таких атак. Було передбачено також створення низки органів і підрозділів у рамках Організації з метою посилення захисту Альянсу від зброї масового знищення, зокрема вже призначено Координатора з питань антитерористичних технологій, а також створено спеціальний підрозділ з питань антитерористичних технологій у межах відділу оборонних інвестицій НАТО.

План дій партнерства проти тероризму складений відповідно до загальновизнаних нормам і принципів міжнародного

права, Статуту ООН і Резолюції 1373 Ради Безпеки ООН. Передбачається, що співробітництво держав у боротьбі з тероризмом здійснюється за різними напрямками і на різних рівнях. Воно може бути неформальним або формальним за своїм характером, двостороннім або багатостороннім за своїм масштабом. Основний принцип будь-якої співпраці в боротьбі з міжнародним тероризмом полягає в тому, що вона повинна погоджуватися з принципом дотримання прав людини і свобод особи. Без такої основоположної гарантії заходи можуть викликати критику їх законного статусу, чим будуть користуватися міжнародні терористичні організації.

У документі особливо підкреслюється, що для забезпечення відповідного визнання заходів із боротьби з тероризмом у суспільстві вони повинні здійснюватися в умовах дотримання високих моральних норм і правових стандартів, погодження систем кримінального правосуддя держав, підвищення стандартів країн із слабшими системами кримінального правосуддя в цілому або розроблення національних нормативних

актів, спрямованих на боротьбу з тероризмом.

На Стамбульському саміті НАТО у червні 2004 р. було узгоджено вдосконалений пакет антитерористичних заходів, що передбачає оптимізацію обміну розвідувальною інформацією через Підрозділ антитерористичної розвідки НАТО та за допомогою інших засобів; удосконалення здатності НАТО швидко реагувати на звернення країн по допомогу у відповідь на напади терористів; допомогу в охороні важливих великих заходів, зокрема за допомогою літаків раннього повітряного виявлення й управління НАТО; посилення внеску операцій під проводом НАТО в Середземномор'ї, на Балканах і в Афганістані в боротьбу з тероризмом; зміцнення співпраці з країнами-партнерами та іншими міжнародними і регіональними організаціями; удосконалення відповідних можливостей і засобів. Вони також містять спеціальну програму озброєнь, затверджену Народою національних керівників у галузі озброєнь на засіданні в травні 2004 року.

У сфері боротьби проти тероризму зусилля НАТО, особливо в рамках партнерських відносин з іншими державами, доповню-

ють діяльність ОБСЄ. Антитерористичний підрозділ ОБСЄ координує всю діяльність Організації у сфері боротьби з тероризмом. Створений у 2002 р., він тісно взаємодіє з контртерористичним комітетом ООН, Управлінням ООН з наркотиків і злочинності, а також із НАТО та іншими міжнародними партнерами.

Пов'язана з протидією тероризму спільна робота двох організацій включає прикордонний контроль, переносні зенітні ракетні комплекси, контроль над експортом зброї, а також економічні та фінансові аспекти тероризму.

На Стамбульському саміті Північноатлантичного союзу було прийнято рішення розширити співпрацю з міжнародними організаціями в рамках Плану дій проти тероризму та доручено міжнародному секретаріатові НАТО включити в ПДПТ і в тематику переговорів з ОБСЄ на робочому рівні види діяльності, у яких НАТО має порівняльні переваги: нормотворчість із питань оперативної сумісності та підготовки сил і засобів за допомогою навчальної підготовки та навчань, а також її роль «посередника» у сферах, де у Альянсу немає першорядної відповідальності, таких як забезпечення безпеки кордонів і ліквідація наслідків природних лих.

Країни-члени НАТО повною мірою підтримують як основоположні принципи ОБСЄ, так і її комплексний і спільний підхід до безпеки. Ця підтримка була чітко продемонстрована в заявах Альянсу про його готовність підтримати зусилля ОБСЄ зі зміцнення євро-

пейської безпеки та стабільності і, зокрема, операції з підтримки миру під її егідою. Сфери співробітництва та взаємодії між НАТО і ОБСЄ продовжують розширюватися. Сталий розвиток міжінституційної співпраці НАТО та ОБСЄ є одним із ключових факторів постбіполярних військово-політичних перетворень у Європі разом із трансформацією та адаптацією цих структур до нового середовища безпеки в європейському та євроатлантичному регіоні.

Людмила Белінська, слухачка ДАУ, присвятила свій виступ діяльності ОБСЄ у сфері боротьби з торгівлею людьми. Сучасне рабство з метою трудової чи сексуальної експлуатації, чи задля видалення органів продовжує поширюватися всіма країнами і континентами та є серйозною загрозою національній безпеці. За даними МОМ, у 2011 р. Україна зайняла перше місце в рейтингу ТОП-10 країн, де процвітає торгівля людьми; а згідно з даними МОП щороку приблизно 2,5 млн. осіб у світі стають жертвами торгівлі людьми, із яких понад півмільйона знаходяться в регіоні ОБСЄ.

Беручи до уваги те, що торгівля людьми є однією з найбільш гострих і складних проблем у регіоні ОБСЄ, її вирішення потребує системного, мультидисциплінарного та комплексного підходу; необхідно вдосконалити стратегії та засоби для більш ефективного запобігання торгівлі людьми, підвищити роль та ефективність карного правосуддя в боротьбі з торгівлею людьми, заохочувати захист прав жертв

торгівлі людьми, зміцнити партнерство країн-членів Організації. Усе це є одним із пріоритетів у період головування України в ОБСЄ у 2013 році.

Олександр Калінчук,

слухач ДАУ, звернув увагу учасників на іранський фактор у контексті енергетичної безпеки ЄС. Аналіз конфліктної ситуації, що склалася довкола іранської ядерної програми, та застосованих у зв'язку з цим санкцій показав, що на сьогодні для Європи Іран є далеко не першочерговим торговим партнером (за показниками минулого року ІРІ посідає з експорту до ЄС 30 та імпорту – 23 позицію). Показники свідчать, що завдяки накопиченим запасам енергосировини, альтернативним постачальникам і альтернативним видам енергії, ЄС може доволі вільно обходитися без іранської нафти та газу. Однак справа в тому, що сам по собі Європейський Союз є досить неоднорідною структурою. Можливо, для Німеччини, Британії, Франції та інших заможних держав-членів розрив із ІРІ не спричинить вагомих негативних наслідків, але для таких країн, як Іспанія та Італія це може бути відчутним, що ж до Греції – навіть критичним. Окрім того, що остання отримувала 35% своєї нафти саме з ІРІ, вона ще й мала на її купівлю необмежений кредит. Уведення ембарго на іранську нафту, заморожування проекту трубопроводу «Бургас – Александропу-

ліс», що постачав би нафту з Росії в обхід Туреччини, та економічна криза в середині країни можуть призвести до неочікуваних результатів. Усе більша кількість громадян Греції налаштована на вихід із ЄС, і питання в тому, які наслідки це матиме для Європейського Союзу, чи не призведе до ефекту «доміно».

Для Ірану ж ЄС був одним із п'яти найбільш важливих партнерів. Втрата такого експортера, зниження інвестицій і санкції завдають серйозного удару по економіці ІРІ.

Однак, допоки у Тегерані залишається відкритим шлях на схід, санкції не запрацюють повною мірою і колапсу в іранській економіці найближчим часом не станеться. Проте наслідки, як то інфляція, падіння життєвого рівня тощо, можуть спровокувати виступи невдоволених у країні, чим можна буде завжди скористатися, адже подібний досвід у опонентів є.

Із вагомими науковими розвідками інших учасників семінару можна ознайомитися на сторінках нинішнього числа журналу «Зовнішні справи», а також – у наступних номерах «З.С.»

АСЕМ – діюча модель міжрегіональної співпраці

(передумови та етапи діяльності)

Сергій ШЕРГІН,
доктор політичних наук,
професор, завідувач
кафедри регіональних
систем та європейської
інтеграції Дипломатичної
академії України при МЗС

Загальні положення та хронологічний огляд

Головування України в ОБСЄ, крім суто політичних дивідендів і можливостей прискорити процес набуття статусу асоційованого члена Європейського Союзу, евентуально наближає нашу державу до участі в транснаціональній взаємодії у форматі АСЕМ (Азія – Європа). Вигоди від розвитку відносин між країнами, що розташовані в різних регіонах світу, не можуть ігнорувати не тільки центри економічної сили, а й середні держави, до яких належить Україна.

За умов глобальної кризи регіональні й трансрегіональні відносини стають дедалі більш ефективними засобами розв'язання міжнародно-еко-

номічних проблем. На сьогодні так звані нові центри зростання, що розвиваються в межах окремих регіональних просторів, шукають додаткові можливості для посилення міжрегіональної співпраці, що стала характерною ознакою глобалізації у сфері світової економіки. Одним із таких форматів і механізмів міжрегіональної співпраці є форум АСЕМ.

Варто зазначити, що концепція трансрегіональної взаємодії зобов'язана своїм походженням насамперед європейським і американським ученим – Р. Кеохейну, Дж. Наю, У. Беку та їхнім науковим попередникам – К. Дойчу, Дж. Мітрані, Е. Хаасу, А. Етціоні. Саме ці політологи та економісти в 50-60-і роки минулого століття теоретично обґрунтували раціональність утворення «всеосяжної світової спільноти» як функціональної альтернативи національним економікам. Наукове осмислення процесів економічної інтеграції розви-

валося головним чином через їхнє моделювання з поглибленим аналізом можливих вихідних умов. Розроблялися також моделі зони вільної торгівлі та митного союзу як найбільш популярної на той час форми регіональних економічних об'єднань. Однак, практична реалізація цих концепцій відбулася тільки у 80-90-і роки, коли політичні умови та рівень інституціоналізації міждержавної та регіональної взаємодії уможливили створення ЄС і АСЕМ.

Відомо, що Західна Європа хронологічно раніше Південно-Східної Азії стала на шлях економічної та політичної інтеграції. Це пояснюється тим, що в Європі усвідомили вигоди від групових преференціальних відносин фактично одразу після завершення Другої світової війни, натомість у країнах Південно-Східної Азії (В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма) тільки завершувався процес деко-

лонізації. Крім того, тривала війна в Індокитаї гальмувала зближення країн регіону, поділивши їх на дві протилежні за соціально-політичною орієнтацією групи. Тому незалежні держави цього регіону майже з п'ятнадцятирічним запізненням після декількох невдалих спроб реалізували свій інтеграційний проект, створивши в 1967 р. Асоціацію країн Південно-Східної Азії (АСЕАН). Характерно, що як у Західній Європі, так і в Південно-Східній Азії роль локомотива інтеграційного процесу виконала консолідована група країн – «шістка» західноєвропейських і «п'ятірка» східноазійських. Спільним мотивом європейського та східноазійського інтеграційних процесів було прагнення країн обох регіонів забезпечити умови для політичної стабільності, динамічного соціально-економічного розвитку та регіональної безпеки.

Завершення війни в Індокитаї, припинення міжсистемної конфронтації, перехід до розбудови ринкових відносин і національного відродження – усі ці події та явища сприяли розвиткові інтеграційного процесу та його виходу за межі регіону. Країни-члени АСЕАН, політичний істеблшмент яких прагнув до розбудови відносин із розви-

неними державами з метою підтримки процесу суспільної модернізації та економічної інтеграції, виступили ініціаторами транснаціональної взаємодії з розвиненими країнами Західної Європи. Перебуваючи в умовах фінансово-економічної та технологічної залежності від США та Японії та відчувуючи зростання геополітичної могутності Китаю, лідери країн АСЕАН вирішили змінити двосторонні відносини з державами Європейського Союзу на багатосторонні з транснаціональною спрямованістю. Не дивно, що така політика Асоціації знайшла підтримку з боку ЄС, який прагнув зміцнити свою економічну присутність у Південно-Східній Азії.

Обопільні інтереси були реалізовані шляхом створення АСЕМ у березні 1996 р. на установчому саміті в Бангкоку. У рамках форуму в 1998 р. було створено фонд Азія-Європа (АСЕФ) – єдиний постійний орган АСЕМ, який займається фінансуванням проектів у галузі розвитку міжрегіональних інтелектуальних і культурних обмінів. Як відкритий, неформальний міжрегіональний діалоговий форум АСЕМ здійснює та координує співпрацю країн-учасниць у сфері політики, безпеки, фінансово-економічної і культурній галузях. У рамках форуму діють бізнесовий (АСЕБФ), парламентський (АСЕРФ), народний (АСЕНФ) форуми, а також еколого-інноваційний центр (АСЕЕЦ).

Діяльність АСЕМ здійснюється через інститут координаторів, у складі якого по два представники від європейської групи – від Єврокомісії (постійний

координатор), чинного президента Євросоюзу та азійської групи – від держав-членів АСЕАН (обирається на дворічний термін) і решти азійських країн (термін – один рік). Рішення на самітах АСЕМ, що проводяться кожні два роки в столицях країн-учасниць, приймаються на засадах консенсусу. До пріоритетних напрямів діяльності організації належать:

- подолання наслідків глобальних і регіональних фінансово-економічних кризових явищ;
- забезпечення сталого економічного розвитку;
- боротьба з міжнародним тероризмом та організованою транскордонною злочинністю;
- боротьба за нерозповсюдження зброї масового ураження (ЗМУ);
- протидія розповсюдженню інфекційних захворювань;
- забезпечення енергетичної та продовольчої безпеки;
- охорона навколишнього середовища;
- забезпечення прав людини та боротьба з бідністю.

З часу заснування склад учасників АСЕМ збільшився майже удвічі. Наразі до форуму входить 51 учасник, у тому числі 30 – від європейської групи (27 держав-членів ЄС, плюс – Норвегія, Швейцарія та Єврокомісія), а також 18 – від азійської групи (10 країн-членів АСЕАН, Китай, Японія, Республіка Корея, Індія, Пакистан, Бангладеш, Монголія та Секретаріат АСЕАН). Третю (тимчасову) групу становлять Австралія, Нова Зеландія та Росія.

Зростання ролі АСЕМ у світовій економіці важко переоцінити – частка країн-членів становить 63%

обсягу світової торгівлі, 55% глобального ВВП і понад 60% населення світу. З часу створення цієї організації було висунуто близько 200 ініціатив у вигляді спільних проектів міжрегіональної співпраці, з яких більшу частину реалізовано. У рамках Європейського Союзу діють двосторонні контакти з багатьма учасниками АСЕМ, зокрема з країнами АСЕАН, Китаєм, Японією, Індією, Кореєю та Росією. Окремі держави, наприклад, Південна Корея, мають аналогічні механізми двосторонньої співпраці з Асоціацією і водночас із провідними гравцями ЄС, який є для неї основним іноземним інвестором. Головна перевага АСЕМ полягає в тому, що дві частини цієї організації – ЄС і АСЕАН, розвиваючи економічну інтеграцію на власних теренах, сприяють розвитку міжрегіональної інтеграції в Азії та Європі. Особливо це стосується інтеграції за формулою АСЕАН+3 (Японія, Китай, Південна Корея). Феномен міжрегіональної взаємодії двох розділених значним простором частин світу кваліфікується експертами як «мультирегіоналізм», що виник під впливом процесів регіоналізації та глоба-

лізації¹.

Відзначаючи роль АСЕМ у створенні нового світового порядку, варто підкреслити, що ЄС і АСЕАН, як основні структурні елементи цієї організації, почали розбудову трансрегіональної співпраці ще в 70-х роках минулого століття. Перші кроки на шляху розвитку взаємовигідної співпраці з Європейським Економічним Союзом (ЄЕС) були зроблені країнами АСЕАН у 1975 р., коли на зустрічі міністрів закордонних справ Асоціації в Манілі було запропоновано встановити контакти з Радою міністрів ЄЕС для врегулювання проблеми зростання протекціонізму з боку європейських країн щодо товарів із Південно-Східної Азії. У 1980 р. було підписано Угоду про співпрацю між ЄЕС і АСЕАН, створено Об'єднаний комітет співробітництва, а з 1985 р. розпочалося проведення двосторонніх консультацій на рівні міністрів економіки. Згодом міжрегіональна взаємодія набула інституційного характеру, а ЄС став діалоговим партнером Асоціації у рамках створеного регіонального форуму АСЕАН (АРФ). За ініціативою Франції та Сінгапуру з 1995 р. проводять-

ся регулярні зустрічі вищих посадових осіб, а в 1996 р. в Бангкоку відбулася перша зустріч АСЕМ.

Подальші дії в контексті двосторонніх відносин знайшли відображення в опублікованому у 2001 р. документі Європейської Комісії «Європа і Азія: стратегія партнерства, що розвивається». АСЕАН у цьому документі було названо найважливішим політичним і економічним партнером ЄС в Азії. Напрями політики щодо країн АСЕАН Євросоюз сформулював у вигляді шести принципів:

- зміцнення глобального й регіонального миру та безпеки шляхом розширення співпраці з регіоном;
- подальше розширення торгівлі та інвестицій;
- сприяння розвитку найбільш економічно відсталих країн регіону, звертаючи увагу на причини їхньої бідності;
- сприяння поширенню демократії, законності та порядку;
- розбудова глобального співробітництва та союзницьких відносин із країнами Азії згідно з міжнародною ситуацією з метою відповіді на виклики глобалізації;
- сприяння розвитку розуміння Європи в Азії та Азії в Європі².

У червні 2003 р. Європейська Комісія ухвалила новий документ – «Нове партнерство з Південно-Східною Азією», у якому акцент було зміщено з вирішення політичних питань на розвиток діалогу у сфері торговельних та інвестиційних відносин. Крім цього, передбачався розвиток двосторонніх контактів у енергетиці, транспорті, освіті, культурі, інформації.

У квітні 2005 р. ЄС і АСЕАН заснували Групу перспективного планування, членами якої стали вищі посадові особи двох організацій, які відповідають за вирішення економічних питань. Діяльність сформованої групи було в основному спрямовано на підготовку Угоди про зону вільної торгівлі між ЄС і АСЕАН.

Упродовж 2006-2007 рр. Рада Європи і Європейська Комісія вели перемовини з азіяськими партнерами з питань розширення торговельно-економічних відносин, виходячи з об'єктивних можливостей Асоціації. У листопаді 2007 р. в Сінгапурі відбувся ювілейний саміт ЄС і АСЕАН, у ході якого було відзначено 30-річчя встановлення двосторонніх відносин, 40-річчя створення АСЕАН і 50-річчя підписання Римського договору. Підсумковим документом саміту стала Спільна декларація, у якій відзначалася готовність Євросоюзу підтримувати прагнення АСЕАН перетворитися з асоціації на «спільноту країн» до 2015 року.

У вересні 2006 р. в Гельсінкі відбувся 6-й саміт АСЕМ, на якому було прийнято Декларацію про майбутнє цієї організації. У декларації відзначалося зростання ваги Європи та Азії у світовій глобальній економіці. Ішлося про посилення економічної взаємозалежності між двома регіонами, а також розширення азіясько-європейських відносин в усіх сферах співпраці з часу створення АСЕМ.

У жовтні 2008 р. в Пекіні відбувся 7-й саміт організації, у фокусі порядку денного якого була проб-

лема подолання наслідків валютно-фінансової кризи в регіоні. У роботі саміту взяли участь 27 керівників країн ЄС і 16 лідерів азіяських держав. У рамках робочих груп і комітетів було опрацьовано багато документів щодо подальшої лібералізації торгівлі, зниження митних бар'єрів і покращення інвестиційного клімату в країнах-учасниках АСЕМ і, зокрема, АСЕАН.

У жовтні 2010 р. під гаслом «Покращувати якість життя» в Брюсселі відбувся 8-й саміт АСЕМ. На порядку денному стояли питання зміцнення міжрегіональної співпраці за умов світової кризи, посилення культурного діалогу, а також проблеми кліматичних змін. Зустріч мала на меті сприяти розширенню європейсько-азійських відносин через прийняття нових членів: на саміті до АСЕМ приєдналися Австралія, Нова Зеландія та Росія. Стосовно нових учасників діє правило «подвійного ключа», що передбачає ухвалення кандидатів одночасно європейською та азіяською групами. У травні 2009 р. під час проведення зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів АСЕМ у Ханой було прийнято рі-

шення – після приєднання Австралії, Нової Зеландії та Росії зробити паузу щодо прийняття нових членів і опрацювати відповідні критерії. Примітно, що РФ, яка не є членом Євросоюзу, було прийнято до АСЕМ від азіяської групи країн.

Слід зазначити: міністерська зустріч у Ханой продемонструвала, що ЄС дещо охолонув до високої активності своїх азіяських партнерів, які наполегливо просувають інтереси власних країн до Європи та продукують велику кількість ініціатив і відповідних документів. Так, якщо до Ханоя прибули міністри більшості країн Азії, то Європа була представлена лише міністрами закордонних справ Чехії та Швеції. Інші країни ЄС представляли чиновники нижчого рівня. Це дало привід деяким азіяським ЗМІ зауважити, що Європа демонструє свій «евроцентризм» і небажання сприймати роль Азії, а не лише Китаю, у сучасному світі³.

У листопаді 2012 р. в столиці Лаосу – В'єнтьяні відбувся 9-й саміт форуму АСЕМ. У фокусі уваги знаходилися питання безпеки та фінансово-економічного співробітництва

країн-учасниць. У прийнятій Декларації ставилося завдання реструктуризації міжнародних фінансово-економічних інститутів і покращення глобального управління. У роботі саміту взяли участь президент Європейської Ради Герман Ван Ромпей, президент Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу, генеральний секретар АСЕАН Сурін Пітсуван, а також голови держав та урядів європейських і азійських країн-членів форуму. На саміті до складу АСЕМ було прийнято Бангладеш, Норвегію та Швейцарію, що збільшило кількість учасників АСЕМ до 51. За узгодженим планом, наступний – 10-й саміт повинен відбутися у 2014 р. в Брюсселі.

Результати та специфіка євразійського трансрегіоналізму

Діяльність інтеграційних об'єднань за умов глобалізації є відносно новим явищем у міжнародних відносинах. Інтеграційний процес, пов'язаний із тенденціями регіоналізації глобального простору, спричинив посилення міжрегіональних зв'язків, зокрема, на основі взаємодії регіональних угруповань. У сукупності ці чинники прискорили формування глобального ринку, що має у своїй основі регіональну та макрорегіональну структуру. Наступним етапом глобального за масштабом інтеграційного процесу став бурхливий розвиток азійсько-тихоокеанського економічного співробітництва та міжрегіональної взаємодії ЄС і АСЕАН у форматі АСЕМ.

Зазначимо, що й до створення останньої країни Єв-

росоюзу надавали АСЕАН суттєву допомогу в підготовці спеціалістів із різних сфер економіки та менеджменту. Завдяки такій політиці ЄС зміцнив свої економічні позиції на регіональному ринку товарів і послуг. Активізація економічних відносин між Євросоюзом і АСЕАН відбулася у другій половині 90-х рр., коли країни Асоціації почали реалізацію програми створення зони вільної торгівлі – АФТА. Розвинені країни ЄС, що були зацікавлені в інтенсифікації відносин із регіоном, у першу чергу з Китаєм, розглядали АСЕАН як своєрідну браму на континент. Із 2000 р. практично всі питання торгівлі й інвестицій між двома регіональними організаціями вирішуються на щорічних зустрічах на рівні міністрів економіки та на офіційних зустрічах між керівництвом АСЕАН і ЄС.

Характерно, що для АСЕАН торгівля з Євросоюзом відіграє більшу роль, ніж для ЄС торгівля з АСЕАН. Це, насамперед, пов'язано зі значно більшою різницею в обсягах їхніх ВВП і торгівлі. Так, за даними Генерального департаменту торгівлі ЄС, у 2008 р. обсяг ВВП Євросоюзу був у 5 разів вищим, ніж АСЕАН. Обсяг торгівлі ЄС становив 2,862 трлн. дол., тоді як аналогічний показник АСЕАН – лише 1,316 трлн. доларів.⁴

Асиметрію у двосторонній торгівлі ілюструють такі дані: у торгівлі ЄС на АСЕАН у 2008 р. припало 5,1% обсягу імпорту та 4,3% обсягу експорту. Асоціація посідає в імпорті Євросоюзу 6-е місце після Китаю, США, Росії, Норвегії та Швейцарії та 5-е місце в експорті ЄС після

США, Росії, Швейцарії та Китаю⁵.

Якщо не враховувати внутрішньорегіональну торгівлю, на яку в АСЕАН припадає близько 30%, то ЄС є третім за обсягом торговельним партнером Асоціації після Китаю та Японії. У 2011 р. обсяг торгівлі Євросоюзу з десятикою АСЕАН становив 170,7 млрд. євро. Головними торговельними партнерами ЄС серед країн Асоціації є Сінгапур, Малайзія, Таїланд та Індонезія.

Торгівля ЄС із країнами АСЕАН у 2011 р. (млрд. євро)⁶

Країни	Імпорт	Експорт
В'єтнам	12,9	5,1
Бруней	8,3	0,5
Індонезія	16,2	7,2
Камбоджа	1,3	0,2
Лаос	0,21	0,19
Малайзія	20,9	11,8
М'янма	0,17	0,13
Сінгапур	19,1	26,9
Таїланд	17,6	11,8
Філіппіни	6,3	3,9
Усього:	102,98	67,72

Починаючи з 2007 р., найбільшими торговельними партнерами АСЕАН у ЄС є Німеччина (22% товарообігу Асоціації з країнами Євросоюзу) і Велика Британія (17%). На третьому місці перебувають Нідерланди (16%), на четвертому – Франція (11%), п'ятому – Італія (7%)⁷.

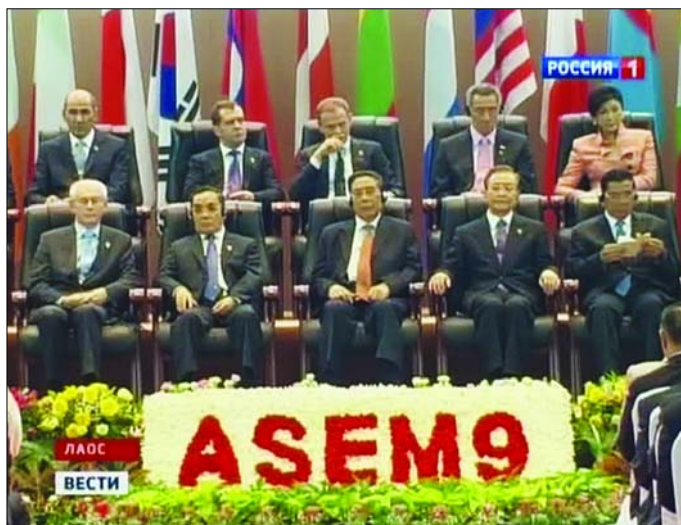
Однак, головними партнерами в торгівлі ЄС із країнами Східної Азії, як і раніше, залишаються Китай, Японія та Південна Корея, сукупний товарообіг із якими становив у 2011 р. 613,4 млрд. євро.

Топ-партнери ЄС у торгівлі (млрд. євро)⁸

Країни	Імпорт	Експорт
Китай	292,1	136,2
Японія	67,5	49
Південна Корея	36,1	32,5
Усього:	395,7	217,7

Отже, сукупний обсяг торгівлі ЄС із тринадцятьма азійськими країнами-членами АСЕМ становив у 2011 р. 784,1 млрд. євро. Разом із обсягом торгівлі послугами ця сума дорівнювала близько 870 млрд. євро. При цьому від'ємне сальдо торговельного балансу ЄС становило 213,3 млрд. євро⁹.

Значну роль в економічних відносинах країн-членів АСЕМ відіграють прямі інвестиції. Європейський Союз, на який припадає майже третина всіх прямих іноземних інвестицій у країни АСЕАН, посідає перше місце серед кредиторів Асоціації. Взаємне інвестування також має асиметричний характер – сума прямих інвестицій ЄС до країн АСЕАН більш

ніж удвічі перевищує обсяг інвестицій країн Асоціації в економіку Євросоюзу. Так, у 2010 р. сума всіх накопичених країнами АСЕАН іноземних інвестицій становила близько 360 млрд. дол., із яких понад 90 млрд. припало на ЄС. Японія і США посідають відповідно друге та третє місця. Водночас, інвестиції країн АСЕАН у Європі дорівнювали 45 млрд. євро. Головними одержувачами європейських інвестицій є Сінгапур (60%), Малайзія, Індонезія, Таїланд, В'єтнам, на які припадає по 10% загального обсягу прямих інвестицій ЄС в економіку країн Асоціації. Проте, як і в торгівлі, топ-партнерами Євросоюзу в галузі інвестиційної співпраці залишаються Китай, Японія та Південна Корея. Загальна сума взаємних інвестицій між ЄС і цими країнами перевищила у 2010 р. 350 млрд. євро, із яких 208 млрд. – інвестиції Євросоюзу в економіку східноазійської «великої трійки»¹⁰.

Крім співпраці в галузі економіки, торгівлі та фінансів, між ЄС і його східноазійськими партнерами активно розвивається співробітництво в політичній сфері. Безконфліктність – це головна риса, що характеризує відносини між двома об'єднаннями держав. Різні за своєю культурою, національними традиціями та суспільними системами, вони мають багато спільного в підході до вирішення питань міжнародної політики. Розвиток політичного діалогу в рамках АСЄМ дає змогу країнам Євросоюзу та АСЕАН обговорювати не лише питання економічної інтеграції, а й проблеми політичної та соціальної безпеки, дотримання прав людини, контролю за міграцією, боротьби з тероризмом тощо.

Прагматичний підхід до розбудови міжрегіональних відносин – ще одна риса, що характеризує відносини різних за типом національної ідентичності об'єднань держав. Євро-

пейська інтеграційна ідея у своєму первинному сенсі основана на подоланні націоналізму як причини конфліктогенності в Європі. Згодом вона трансформувалася в гарантію соціально-економічного зростання та добробуту. Навпроти, східноазійська інтеграційна ідея – це інструмент формування національної свідомості та національного відродження через економічну експансію та співробітництво з країнами Заходу. Незважаючи на відмінності цих версій інтеграції, лідери країн Європи та Східної Азії усвідомлюють переваги політичної та економічної співпраці між двома регіонами в рамках АСЄМ.

На цій синкретичній платформі й здійснюється співробітництво в найбільш важливих для обох регіональних структур сферах діяльності. Починаючи з кінця 90-х рр., між ЄС і низкою країн АСЕАН було підписано декілька угод про співпрацю в юридичній сфері, захисті прав людини, боротьбі з наркотрафіком і посилення режиму прикордонного контролю. У 2002 р. створено спільний підкомітет з боротьби з наркотиками та проведення відповідних заходів. У 2003 р. на 14-й зустрічі міністрів закордонних справ ЄС і АСЕАН було прийнято Спільну декларацію про боротьбу з тероризмом, згідно з якою Євросоюз надає необхідну допомогу Малайзії та Філіппінам. В Індонезії ЄС реалізує програму зі зміцнення юридичної системи та створення системи попередження терористичних актів. У 2007-2010 рр. Європейський Союз асигнував програму допомоги країнам АСЕАН на суму

400 млн. євро та запланував виділити на 2011-2013 рр. ще 375 млн. євро. Кошти надавалися для фінансування таких напрямів діяльності Асоціації:

- підтримка політики регіональної інтеграції;
- забезпечення розвитку високих технологій;
- реалізація програми «переселених людей»¹¹.

Наприкінці зазначимо, що саміт АСЄМ у Лаосі актуалізував проблемні питання міжрегіональної співпраці, що знайшло відображення у «В'єтнянській декларації про зміцнення партнерства в інтересах миру та розвитку». Азія наполягала на тому, щоб країни Європи якомога швидше подолали боргову кризу та рецесію. У свою чергу, Європа звернула увагу Азії на неприпустимість використання політичних засобів для вирішення таких питань, як протекціонізм, тарифні бар'єри та контроль за курсом національної валюти. Утім, деякі розбіжності в підходах до цих проблем не заважають країнам-партнерам успішно рухатися шляхом міжрегіональної співпраці. За словами головного економіста IHS Global Insight Раджива Бісваса, «європейські лідери, політики та бізнесмени повертаються у бік економік Азії, що стрімко розвиваються»¹².

У цьому контексті висновки для України, як це не парадоксально, уявляється таким – ефективна політика євроінтеграції також зв'яже нашу державу з економіками Азії. Міжцивілізаційний діалог, який демонструють країни-члени АСЄМ, забезпечує вагомі результати економічного розвитку та мирного співіснування.

¹Multiregionalism and Multilateralism. Asian-European Relations in a Global Context. Ed. by Sebastien Bersick, Wim Stokhof, Paul van der Velde. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006. – P. 15

²Носов М. ЕС – АСЕАН: взаимовыгодность сотрудничества // Современная Европа. – 2010. – № 1. – С. 37.

³New Straits Times. – 2009. – June 12.

⁴DG Trade 22 October 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/>

⁵Там само.

⁶Підраховано за: DG Trade 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/>

⁷EU-ASEAN Summit: STAT/07/156 Date: 20/11/2007.

⁸DG Trade 2012: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/trade/creating-opportunities/bilateral-relations/>

⁹Там само.

¹⁰Там само.

¹¹Multi-Annual Indicative Programme for Asia. 2007-2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/europe-aid/where/asia/regional.../mip_0710_en.pdf; Multi-Annual Programme for Asia 2011-2013. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eeas.europa.eu/asia/rsp/07_13_mtr_annex_eu.pdf.

¹²Цилорик Д. Транзит через Россию свяжет Европу и Азию // Независимая газета. – 2012. – 7 ноября.

Перший – це не стільки почесно, скільки відповідально

(нотатки з книги спогадів)

**Володимир ЧОРНИЙ,
Тимчасовий Повірений
у справах України
в Латвійській Республіці
(1993-1997 рр.)**

Сімнадцятого вересня 1991 р. я був у складі делегації на сесії Генеральної Асамблеї ООН, де Україна проголосувала за вступ Латвії до цієї всесвітньої організації, а 12 лютого 1992 р. ми в Києві приймали Міністра закордонних справ Яніса Юрканса, у ході візиту якого Латвія встановила з Україною дипломатичні відносини.

Після доволі непростих організаційних заходів і переговорів передова група українського посольства 22 червня 1993 р. зрештою приступила до роботи (наступним невдовзі було посольство в Литві, а згодом – Естонії).

Варто зазначити, що латвійські офіційні особи максимально сприяли нам. Це було винятково важливо, оскільки паралельно з

представницько-політичною діяльністю ми змушені були невідкладно зайнятися реконструкцією та пристосуванням погромленої колишньої «резиденції» військкомату та поліції під дипломатичну установу. Обрали цю споруду в мальовничому центрі латвійської столиці, на бульварі Калпака, 3, навпроти парку і Будинку Конгресів, як один із кращих запропонованих варіантів. Неподалік – історичний сусід – російське представництво, а після нас тут з'явилося ще кілька іноземних посольств. Будівництво (найстрашніше, що може бути для обмеженого в коштах колективу, та ще й за умов відсутності затвердженого проекту та постійного працівника, відповідального за цю ділянку роботи) тривало довго та з багатьма перешкодами. І все ж ми змоглися 24 травня 1995 р. в рамках державного візиту Президента України офіційно відкрити посольство. Уперше в практиці української дипломатії урочистості відбулися за участю двох президентів – Леоніда Кучми та президента країни перебування, шановного Гунтіса Улманіса.

До речі, вважав і вважаю сильним ходом балтійських друзів після розпаду СРСР саме відновлення, а не новопроголошення незалежності. В Україні це не вдалося, але я намагався в кольористичній й оздобленій будинку ненав'язливо

впровадити історичні українські мотиви в їхній динаміці від козацьких до наших днів (у представницьких залах, віконних вітражах, дверних орнаментах). Дуже допоміг Олекса

Краснов, єдиний відомий мені в Ризі вітражист із львівським дипломом, завдяки таланту якого вдалося прописати в посольстві традиційну народну символіку. Варто згадати й го-

**Урочисте підняття Державного прапора України 24 травня 1995 р. під час офіційного відкриття посольства.
Зліва – представники громадськості, дипломатичного корпусу, латвійські та українські журналісти**

ловного будівельника – інженера Сергія Калайду, який виніс на своїх плечах тягар неймовірної кількості труднощів.

Із перших днів роботи посольства ми зіткнулися з такою дуже непростою проблемою, як українсько-українські відносини. Тобто, стосунки української держави із зарубіжними українцями. Ніколи вони не були цілком адекватними ані потребам діаспори, ані державотворчим інтересам України. У радянський час заважала ідеологія, а зі здобуттям самостійності – фінансові злидні та переляк владомощів перед активністю і наростаючими вимогами «іноземців». В умовах Латвії це ускладнювалося ще й проблемами з натуралізацією українців, дискримінаційним статусом неграждан, накопиченням консульських і візових недовладностей. А йшлося про понад 80 тис. вихідців з України (за переписом 1989 р., тобто до розпаду СРСР – понад 92 тис.).

Із часом ми переконувалися, що покладатися треба тільки на власні сили та цілеспрямовану, поетапну роботу з владними струк-

турами в Ризі та Києві. Набравшись терпіння, уважно вислуховували образливі нарікання земляків-друзів і недругів, пережили навіть пікетування посольства. А тим часом «бомбили» керівництво різноманітними пропозиціями, поступово, послідовно, день за днем поліпшуючи ситуацію. Врешті навіть «Русская газета» (15.02.1997), незадовго до завершення моєї дипломатичної місії, констатувала, що завдяки зусиллям посольства МЗС України встановило низку пільг для відвідання етнічної батьківщини латвійськими українцями. Це безплатні в'їзні візи ветеранам війни та праці, інвалідам, пільгові – пенсіонерам, студентам, учням тощо. І що це «найвищий рівень пільгового сприяння діаспорі серед усіх посольств, акредитованих у Латвії, за винятком, либонь, російського». Додам, що все це стосувалося і громадян, і неграждан. Від сплати консульських зборів звільнялися також ліквідатори чорнобильської аварії, особи, які виїжджали в Україну у зв'язку зі смертю чи хворобою

близьких людей по телеграмі, з метою відвідання могил родичів.

Нелегким був і клубок питань, пов'язаних із колишніми військовослужбовцями Радянської (згодом – російської) армії при виході на пенсію чи виїзді в Україну. Це був один із болючих подразників, оскільки торкався трьох країн – країни проживання (Латвія), країни в'їзду (Україна) і країни- правонаступниці СРСР (Росія). Україна не була стороною переговорів про вивід російських військ, а переговорники, на жаль, питання третіх сторін обійшли повністю. Отже, формально, як нам говорили, це було не наше питання. Але ж це були українці, або вихідці з України! Треба віддати належне російським ліквідаційним службам, які за всіх негараздів забезпечували певну організаційну культуру в цих справах. Коли Тимчасовий Уповноважений РФ генерал-полковник Майоров Леонід Сергійович (раніше – командуючий Північно-Західною групою військ) показав мені спеціальний блокнот і карту з географією виїздів, я здивувався, бо майже вся Україна була «червоною». З нею багатьох солдатів і

офіцерів пов'язували не тільки колишні місця проживання, а й бойове армійське минуле. У цьому ми переконалися, коли за дорученням уряду вручали ветеранам війни медалі за визволення Києва й України від фашистських загартників.

Посольство прагнуло допомагати українській громаді бути солідарною й об'єднаною у вирішенні спільних справ на засадах загальнолюдських цінностей і національних традицій. Ми не підтримували жодних розколів. З цією метою постійно співпрацювали з товариством «Дніпро» на чолі з художником Георгієм Крутим і членами однойменного ансамблю. У разі необхідності для репетицій цього колективу надавався посольський зал та інші приміщення. Теж саме можна сказати й про акторів ризьких театрів, які в силу обставин опинилися поза творчими колективами. Нам вдалося згуртувати їх і створити своєрідну оперну студію при Посольстві України під художнім керівництвом Неллі Воног-Шевченко. У мене збереглася навіть її візитівка з таким унікальним титулом колишньої солістки Ризької опери. Усе це, природ-

но, вимагало певних зусиль, проте дуже допомагало нам в організації камерних і масових культурно-інформаційних заходів. На якомусь етапі підключилася й чудова піаністка з юнацьким колективом скрипалів «Віртуози Риги» Людмила Піесе. Шкода тільки, що для заохочення цих митців матеріально ми мали мінімальні можливості.

Культурно-просвітницьке товариство «Дніпро» в самому імені своєму, гордому й шляхетному, несло потужний, зобов'язуючий заряд консолідації українства. Воно входило в керовану відомим інтелектуалом професором Раффі Хараджаняном Асоціацію національно-культурних організацій Латвії, і ми вважали, що за всіма ознаками – формою та змістом завдань – було природним союзником посольства. Певні тертя в його роботі, як і одвічну українську ситуацію, коли кожен хоче бути гетьманом, тенденції «гілкування» чи «брунькування» вважали справою громади та внутрішньої культури обраних нею членів правління.

З особливою теплою згаду Ризьку українську школу, якій допомагали (наприклад, комп'ютерний клас від МЗС) і за яку дуже переживали. Бо це унікальний освітній заклад, у якому поза родиною маленькі різномовні українці вчаться любові до своєї країни, Вітчизни своїх батьків і дідухів, навчаються майбутньому, оволодівають наукою європейської інтеграції. Це – своєрідна освітня лабораторія. На власному досвіді бачимо, як часом важко дорослим поєднати в собі інтереси двох країн – етнічної

та прибраної батьківщини. Задача з простим запитанням: «перша» чи «друга»? – іноді є непосильною для розв'язання. Бо ж ідеться про обидві. Щоб досягти гармонії, за цих обставин найкраще розпочинати з дитинства. Тому школа стала однією з опорних застав нашої співпраці з прицілом на перспективу. Пригадую, як із її невтомним директором Лідією Кравченко обстоювали державний статус школи, єдиної такої на теренах колишнього Радянського Союзу. Як ходили по старих ризьких клубах, фабриках, заводах у пошуках приміщення, як, зрештою, порозумілися з мерією міста та попри шовіністичні нападки Лужкова, заручившись рішучою позицією президента Гунтіса Улманіса, вирішили питання. Не забула й Лідія Олександрівна, тепер уже кавалер високих українських нагород. Нещодавно в Києві, на парламентських слуханнях у Верховній Раді України, у присутності рижан Віктора Стефановича й Анатолія Скальського, привселюдно згадала наші зусилля добрим словом. Мовляв, школа не має ордена, але ми виготовили спеціальний срібний знак, і я хочу вручити його з вдяч-

ністю за підтримку першому керівникові Посольства України.

Зрозуміло, що в роботі з громадськістю ми не шукали якоїсь особливої вигоди, але було б несправедливо не сказати, що дуже часто отримували суттєву допомогу і в процесі будівництва й облаштування посольства, і у вирішенні різноманітних поточних справ, забезпечення на відповідному рівні прийомів, виставок тощо. Поради Богдана Верцешука, наприклад, щодо контактів із потрібними спеціалістами, вибору будматеріалів і оптимальних фарбників, були іноді на вагу золота. Так само важливими для нас були подаровані або продані зі знижкою меблі, світильники, телерадіоапаратура, отримані під чесне слово художні картини. Без такої допомоги ми змушені були б приймати свого президента в порожніх стінах. Серед численних друзів посольства міг би назвати, окрім згаданих, багатьох вихідців з України, так само, як і ділових людей, начебто далеких від неї. З підприємливою Людмилою Клименко вдалося навіть реалізувати одну з екзотичних кулінарних ідей. Неподалік посольства, на за-

тишній вулиці Алунана, у квітні 1996 р. відкрито кав'ярню «Дніпро». Невдовзі тут з'явилися популярні українські вареники та борщі. А те, що вхід у «смачну» установу означений синьо-жовтим вимпелом, було приводом для обміну жартами з послом Андреасом Адалом, дипломатичне представництво якого розмістилося навпроти під синьо-жовтим прапором Королівства Швеція. Він, як і багато хто, схвалював появу такого земляцького клубу в Ризі.

Шкодную, що не все, про що вели розмови з друзями, вдалося реалізувати, хоч виникали вони не на пустому місці. У багатьох випадках потрібна була суттєва моральна й матеріальна допомога центру. Але вже тоді відчувалося, що ейфорія перших років незалежності швидко розвіюється, ідейність пливе за легкими грошима, пробуджується, за Марксом, смак первісного накопичення капіталу, і знаходити серед чиновництва ентузіастів щось переймати, щось упроваджувати стало все важче.

Працівників іноземних посольств у всьому світі охоче запрошують на різноманітні інформаційні, культурно-мистецькі та інші заходи. Це завжди добра нагода для орієнтації в питаннях діяльності офіційних і громадських організацій, а також можливість установити та розширити потрібні знайомства. У відповідь на латвійську гостинність ми запрошували й творчі групи з України, щоб найширше ознайомити з досягненнями своєї національної культури. Розглядали таку практику як ефективний діалог

культур, через який проклалися духовні стежки до стовпової дороги стабільних дружніх взаємин наших народів. Найпомітнішою подією в цьому плані вважаю відзначення в березні 1994 р. 180-річчя від дня народження українського генія Тараса Шевченка. Серед безлічі тодішніх заходів особливо виділив би велелюдний урочистий концерт, що відбувся в Ризькому театрі російської драми, приміщення якого люб'язно надав нам директор Едуард Цеховал. Мало сказати, що зал театру, балкон і всі проходи були заповнені вщент. Численні шанувальники Великого Кобзаря тіснилися біля дверей і в коридорах. Проте всі були відячені прекрасною програмою вечора.

Ще згадав би масштабну виставку творів народно-декоративно-ужиткового мистецтва «Краса рукотворна» в ризькому Президентському палаці та Краєзнавчому музеї Вентспілса. Її ми організували спільно з колишнім Міністром культури, директором київського центру «Український дім» Лариною Хоролець. Це – понад 150 експонатів кінця XIX–XX століть: вишивка, килимарство, холодне скло, художні вироби з дерева, шкіри, шедеври народного малярства.

Подібні культурно-мистецькі заходи і задумувалися, і сприймалися як свято національної культури, як розповідь про здобутки народу в інтелектуально-духовній сфері життя та державотворення. У нашій історії, однак, не одні лише святкування. У ній було чимало сумних і трагічних подій, які потребували гласності.

Отримую якимось запрошенням на молебень у пам'ять убитих перед Білим домом у Москві. Опісля запитав отця Амвросія (ми вже були знайомі), чому не було відправи в пам'ять жертв жорливого голодомору в Україні в 1932–33 роках? А він подивився на мене ясним своїм поглядом і якимось по-дитячому щиро мовив: «А ви знаєте, ніхто не підказав. Та я й не дуже обізнаний. Допоможіть». Це було, якщо не помиляюсь, у вівторок. Сергій Васильєв підготував і передав отцеві добірку матеріалів. А вже в четвер у центрі Риги, в Христоріздвяному соборі, устами настоятеля храму Амвросія українською мовою в супроводі церковного хору було віддано посильну скорботну данину безвинним мільйонам наших співгромадян, убитих голодом. Серед яких, на жаль, був і мій однорічний молодший брат.

Бути першим – це не стільки почесно, скільки відповідально. Адже йшлося про закладання фундаменту відносин між двома країнами й народами на довготривалу перспективу. Отже, потрібно було відповідно формулювати та формувати наші завдання, створюючи доброзичливу атмосферу для їх здійснення. Серйозним позитивом і підґрунтям щодо цього був той історичний факт, що між Україною та Латвією не було будь-якого спадку минулого, що міг би розцінюватись як провина одного перед іншим. До того ж тоді ще звучали голоси, що міжнародна громадськість хотіла б бачити в

незалежній Україні не тільки борця за власну самостійність, а й своєрідного гаранта незалежності й стабільності своїх малих сусідів, у тому числі й дружніх балтійських держав.

Історія своє слово з цього приводу сказала. Що ж до посольства, то ми фізично, юридично, культурно й політично успішно закріпилися на карті Латвії. Рівень цієї присутності часто засвідчувався активною зовнішньополітичною діяльністю самої країни перебування, інтерес до якої в той період був доволі відчутним. На практиці це давало щасливу нагоду бачити в роботі лідерів провідних держав світу, включно з Президентом США Білом Клінтоном, та осіб високого духовного сану, зокрема, римського Понтифіка Папи Івана

Павла II, який пізніше відвідав і Україну. На протокольній зустрічі в Президентському палаці на мої слова: «Вас в Україні знають і шанують» відповідь Понтифіка була: «Дякую!» – українською мовою.

Практично повсюдно і в Латвії, і в Україні відзначалося, що рівень наших політичних міждержавних відносин і співробітництва в міжнародних організаціях на той час був доволі високим і динамічним. Ми відчували, що це схвалювалося й іноземним дипломатичним корпусом у Ризі. Дивно, що «стратегі» МЗС і Адміністрації Президента, повторюючи зрідка такі ж позитивні оцінки, чотири (!) роки протримали відносини з дружньою країною на рівні Тимчасового Повіреного. В офіційних колах Латвії не раз звертали на це увагу.

Проблемними залишалися згадані вже питання гуманітарного характеру, вдосконалення візової практики та економічний блок. Зовнішньоторговельний обмін обсягом нижче 150 млн. дол. із негативним балансом для України не міг нас задовольняти.

Опорою будь-якого дипломатичного представництва за кордоном є знання про його країну. Ми це усвідомлювали та всіляко нарощували свою інформаційну присутність. Зрештою напровесні 1994 р. вдалося організувати при посольстві перший у системі наших зарубіжних установ Інформаційно-культурний центр. За тих умов, коли ми навіть поняття не мали про Інтернет, це був унікальний проект. Суть його зводилася, серед іншого,

до того, щоб давати латвійському населенню, у тому числі й десяткам тисяч місцевих українців, системну, послідовну й оперативну інформацію про Україну за певною схемою: українська сторінка в газеті «Ригас балсс» – українська передача на латвійському радіо – українська рубрика в газеті «Дієна» – український сюжет на латвійському телебаченні. Тобто практично через день, іноді з анонсуванням наступного виступу, зацікавлений і не обов'язково зацікавлений читач-слухач-глядач міг щось дізнатися про нашу Вітчизну. Називався й телефон, по якому можна було отримати необхідну інформацію, або матеріали – у відкритій для вільного відвідування кімнаті поруч із консульським відділом (за рекомендацією Управління зовнішньої політики Адміністрації Президента України цей досвід було узагальнено для застосування в інших посольствах). Крім того, як звичайно, оформлялися відповідні стенди, розсилалися різномовні прес-релізи, проводилися

прес-конференції, Дні України, давалися інтерв'ю – усе те, що роблять у будь-якому дипломатичному представництві.

Найважливіше, що це здійснювалося в тісній професійній співпраці з провідними журналістами. У мене не було проблеми вийти в латвійський радіочили телефір із роз'ясненням нашої позиції з тих чи інших питань внутрішньої та зовнішньої політики України чи конкретної діяльності посольства. Певні дискусійні труднощі виникали з деякими російськомовними друкованими виданнями. Навіть тоді, коли йшлося про журналістів українців. Скажімо, Володимир Стешенко та Наталя Лебедева чимало зробили для висвітлення (по суті – популяризації) нашої роботи, але водночас були дуже жорсткими, якщо йшлося про наші розбіжності з позицією Росії. І це теж було реальністю. Траплялися також випадки використання преси з провокаційною, антиукраїнською метою, які доводилося коментувати або опротестовувати. Не без того... Але

в цілому всі ці контакти оцінюю позитивно, як сприятливі для нашої зовнішньополітичної діяльності.

Як би там не було, а на пам'ять про першу дипломатичну місію України в розкішному районі Риги залишився належно облаштований, технічно оснащений і прийнятий державною комісією посольський комплекс із виведеними на дві вулиці, але зручно з'єднаними між собою представницькими та консульськими приміщеннями, інформаційно-культурним центром, гаражем із відповідним парком автомобілів. Усе це приємно і, безумовно, важливо.

Однак головним для нас усі чотири роки було, звичайно ж, ефективне політичне забезпечення багатогалузевих національних інтересів України на терені Латвійської Республіки, налагодження та розвиток взаємовигідного співробітництва між нашими країнами та народами. З цією метою відбувся обмін візитами президентів, міністрів закордонних справ, керівників інших міністерств і відомств, приїзди парламентських делегацій, у тому числі й на чолі з головою Верховної Ради України. Поступово напрацьовано договірно-правову базу з різних сфер двосторонніх відносин, зокрема 29 діючих на той час документів, що пройшли всі внутрішньодержавні та міждержавні процедури, та ще 15, які перебували в роботі. Чинні – це передусім засадничі договори про дружбу та співробітництво, про правову допомогу та правові відносини в цивільних, сімейних, трудових і кримінальних справах. Це також низка міжу-

рядових угод з питань торговельно-економічного співробітництва, взаємного захисту інвестицій, трудової діяльності та соціального захисту осіб, які постійно проживають в Україні та Латвії і працюють на території обох держав, взаємної допомоги в митних питаннях, про співробітництво в галузі науки та культури, міжнародні аспекти транспортного сполучення – повітряного, автомобільного, морського. Особливе значення для фізичних і юридичних осіб мала міждержавна конвенція про уникнення подвійного оподаткування та попередження податкових ухилень стосовно податків на дохід і майно. Серед міжвідомчих угод відзначив би питання співпраці МЗС (загальні та у сфері інформації), МВС (щодо боротьби з організованою злочинністю, передачі та перевезення осіб, узятих під варту) і Міноборони (військове співробітництво). Окремими угодами врегульовано питання поштових грошових переказів і міжбанківських розрахунків.

У рамках однієї з угод було вирішено питання про купівлю комплексу посольських споруд і безкоштовну оренду земельної ділянки для потреб дипломатичного представництва на правах взаємності. Згодом від імені уряду було підписано й акт про закріплення за Україною першої в нашій історії власності в Латвійській Республіці.

Зразу ж після цього мені повідомили, що час повертатися додому.

Період становлення завершився.

Фото – з архіву автора.

Дипломатія та Європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД): політико-інституційний аспект

УДК 94:327

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
дипломатичної та консульської
служби, заслужений
працівник освіти України

Олександра ШАПОВАЛОВА,
кандидат політичних наук,
старший викладач
кафедри зовнішньої
політики і дипломатії
Дипломатичної
академії України
при МЗС

The article deals with the analysis of the main directions of the foreign policy of the European Union (2009-2013) and of the formation stages of its diplomacy in the conditions of globalization. It is also focused on the institutional development, achievements, problematic issues and prospects of the European External Action Service (EEAS).

Keywords: foreign policy, diplomacy, institutionalization, diplomatic service, model of diplomacy, institutions of diplomacy, European Union, European External Action Service (EEAS).

Європейський Союз – це досить складний історико-політичний об'єкт, у якому суміщено 27 суверенних держав і європейські владні інститути з наднаціональними повноваженнями. На сьогодні ЄС не можна назвати глобальним актором, який виступає на міжнародній арені з єдиновизначених позицій і «говорить одним голосом – співзвучно». На міжнародній арені в різних інстанціях від його імені виступають Європейська комісія (ЕК), Європейський центральний банк (ЄЦБ), Голова Європейської ради, Високий представник ЄС із зовнішніх справ та безпекової політики та ін. Зрозуміло, що таке розмаїття інституційних акторів не має можливості представляти інтереси Євросоюзу одночасно й на рівних. Саме тому в кожному кон-

кретному випадку відповідні функції делегуються, формально чи не формально, одному чи декільком агентам.

Інтеграція у сфері зовнішньої політики та безпеки є одним із найбільш амбітних і водночас найбільш суперечливих вимірів інтеграційних процесів у Європейському Союзі. Важливою стратегічною метою зовнішньої політики ЄС проголошено досягнення «ефективної багатосторонності»ⁱ. Мається на увазі формування сильного міжнародного співтовариства, сфокусованого на посилення інтересу Євросоюзу до міжнародних організацій і режимів, що забезпечують його інституціоналізацію та включення до процесів глобального управління. І відповідно, на сьогодні актуалізується питання визначен-

ня ролі та місця Європейського Союзу в міжнародних структурах, особливо в контексті нещодавнього (наприкінці 2009 р.) вступу в силу Лісабонського договору 2007 р., який зміцнив організаційну сторону Спільної зовнішньої політики ЄС, започаткував посаду (пост) Високого представника ЄС із зовнішніх справ та безпекової політики і Європейську службу зовнішньої діяльності («міністерство закордонних справ» Євросоюзу)ⁱⁱ.

Однією з характерних особливостей розвитку сучасних міжнародних відносин є те, що в останні десятиріччя зміцнилася при-

рода європейських взаємовідносин, яка набула інтеграційного характеру. Ідея щодо нової дипломатичної служби Європейського Союзу зумовлена трансформацією сучасних концепцій зовнішніх зносин у контексті формування багатополарної системи міжнародних відносин, необхідністю створення більш ефективного скоординованого механізму співробітництва держав ЄС з іншими світовими державами та регіонами задля подолання і попередження сучасних викликів та загроз європейській і світовій безпеціⁱⁱⁱ.

Із самого початку зовнішня політика була відок-

ремлена від загального кола сфер європейської інтеграції, оскільки до неї не можна було застосувати модель наднаціональної комунітаризації, тобто передачі окремих повноважень на рівень наднаціональних структур. Зовнішньополітична інтеграція розвивалася шляхом створення власних механізмів і процедур із залученням комунітарних органів ЄС, але при збереженні ключової ролі держав-членів у процесі прийняття рішень.

Разом з тим, логіка інтеграції зовнішньої політики в Євросоюзі вибудовувалася навколо ідеї становлення та підтримання уніфікованого зовнішньополітичного позиціонування ЄС, його автономної міжнародної суб'єктності та здатності «говорити одним голосом». А для цього необхідне не лише посилення солідарності держав-членів у визначених питаннях відносин із зовнішнім світом, а й запровадження певного ступеня централізації процесу прийняття спільних рішень, у тому числі шляхом створення інституційних механізмів, здатних здійснювати агрегацію позицій національних держав і ретранслювати її назовні як спільну позицію Євросоюзу^{iv}.

Протягом багатьох років ці функції виконували держави, головуючі в Європейській Раді. З набранням чинності Амстердамським договором деякі повноваження із забезпечення єдності представництва ЄС у зовнішніх зносинах були надані Високому представнику з питань спільної зовнішньої та безпекової політики, хоча головну роль у формуванні та реалізації зовніш-

ньополітичного порядку продовжували відігравати головуючі держави. Поряд з цим, взаємодія з міжнародними партнерами в питаннях, віднесених до комунітарного рівня, відбувалася під проводом Комісії Європейського Союзу, передусім Комісара із зовнішніх справ.

Така інституційна дисперсія зовнішньополітичних функцій обмежувала ефективність і послідовність діяльності ЄС на міжнародній арені. Тому формування більш злагодженого та цілісного механізму здійснення спільної зовнішньої політики стало одним із головних завдань у ході вироблення Європейської Конституції, підготовка проекту якої покладалася на Європейський Конвент. Саме в ході дискусій у Конвенті у 2002-2003 рр. із подачі представника Німеччини, тодішнього державного секретаря МЗС ФРН Гюнтера Плойгера виникла ідея створення окремого органу, покликаного посилити координацію зовнішньополітичної діяльності ЄС, а з нею і вплив євроінтеграційної спільноти у світі.

У результаті, у тексті Європейського Конституційного договору містилося положення про заснування Європейської служби зовнішньої діяльності (ЄСЗД). Однак, відхилення цього документа на референдумі у Франції та Нідерландах відтермінувало реалізацію вказаного положення. Підготовка та

набрання чинності Лісабонським договором знову винесли на перший план питання координації зовнішньої політики Союзу, а з ним – ідею створення ЄСЗД. Однак у ст. 27 остаточного тексту Лісабонського договору (аналогічно до ст. III-296 Конституційного договору) були прописані лише загальні формулювання: «При здійсненні своїх повноважень Високому представнику буде сприяти Європейська служба зовнішньої діяльності. Ця служба буде працювати в співробітництві з дипломатичними відомствами держав-членів та включатиме посадовців із відповідних департаментів Генерального Секретаріату Ради та Комісії, а також персонал, делегований від національних дипломатичних відомств держав-членів. Порядок організації та функціонування Європейської служби зовнішньої діяльності повинен бути встановлений рішенням Ради. Рада має діяти на підставі пропозицій Високого представника після консультацій з Європейським Парламентом та після отримання згоди Комісії». Тобто договір фіксував лише сам факт становлення ЄСЗД, тоді як її

конкретні повноваження та конфігурація мали бути визначені згодом.

Парадоксально, але попри загальновизнану необхідність у формуванні цієї структури, її започаткування супроводжувалося бурхливими дискусіями щодо статусу та

повноважень, що, утім, є цілком звичним явищем для брюссельської бюрократії. Ключову роль у цих дискусіях відігравали головуючі у 2009-2010 рр. держави, – Швеція та Іспанія – провідні держави-члени ЄС, які мають найбільший вплив у процесі прийняття рішень, – Франція, Велика Британія та Німеччина – Європейська Комісія на чолі з Жозе Мануелем Баррозу та, звісно, новопризначений Високий представник ЄС із зовнішніх справ та безпекової політики Кетрін Ештон, яка мала очолювати нову структуру.

Ці дискусії сприяли ухваленню Європейською Радою 26 липня 2010 р. базового рішення щодо порядку організації та функціонування ЄСЗД. Цим рішенням визначалися основні юридичні рамки, організаційна будова та ключові функції нового органу. Але засади роботи Служби, викладені в базовому рішенні, не створювали чітких і вичерпних умов її функціонування. Низка аспектів як процедурного, так і практичного характеру залишилися без однозначного трактування та повинні були вироблятися безпосередньо в процесі

діяльності.

З одного боку, така особливість є цілком іманентною для європейської інтеграції взагалі, яка є безпрецедентним політичним експериментом, що не має прямих історичних аналогів, а тому повинен винаходити інноваційні рішення, оптимізація яких відбувається в ході практичного функціонування та займає, як правило, певний час. Але, з іншого – відсутність остаточної позиції щодо деяких аспектів роботи ЄСЗД або її неоднозначне формулювання відображає наявні протиріччя між провідними учасниками переговорного процесу, розв'язання яких відкладається, доки зацікавлені сторони не знайдуть прийняттого компромісу.

Більшість цих протиріч пов'язана з тим, що початковий задум поєднання всіх зовнішньополітичних функцій в одному органі зацікавив інтереси всіх без винятку учасників євроінтеграційних процесів – як комунітарних інституцій, так і держав-членів. По суті, він був інструментом реконфігурації усталеного інституційного механізму реалізації спільної зовнішньої політики ЄС, а з ним і всієї євроінтеграційної ар-

хітектоніки. Це не могло не спричинити закономірних складнощів, які проявилися ще на етапі становлення ЄСЗД і супроводжують її діяльність донині.

Для розуміння специфіки Європейської служби зовнішньої діяльності необхідно розглянути її характерні риси в чотирьох аспектах: 1) завдання та функції; 2) організація роботи; 3) місце в інституційній структурі Євросоюзу; 4) взаємодія з державами-членами ЄС.

Завдання та функції ЄСЗД. Стаття 2 базового рішення Європейської Ради визначає завдання новоствореної Служби доволі розпливчато та пов'язує їх із функціями Високого представника із зовнішніх справ та безпекової політики. Так, у цій статті стверджується, що ЄСЗД повинна надавати підтримку Високому представнику у здійсненні його мандатів: по-перше, реалізації Спільної зовнішньої та безпекової політики ЄС, у тому числі його Спільної безпекової та оборонної політики; по-друге, виконання обов'язків Голови Ради із зовнішніх справ; по-третє, виконання обов'язків віце-президента Комісії ЄС, відповідально за її зовнішні зносини.

При цьому конкретизація функцій у рамках такої підтримки наводиться лише щодо першого мандата – реалізації СЗБП, де ЄСЗД покликана надавати пропозиції стосовно розвитку цієї політики, на здійснення якої Високий представник уповноважений Радою, та забезпечувати цілісність зовнішньої діяльності ЄС.

Як можна побачити, Європейська служба зовнішньої діяльності не має чітких, юридично закріплених функцій, повноважень та обов'язків. Але з положень основних документів випливають дві ключові її функції – ініціативна та координаційна. Причому міждержавний характер зовнішньополітичної інтеграції дотримується неухильно, адже новому дипломатичному органу формально не передається політична компетенція в жодній зі сфер зовнішньої політики. Фактично, ЄСЗД, виходячи з установчих документів, створюється як інструмент виконання попередньо узгоджених державами цілей у певних напрямках зовнішньої політики. Тому ініціативна функція Служби обмежена лише наданням пропозицій у рамках мандата Ради, тоді як центральне місце відводиться координаційній функції, яка полягає в забезпеченні злагодженості та послідовності в реалізації спільної зовнішньої політики.

На перший погляд політична роль ЄСЗД є не надто вагомою. Її оперативний простір обмежений волею держав-членів і повноваженнями інших комунітарних інституцій. Але на практиці покладена на неї місія є надзвичайно комплексною, оскільки їй

необхідно сформувати цілісний стратегічний курс із набору різних за спрямованістю, масштабом і практичним наповненням механізмів, переданих до її відомості.

Не секрет, що СЗБП до цього розвивалася шляхом конвергенції позицій у питаннях «середньої ланки» зовнішньої політики держав-членів, переважно секторальних двосторонніх чи регіональних проєктів, стосовно яких найлегше було досягти компромісу. Як правило, такі проєкти започатковувались у результаті складного внутрішнього торгу між європейськими столицями, у якому чимало залежало від наполегливості головної держави, але їхнє подальше підтримання та функціонування визначалося пріоритетністю для наступних головуючих держав. У результаті, за більш ніж півтора десятиріччя свого існування СЗБП постала як доволі сегментоване зібрання різнорідних інструментів і форматів діалогу, не об'єднаних чітким і стратегічно орієнтованим політичним баченням. З цієї причини в численних оцінках і коментарях щодо перспектив ЄСЗД на перший план виноситься її спроможність здійснювати стратегічне планування зовнішньої політики ЄС, від чого, вочевидь, залежатиме її загальна ефективність і місце в євроінтеграційній архітектурі.

Однак, первинне завдання політичної координації серйозно ускладнюється необхідністю здійснювати координацію між учасниками інтеграційних процесів, причому як горизонтальну (між інтеграційними структурами), так і вер-

тикальну (між державами-членами). ЄСЗД не просто повинна упорядкувати певний спектр питань та інструментів, їй слід узгодити позиції різних гравців, які прагнуть зберегти і посилити свій вплив у євроінтеграційній спільноті, а тому розглядають процес узгодження не тільки з точки зору остаточної ефективності, а й з точки зору своїх статусних інтересів. Це означає, що ЄСЗД доводиться виступати медіатором між державами та інституціями в ході вироблення спільних позицій усередині ЄС і їх головним (але не єдиним) ретранслятором назовні, себто своєрідним «вузловим центром» внутрішньої та зовнішньої дипломатії Євросоюзу.

Складність цих завдань посилюється також тією обставиною, що сам факт становлення ЄСЗД є кроком у напрямі інституціоналізації зовнішньополітичного механізму ЄС, що вносить серйозний ступінь централізації та ієрархізації у сферу, яка до того функціонувала в системі гнучкого і здебільшого ситуативного торгу. І як би не посилювався міжурядовий характер СЗБП в установчих документах, сут-

ність цього процесу є багато в чому подібною до моделі комунітаризації з тією лише відмінністю, що в разі ЄСЗД ідеться не про остаточну передачу компетенції, а про наділення Служби певними повноваженнями, не позбавляючи цих повноважень держав-членів. Це робить зовнішню політику в певному розумінні сферою змішаної або спільної компетенції, у якій жорсткий розподіл функцій між комунітарними та міжурядовими структурами послаблюється, а натомість формується новий спосіб інтеграційного поступу, який аналітики називають «наднаціональною міжурядовістю»^v.

Утім, брак процедурного та інституційного оформлення ЄСЗД означає, що зовнішньополітичний механізм ЄС поки зберігатиме свою варіативність і гнучкість. Включення нового учасника саме по собі ще не усталює його конфігурацію, а лише певним чином упорядковує процес політичного торгу, роблячи окремі аспекти та напрями СЗБП менш залежними від його перипетій. Тому Європейська служба зовнішньої діяльності в цьому механізмі не має єдиноподібної ролі, але

адаптується від питання до питання до мінливого балансу між різними зацікавленими сторонами, поступово, інкрементальним чином утверджуючи (чи не утверджуючи) свою значимість і своє лідерство в окремих напрямках СЗБП.

Отже, за своїми функціональними якостями ЄСЗД не може вважатися дипломатичною службою «в чистому вигляді». До її повноважень належить координація сфер, які не є типовими для дипломатичного відомства (кризове регулювання, планування цивільно-військових операцій), при тому, що вона позбавлена низки «класичних» для нього функцій, у тому числі функцій консульської підтримки та візового забезпечення, які держави-члени категорич-

но відмовляються включати до компетенції Служби. Ключова для будь-якого міністерства закордонних справ представницька функція також включена до компетенції ЄСЗД у обмеженому вигляді. Тому більш справедливо буде характеризувати Службу як інноваційний, експериментальний орган зовнішньої політики інтеграційного об'єднання, покликаний синтезувати позиції його учасників, оптимізувати наявні в нього засоби та виступати від його імені у взаємодії із зовнішнім світом, не підміняючи при цьому первинних функцій національних дипломатичних відомств.

Читайте продовження статті в наступному номері «З.С.»

ⁱ Див. *dem.: A Secure Europe in a Better World/ European Security Strategy*. – Brussels. – 12 December 2003 // <http://consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>

ⁱⁱ *The EU Presence in International Organizations*. Ed. by: Spyros Blavoukos and Dimitris Bourantonis. – London, 2012.

ⁱⁱⁱ Див. *dem.: The Performance of the EU in International Institutions*. Ed by: Sebastian Oberthur, Knud Erik Jorgensen, Jamal Shahin. – London, 2012.

^{iv} Див. *dem.: Циватий В.Г. Інституціонально-історичні особливості європейської регіональної політики / В.Г. Циватий // Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – К., 2009. – Вип. 15. – С. 445-452; Шаповалова О.І. Нормативна сила Європейського Союзу в Східній Європі / О.І. Шаповалова // *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. – К., 2009. – Вип. 15. – С. 187-194.

^v Howorth J. *Decision-making in security and defense policy: Towards supranational inter-governmentalism?* / J. Howorth // *Cooperation and Conflict*. – 2012. – Vol. 47, No. 4. – P. 433-453.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями зовнішньої політики Європейського Союзу (2009-2013 рр.) та етапи формування її дипломатії в умовах глобалізації. Особливу увагу приділено інституційному розвитку, здобуткам, проблемам і перспективам Європейської служби зовнішньої діяльності (ЄСЗД).

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, дипломатична служба, модель дипломатії, інститути дипломатії, Європейський Союз, Європейська служба зовнішньої діяльності (ЄСЗД).

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления внешней политики Европейского Союза (2009-2013 гг.) и этапы формирования её дипломатии в условиях глобализации. Особое внимание уделяется институциональному развитию, достижениям, проблемам и перспективам Европейской службы внешнеполитической деятельности (ЕСВД).

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, дипломатическая служба, модель дипломатии, институты дипломатии, Европейский Союз, Европейская служба внешнеполитической деятельности (ЕСВД).

Превентивна дипломатія: міф чи реальність?

УДК 94:327

Світлана МЕЛЬНИК,
кандидат юридичних наук,
старший викладач
кафедри дипломатичної
та консульської служби
Дипломатичної академії
України при МЗС, старший
науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького
НАНУ

«Боротьба за мир – це постійна праця». Нерідко вона відбувається за лаштунками, інформація про неї не завжди з'являється на перших шпальтах періодики. До такої діяльності, без сумніву, належить і превентивна дипломатія, спрямована на попередження конфліктів на їх ранніх стадіях. Якщо ж конфлікт усе-таки розгортається, то це не сприяє іміджу превентивної дипломатії, якій подекуди закидають «втрачені можливості». Адже будь-які збройні конфлікти одразу ж стають публічним явищем, натомість превентивні дії з метою підтримання миру часто залишаються у тіні. Генеральний секретар

ООН Пан Гі Мун у цьому зв'язку справедливо зазначає: «Ми знаємо, коли превентивна дипломатія спрацьовує ефективно, однак це важко довести емпіричним шляхом» [1].

Якщо критика на адресу превентивної дипломатії, що нерідко лунала протягом 1990-х років, коли світ здригався від численних конфліктів, була подекуди справедливою, то протягом останнього десятиріччя спостерігається поліпшення ситуації. За даними Стокгольмського інституту дослідження проблем миру (SIPRI), у 2010 р. в активній формі мали місце 17 масштабних збройних конфліктів внутрішнього характеру в 16 країнах світу порівняно з 27 у 1999 році.

Навряд чи було б перебільшенням стверджувати, що одним із чинників, які сприяли такій позитивній тенденції, було активне використання інструментів превентивної дипломатії. Її зусилля після завершення епохи конфронтації були успішно реалізовані в низці випадків, зокрема, в Балтійських країнах, Македонії, Намібії, Нікарагуа, Сальвадорі, Гаїті тощо. Сьогодні превентивна дипломатія не виглядає як ідеалістична теорія, вона змогла себе виправдати як реально діюча практична концепція. Особливо це проявляється за умов економічної кризи, коли з новою силою підтверджується, що з фінансової точки зору попередження конфліктів значно вигідніше, ніж їх урегулювання.

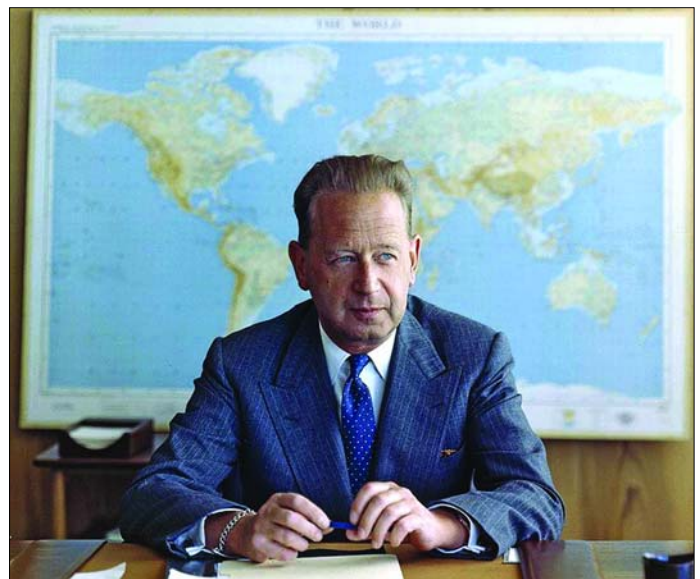
This article deals with the evolution of preventive diplomacy as a modern instrument for maintaining international peace and security. The author discloses the origins of this concept, analyses its main instruments, demonstrates special importance of the document "Agenda for Peace" (1992) for the emergence of preventive diplomacy, defines the role of the UN Secretary General in the framework of its practical implementation, and proves the effectiveness of preventive diplomacy in comparison to other mechanisms of preserving peace and security, especially under the circumstances of world economic crisis.

Keywords: preventive diplomacy, peacekeeping operations, peaceful settlement of disputes, UN Secretary General, preventive deployment, early warning.

Сам термін «превентивна дипломатія» є похідним від англійського «to prevent», тобто «попереджати». Відтак нерідко в літературі можна зустріти дещо спрощене визначення превентивної дипломатії як дипломатичних дій, спрямованих на попередження конфліктів. Підсвідомо превентивний метод завжди застосовувався в зовнішніх відносинах держав. Тому деякі вчені стверджують, що превентивна дипломатія існувала

в усі історичні часи. До традиційних превентивних дій належить, зокрема, встановлення та підтримання дружніх відносин урядів, підписання договорів, укладення династичних шлюбів, обмін дорогими подарунками тощо. Однак мета такої дипломатії полягала радше у задоволенні власних інтересів держав, а не в підтримці миру та безпеки в регіоні чи світі [2].

У сучасному розумінні концепція превентивної

Даг Гаммаршельд, Генеральний секретар ООН (1953-1961 рр.)

дипломатії виникла та розвинулась у рамках системи ООН. Уперше згадану ідею озвучив Генеральний секретар ООН Даг Гаммаршельд під час XV сесії Генеральної асамблеї у 1960 році. Це відбулось у період глобального протистояння двох політичних систем світу, коли фактично блокувалися механізми забезпечення колективної безпеки, закріплені в Статуті ООН. У той час превентивна дипломатія ще не усвідомлювалась як повноцінний інструмент із підтримання миру та безпеки у світі. Це була лише певна ідея з метою попередження розростання локальних конфліктів, унеможливлення втручання в такі конфлікти з боку США та СРСР. Передбачалося, що вказаний підхід мав допомогти стримувати розростання «холодної війни», а також позитивно вплинути на авторитет ООН щодо врегулювання конфліктів [3].

У цілому, саме з постаттю Д. Гаммаршельда пов'язують активізацію діяльності ООН у сфері попередження міжнародних конфліктів. Він був першим із Генеральних секретарів ООН, хто став широко на практиці трактувати положення ст. 99 Статуту ООН, яке надає право Генсеку ООН доводити до відома Ради Безпеки ООН різноманітні питання, які, на його думку, можуть загрожувати міжнародному миру та безпеці. Це дало змогу Д. Гаммаршельду не тільки активно користуватися вказаними повноваженнями, а й обґрунтовувати можливість висунення власних ініціатив щодо врегулювання того чи іншого міжнародного конфлікту. Він добре розумів,

що за відсутності довіри між учасниками конфліктів сторонам украй важко досягти компромісу. На його думку, допомогти могла лише участь такої авторитетної організації, як ООН, що пропонує легітимність, неупередженість і компетентність. Так, Д. Гаммаршельд особисто брав участь у переговорах із урегулювання близько 20 міжнародних криз. Йому, разом із Міністром закордонних справ Канади Л. Пірсоном, належить ідея запровадження операцій із підтримання миру, яка виникла під час Суецької кризи у 1956 році. Гаммаршельд виступив прихильником невідкладного втручання в цей конфлікт з боку міжнародного співтовариства з метою попередження його ескалації.

Таким чином, завдяки активній позиції Д. Гаммаршельда була трансформована роль Генерального секретаря ООН із суто адміністративної в безпосереднього учасника заходів із попередження конфліктів. За трагічною іронією долі сам Д. Гаммаршельд загинув у авіакатастрофі, коли летів до Конго на переговори з лідером сепаратистського руху. У 1961 р. Д. Гаммаршельду посмертно було присуджено Нобелівську премію в галузі миру. Цього ж року бібліотеку в Штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку назвали його іменем, а в 1997 р. в ООН затвердили медаль Дага Гаммаршельда як посмертну нагороду для військових, які загинули під час виконання операцій із підтримання миру.

Активна діяльність Д. Гаммаршельда гостро критикувалась з боку СРСР. При цьому вказувалося на

те, що Генсек ООН нібито виражає інтереси певної групи держав і намагається узурпувати права відповідних органів ООН. СРСР не сприйняв ідею миротворчих операцій, механізм проведення яких не був передбачений Статутом ООН. Перші радянські спостерігачі взяли участь у миротворчих операціях ООН лише в 1970-х роках у період розрядки.

Превентивними засобами в більш широкому розумінні також можна назвати такі методи підтримання миру та безпеки, як протест, санкції, контроль над роззброєнням тощо. Ці інструменти часто використовувалися на практиці в період «холодної війни». Достатньо згадати Карибську кризу 1962 р., яка була успішно врегульована не в останню чергу за допомогою особистого посередництва Генерального секретаря ООН У Тана в організації переговорів між конфліктуючими сторонами.

У широкому розумінні концепція превентивної дипломатії охоплює також традиційні засоби мирного врегулювання спорів. Однак, потрібно враховувати, що такі засоби переважно використовуються в міжнародних конфліктах. Деякі з них практично не можуть застосовуватись у конфліктах внутрішньодержавного характеру.

Звернення до Міжнародного Суду ООН є виключною прерогативою держав. До того ж, такі звернення спрямовані на врегулювання вже існуючих міждержавних спорів. Натомість концепція превентивної дипломатії охоплює також попередження конфлікту на його ранніх стадіях, засоби впливу на структурні причини конфлікту тощо.

Отже, концепція превентивної дипломатії в період «холодної війни» не зникає, вона продовжує латентно еволюціонувати відповідно до ситуації у світі, що поступово змінюється. Подальше загострення у відносинах СРСР і США не сприяло розвитку превентивної дипломатії. Тільки наприкінці 1980-х років ця концепція отримала нове дихання.

Окремі дослідники вважають, що поняття превентивної дипломатії в сучасному його розумінні найкращим чином знайшло відображення в Декларації про попередження та усунення спорів 1988 року. Хоча цей документ не має юридичної сили, однак він володіє політичним авторитетом. У ньому, зокрема, передбачаються окремі види превентивних засобів, закріплюється принцип відповідності держав за попередження та ліквідацію спорів і небезпечних

Генеральний секретар ООН У Тан під час Карибської кризи 1962 року сприяв успіху переговорного процесу

ситуацій. Відтак, Декларація 1988 р. нерідко розглядається в міжнародно-правовій доктрині як відправна точка формування превентивної дипломатії [4].

Вважається, що концепція превентивної дипломатії в сучасному розумінні розвинулася після закінчення «холодної війни», коли світове співтовариство стикнулося з новими видами загроз. Війни не припинилися, як пророкував американський філософ Ф. Фукуяма. Скоріше навпаки, кількість збройних конфліктів зростає. Однак тепер вони мають переважно внутрішній характер, можуть набувати значних масштабів і бути загрозою міжнародному миру та безпеці. Завершення «холодної війни» зняло низку обмежень, що стримували внутрішньодержавні конфлікти, як на території СРСР (Чечня, Нагірний Карабах), так і в інших країнах світу (Югославія, Руанда, Сомалі). При цьому кількість внутрішніх конфліктів перевищила кількість конфліктів міждержавних [5]. Отже, у нових геополітичних умовах традиційні методи врегулювання міжнародних спорів уже не спрацьовували повною мірою. Тому особливо гостро відчувалась необхідність у виробленні якісно нових підходів до механізмів підтримання миру та безпеки у світі.

Про кардинальні наслідки припинення епохи конфронтації образно висловився Генеральний секретар ООН Бутрос Бутрос-Галі: «Закінчення холодної війни стало потужним зрушенням тектонічних плит, і наступні поштовхи відчуватимуться й досі. Тим не менше, хоча земля під на-

шими ногами не припинила тремтіти, ми живемо вже в нову епоху, в якій відкривається більше потенційних можливостей як для миру, так і для розвитку» [6]. За його словами, це був час сподівань і змін, коли й сама ООН чекала багато на що, і від неї очікували не менше.

Засідання Ради Безпеки ООН на рівні глав держав та урядів уперше відбулося 31 січня 1992 року. Відчуваючи необхідність створення нової концепції у сфері підтримання миру та безпеки, РБ ООН звернулася до Генерального секретаря ООН із пропозицією здійснити аналіз і підготувати рекомендації щодо шляхів підвищення ефективності потенціалу ООН у галузі превентивної дипломатії, встановлення та підтримання миру. Через п'ять місяців, у червні 1992 р., Генеральний секретар ООН Б. Галі представив оновлену, відповідно до нових реалій, концепцію превентивної дипломатії, яка була викладена в системній доповіді «Порядок денний для миру» («Agenda for Peace»). Ця доповідь стала, по суті, головним концептуальним документом, у якому були закріплені нові механізми забезпечення безпеки у світі. У ньому відмічалася не тільки поява нової якості збройних конфліктів, а й були запропоновані нові засоби їх урегулювання, попередження та ліквідації.

У цьому документі Б. Галі виклав ідею комплексного підходу до забезпечення безпеки у світі, який розкривається через чотири основні види діяльності: 1) превентивна дипломатія (preventive diplomacy); 2) підтримання миру (peacekeeping); 3) миротвор-

Бутрос Бутрос-Галі, Генеральний секретар ООН (1992-1996 рр.). Автор доповіді «Порядок денний для миру»

чість (peacemaking); 4) миробудівництво (peacebuilding). При цьому в доповіді Генсека ООН усі чотири поняття знаходяться в тісному взаємозв'язку та практично завжди передбачають превентивні заходи.

Миротворчість визначена як дії з метою схилити ворогуючі сторони до досягнення згоди, головним чином за допомогою мирних засобів, передбачених у ст. 33 Статуту ООН (переговори, посередництво, обслідування, примирення, арбітраж, судовий розгляд, звернення до регіональних органів чи угод).

Під підтриманням миру розуміється забезпечення присутності ООН у конфліктних зонах світу. Така присутність пов'язується із розгортанням військового чи поліцейського персоналу та забезпечується за згодою всіх зацікавлених сторін конфлікту. Відповідно до існуючої практики операцій із підтримання миру заборонялося застосування сили, за виключенням випадків самооборони. Однак у Доповіді 1992 р. йшлося про необхідність розширення мандата в разі проведення гуманітарних операцій шляхом запровадження ще одного виключення із заборони застосування сили, а

саме – «захисту мандата». Крім того, вводилася також концепція миробудівництва у постконфліктний період з метою зміцнення миру та попередження рецидиву конфлікту.

Власне, сама превентивна дипломатія визначалася Б. Галі як «дії, спрямовані на попередження виникнення спорів між сторонами, недопущення переростання існуючих спорів у конфлікти й обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення». У Доповіді особливо підкреслювалося, що найбільш дієвим способом превентивної дипломатії є застосування її методів на ранніх стадіях конфлікту. Генеральний секретар зазначав, що спори між державами повинні й надалі розв'язуватися за допомогою усталених засобів, а саме – шляхом переговорів, надання добрих послуг, посередництва, обслідування, арбітражу, судового розгляду тощо.

Однак Генсек ООН визначає низку додаткових інструментів, притаманних саме превентивній дипломатії: 1) встановлення довіри; 2) раннє попередження, що базується на зібранні й аналізі інформації; 3) встановлення фактів (офіційним і неофіційним

шляхом); 4) превентивне розгортання; 5) утворення демілітаризованих зон.

До засобів з установлення довіри (confidence building measures) зазвичай відносять обмін військовими місіями, утворення регіональних центрів зі зменшення небезпеки розвитку конфліктів, контроль за дотриманням регіональних угод у сфері роззброєння тощо. На практиці зазначений метод зарекомендував себе як один із найбільш дієвих інструментів у сфері послаблення напруження та попередження ескалації конфлікту. Вважається, що свого часу саме згаданий метод відіграв особливу роль у нормалізації відносин між СРСР та США і сприяв настанню етапу розрядки. Застосування засобів зміцнення довіри заклало підвалини для загальноєвропейської системи безпеки шляхом ухвалення Гельсінського заключного акта 1975 р. [7]. Цей метод досить широко використовується в рамках ОБСЄ й сьогодні (діють механізми регулярних консультацій, відбуваються щорічні зустрічі військових, проводиться обмін інформацією тощо).

Встановлення фактів (fact finding) допомагає виявити причини конфлікту, отримати більш достовірну інформацію офіційним та неофіційним шляхами про ситуацію, пов'язану з конфліктом. Неофіційну можуть зокрема надавати міжнародні неурядові організації, відділення ТНК, розвідка тощо. Офіційна інформація надходить від держав, міжнародних універсальних і регіональних організацій.

Цей метод повинен ґрунтуватися на точному отри-

манні фактів, що передбачає проведення коректного аналізу. Процедура встановлення фактів у системі ООН може бути організована за ініціативою Генерального секретаря ООН, РБ ООН чи ГА ООН. Кожний із цих органів може прийняти рішення про організацію відповідної місії під своїм безпосереднім контролем. До складу місії, як правило, залучаються авторитетні та кваліфіковані експерти з тих чи інших питань. Ініціатором направлення місії з установлення фактів можуть виступати й самі держави-члени ООН. У такому разі рішення в рамках ООН повинно прийматися без бюрократичних затримок та на підставі отриманих даних. У 1990-х роках було направлено чимало подібних місій із мандатом щодо встановлення фактів до конфліктних регіонів у Азербайджані, Грузії, Молдові, Таджикистані та ін. Іноді сам факт направлення таких місій може суттєво вплинути на покращення ситуації та відновити контакт між конфліктуючими сторонами. Наприклад, розслідування факту загибелі у 2007 р. мігрантів із Гани, тіла яких були знайдені у Гамбії, зіграло позитивну роль у відновленні двосторонніх відносин між країнами. Поширеною практикою в міжнародних відносинах є утворення слідчих комісій для встановлення фактів з метою врегулювання морських чи авіаційних інцидентів.

*Продовження статті
читайте в наступному
номері «З.С.»*

Засідання Ради Безпеки ООН. Члени РБ ООН 31 січня 1992 року дали доручення Генеральному секретареві ООН розробити рекомендації у сфері превентивної дипломатії

Список використаної літератури

1. Доклад Генерального секретаря ООН Пан Ги Муна «Превентивная дипломатия: достижение результатов» // Док. ООН № S/2011/552 от 26 августа 2011 г. – С.20.

2. Див.: Мицик В.В. Інститут превентивної дипломатії у міжнародному праві // Наше право. – № 2, ч.2, 2011. – С.160-161; Буткевич О.В. Становлення інституту міжнародного права у стародавній період // Міжнародне право стародавнього світу. – К.: Україна, 2004. – С. 288-42; Bedjaoui M. The Fundamentals of Preventive Diplomacy // Preventive Diplomacy. Stopping wars before they start / Ed. by Kevin M., Cahill M.D. – New York; London, 2000. – P. 30-50.

3. Див. детальніше: Lund M. C. Preventing Violent Conflicts: A Strategy for Preventive Diplomacy / M.C. Lund. – Washing-

ton, 1996; Eliasson J. Preventive Diplomacy / J. Eliasson, P. Wallensten // The adventure of peace : Dag Hammarskjöld and the future of the United Nations. – New-York, 2006. – С. 286-297.

4. Лукашук И.И. Международное право. Особенная часть / И.И. Лукашук. – М., 2005. – С. 262.

5. У доповіді Генерального секретаря ООН за 1995 р. (Док. А/50/60 від 25 січня 1995 р.) наводяться такі статистичні дані: у 1988 р. з 5 операцій з підтримання миру 4 були пов'язані з міжнародними конфліктами й лише одна відносилась до внутрішніх конфліктів. З 1992 по 1995 рр. було розгорнуто 11 операцій і 9 з них – для врегулювання внутрідержавних конфліктів.

6. Гали Бутрос Бутрос. Дополнение к повестке дня для мира : позиционный документ Генерального Секретаря по случаю пятидесятой годовщины ООН // Док. ГА ООН, 50 сессия, А/50/60. – С. 3.

7. Рахматуллаев Э. Превентивная дипломатия: теория, практика и ее перспективы в Центральной Азии : автореф. дис. ... д-ра полит. наук / Э. Рахматуллаев. – М., 2008; Рахматуллаев Э. Превентивная дипломатия: панацея или мираж? – М., 2007.

У статті розглядається історія розвитку превентивної дипломатії як сучасного інструменту підтримання миру та безпеки у світі. Автор розкриває причини виникнення такої концепції, аналізує її основні інструменти, демонструє значення документа «Порядок денний для миру» 1992 у формуванні превентивної дипломатії, визначає роль Генерального секретаря ООН у механізмі реалізації превентивної дипломатії, а також доводить ефективність застосування превентивної дипломатії в умовах світової економічної кризи в порівнянні з іншими інструментами підтримання миру та безпеки у світі.

Ключові слова: превентивна дипломатія, миротворчі операції, мирне врегулювання спорів, Генеральний секретар ООН, превентивне розгортання, раннє попередження.

В статье рассматривается история развития превентивной дипломатии как современного инструмента поддержания мира и безопасности. Автор раскрывает причины возникновения данной концепции, анализирует ее основные инструменты, демонстрирует значение документа «Повестка дня для мира» 1992 в формировании превентивной дипломатии, определяет роль Генерального секретаря ООН в механизме ее реализации, а также доказывает эффективность применения превентивной дипломатии в условиях экономического кризиса по сравнению с другими механизмами поддержания мира и безопасности.

Ключевые слова: превентивная дипломатия, миротворческие операции, мирное урегулирование споров, Генеральный секретарь ООН, превентивное развертывание, раннее предупреждение.

Придністровський цугцванг

Ігор ГОРОБЕЦЬ,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри
глобальних і регіональних
систем та європейської
інтеграції Дипломатичної
академії України при МЗС

Годинник історії відраховує третє десятиріччя придністровського конфлікту. За цей час було запропоновано стільки варіантів його вирішення, що це дає підстави визначити для провідних світових потуг та України ситуацію, як «придністровський цугцванг». Термін «цугцванг» використовується в комбінаторній теорії ігор і означає ситуацію, у цьому разі на геополітичний шахівниці, коли сторони не мають корисних або нейтральних ходів, які наближали б до перемоги. Навпаки – кожен новий хід веде до погіршення позиції.

У Молдові 22 серпня 2012 р. побувала канцлер ФРН А. Меркель. Деякі експерти прогнозували, що бундесканцлер привезе план федералізації Молдови, інші розраховували, що остання швидко стане асоційованим членом Єв-

росоюзу. Прорумунські політичні сили Молдови сподівалися на те, що відмову від Придністров'я можна буде обміняти на возз'єднання Молдови та Румунії. Утім, жодного прориву не відбулося. Меркель підтримала формат переговорів «5+2». Не було вирішено й питання скасування віз для молдаван. Канцлер висловила підтримку молдавському вибору європейського курсу та закликала терпляче проводити реформи, доки Молдова стане стабільною демократичною державою. Ці заяви лунають не один рік. Скасування віз Молдовою для громадян ЄС не знайшло відгуку. Навпаки, державі висувуються все нові й нові вимоги. Це спричинило певний скептицизм щодо європейської інтеграції принаймні у частини громадян країни, орієнтованих на Росію. Особливо ця ідея популярна серед молдавських аграріїв, адже держава не знайшла альтернативного російському аграрного ринку. Тож головним завданням для Меркель була підтримка правлячого «Альянсу за європейську інтеграцію» і прем'єр-міністра Влада Філата. Молдавська опозиція, навпаки, вважає, що за п'ять років перебування при владі ця коаліція завела країну в глухий кут. У листопаді 2012 р. Берлін відвідав голова парламенту Молдови Маріан Лупу. Він укотре отримав запевнення в готовності запровадити без-

візовий режим для громадян Молдови. Показово, що молдавська сторона запропонувала включити питання придністровського врегулювання до порядку денного німецько-російських відносин. Спікер молдавського парламенту наголосив на важливості інтернаціоналізації процесу придністровського врегулювання.

Кишинів 30 листопада 2012 р. відвідав голова Європейської Комісії Жозе Мануель Баррозу. Він запевнив, що Молдова зробила правильний вибір, ставши на шлях європейської інтеграції. На його думку, країна проводить послідовні та швидкі реформи, які дадуть результати. Баррозу запевнив, що Молдова «входить до однієї родини з Євросоюзом». Голова Єврокомісії обіцяв, що перевагами угоди про асоціацію та лібералізацію візового режиму Молдови з ЄС зможуть скористатися мешканці Придністров'я. Це могло б стати частиною процесу забезпечення територіальної цілісності Молдови. Мирне врегулювання придністровського конфлікту Баррозу прямо не пов'язав із перспективами європейської інтеграції Молдови. Аванси від лідерів Євросоюзу молдавська сторона використала для посилення тиску на керівництво Придністров'я. Утім, у Тирасполі вважають, що політика «малих кроків» з вирішення конкретних соціально-економічних про-

блем відносин із Молдовою не знайшла адекватного відгуку в Кишиневі. На думку голови «Асоціації незалежних політологів Придністров'я» Андрія Сафонова, Молдова намагається змусити керівництво Придністров'я погодитися на унітарний сценарій урегулювання. Тому пропонувалося відмовитися від поступок і компромісів, які сприймаються опонентами як слабкість.

Розблокуванню становища навколо придністровського врегулювання не сприяли й два візити представника російського президента та віце-прем'єр-міністра Д. Рогозіна, які відбулися у квітні та листопаді 2012 року. Багато хто був переконаний, що РФ готова до самостійних кроків у Придністров'ї. За підсумками переговорів ні Рогозін, ні придністровський президент Євген Шевчук не констатували можливості виділення 3 млрд. крб. на допомогу придністровцям. Не йшлося також про можливість посилення російського миротворчого контингенту в Придністров'ї, зокрема, ескадрою гелікоптерів. Не додали ясності й слова Рогозіна про те, що на землі Придністров'я служать не партизани, а бойові частини Збройних сил Російської Федерації, які переживають реформування та переозброєння.

Не стала сенсаційною й молдавська частина візиту

Рогозіна. Кишинів не погодився на відкриття двох російських консульств у Придністров'ї, зокрема, Тирасполі та Бельцях, де мешкає найбільше громадян Росії. Проти цього було МЗС Румунії. Відсутність прогресу у вирішенні вказаного питання пригальмувало розвиток економічного партнерства між Молдовою та Придністров'ям. Фактичний економічний бойкот, застосований Заходом до останнього, залишається інструментом політичного тиску. Молдова також затримувала сировину для придністровських підприємств, відмовилася відновити залізничне сполучення, бойкотувала придністровські банки та ретрансляцію телебачення. Це давало привід придністровському керівництву більше орієнтуватися на Росію.

Головуючий у ОБСЄ Міністр закордонних справ України Л. Кожара 21-22 січня 2013 р. відвідав Тирасполь і Кишинів. Наголошувалося, що Придністров'я готове обговорювати політичний статус у форматі Республіки Молдова. Утім, після цього Президент Придністров'я Євген Шевчук запевнив, що предметом перемовин у всіх форматах може бути тільки обговорення економічних, а не політичних питань. На перемовинах у Львові 19 лютого 2013 р. у форматі «5+2» Молдова та Придністров'я не були представлені вищими посадовими особами. У підсумку не було підготовлено проект угоди про вільне переміщення, яку мали підписати Прем'єр-міністр Молдови Влад Філат і Президент Придністров'я Євген Шевчук. Наступна

зустріч запланована на травень 2013 р. в Одесі. Зосередженість України як цьогогорічного голови ОБСЄ на вирішенні конкретних економічних і гуманітарних проблем молдавсько-придністровських відносин може дати позитивний результат. Безумовно, така ситуація обумовлена не лише станом справ у відносинах між Молдовою та Придністров'ям, а й між Україною та РФ. На думку російської сторони, неузгодженість дій Києва та Москви на придністровському напрямі зриває переговори, віддаляє перспективу врегулювання. Придністровці також виступають за синхронізацію дій України та Росії в процесі врегулювання, що може забезпечити вирішення реальних проблем повсякденного життя громадян України та РФ у Придністров'ї.

З іншого боку, серйозно ускладнити процес урегулювання може політична криза в Молдові, пов'язана з прогнозованим розладом правлячої коаліції «Альянс за європейську інтеграцію». Позачергові парламентські вибори можуть спричинити нові ускладнення. Румунська сторона вважає, що перспективи європейської інтеграції України залежать від позиції Києва щодо придністровського конфлікту під час головування в ОБСЄ. Румуни наполягають на постановці більш складних політичних питань урегулювання, пов'язаних із заміною російських миротворців, посиленням ролі США та Євросоюзу в Молдові. Зокрема, ідеться про перехід від двох перших кошиків – соціально-економічних питань, гума-

нітарних проблем і прав людини до третього кошика – загального врегулювання конфлікту з вирішенням проблем безпеки. Наразі російська та придністровська сторони наполягають, аби перехід до третього кошика відбувався лише після вирішення проблем перших двох. У цьому контексті Придністров'я не влаштовує закон Молдови 2005 р. про наділення автономним статусом. Росія також вважає, що обговорення питання політичного статусу Придністров'я апіорі неможливе, доки Молдова не скасує згаданий закон.

Для України в короткотерміновій перспективі прийнятною є ситуація збереження статус-кво в цьому регіоні. Придністров'я залишається лакмусовим папірцем геополітичного співвідношення сил, своєрідною «буферною зоною» між сферами впливу Росії та Заходу, особливо після визнання незалежності Косово, а також Абхазії та Південної Осетії. Збереження присутності російського військового контингенту в такому разі є військово-політичною гарантією від швидкого вступу до НАТО Молдови й України. Не можна виключати – в разі загострення конфронтації між Росією і НАТО щодо режиму виконання Договору про звичайні збройні сили в Європі та створення системи протиракетної оборони без участі Росії – визнання Кремлем незалежності Придністров'я та його подальшої інтеграції до Митного союзу й Організації договору про колективну безпеку.

Другий сценарій обумовлений вірогідним стрімким погіршенням станови-

ща на Півдні Європи (грецька боргова криза, «аварійна» трансформація зони євро). У такому разі ймовірними будуть спроби Румунії, спираючись на союз із США, серйозно зайнятися «інтеграцією» Молдови. «Придністровський фронт» може стати епіцентром нової «холодної війни» між Росією та Заходом. Це, безперечно, ускладнить процес реалізації європейського курсу України. Черговий територіальний переділ у Європі може спровокувати локальні війни поблизу кордонів нашої країни.

На етапі головування України в ОБСЄ важливо послідовно погоджувати переговорні кроки з усіма учасниками формату переговорів «5+2», уникати інформаційних провокацій і не перетворювати Придністров'я на розмінну монету спеціальних операцій як з боку Росії, так і з боку Заходу. На перспективу остаточного врегулювання політичного статусу Придністров'я, мабуть, варто нагадати про особливий статус Аландських островів. За Паризьким мирним договором 1856 р. острови були демілітаризовані, хоча російські війська залишалися тут до 1917 року. У 1921 р. Ліга Націй закріпила за Аландськими островами статус широкої автономії у складі Фінляндії. На острові збережено шведську мову, а після вступу Фінляндії до ЄС Аландські острови також зберегли особливий автономний статус. Утім, для дипломатичного варіанта вирішення придністровської проблеми насамперед потрібна добра воля всіх зацікавлених сторін, якої поки що немає.

Оксана ВАСИЛЬЄВА,
слухач І курсу
Дипломатичної академії
України при МЗС

Одним з пріоритетів голо-
вування України в ОБСЄ про-
голошено врегулювання при-
дністровського конфлікту
(тут і далі йдеться про При-
дністровський регіон Рес-
публіки Молдова).

Серед причин конфлікту –
політичні, економічні та етно-
культурні. Тому, узгоджений
17-18 квітня 2012 р. у Відні та
затверджений спеціальним
протоколом 12-13 липня
2012 р. порядок денний офі-
ційного переговорного про-
цесу у форматі «5+2» (Мол-
дова, Придністров'я – сторо-
ни конфлікту, Україна та Росія
– гаранті й посередники,
ОБСЄ – посередник, ЄС і
США – спостерігачі) склада-
ється з трьох «кошиків»:

- 1) соціально-економічні пи-
тання;
- 2) загально-правові та гу-
манітарні питання і права лю-
дини;
- 3) політичні аспекти врегу-
лювання конфлікту та визна-
чення статусу ПМР (Само-
проголошеної Придністров-
ської Молдавської Республі-
ки).

Отже, гуманітарна скла-
дова або, іншими словами,

Гуманітарний аспект політики України щодо Придністров'я

«м'яка сила» повинна також
відігравати важливу роль у
розв'язанні конфлікту.

Поняття «тверда сила» та
«м'яка сила» ввів американ-
ський політолог Джозеф Най.
У своїй книзі «М'яка сила: шляхи досягнення успіху у світовій політиці» він розгля-
нув «м'яку силу» як спромож-
ність досягти своїх цілей зав-
дяки власній привабливості [6, с. 36]. «М'яка сила» – за-
порука впливу на інших: якщо
країна приваблива, інші дер-
жави будуть поважати та на-
слідувати її, ставитися позитивно,
поділяти позиції та прагнути діяти в одному ключі.

Як зазначає український
науковець В. Цимбалістий,
«м'яка сила включає цілий
комплекс інструментів взає-
мозалежності – динамізм
економіки, соціальну згурто-
ваність суспільства, його орієн-
тованість на сприйняття
нової інформації, включення
в систему міжнародних ко-
мунікацій, універсальність і
привабливість культурних та
ідеологічних цінностей певно-
го суспільства і професіоналізм дипломатів» [5, с. 219].

Розглядаючи гуманітарну
складову придністровського
врегулювання, необхідно вра-
хувати, що історично Придніс-
тров'я входило до складу
Молдавської Республіки з
1940 р., до цього – було час-
тиною УРСР. Етнічний склад
Придністров'я складається з
трьох приблизно рівних за
чисельністю основних етніч-
них груп: українців, молдаван
і росіян.

Слід також наголосити, що
переважна більшість при-
дністровських українців є ав-
тохтонними, а понад 120 тис.
осіб із них (із загальної кіль-

кості українців – понад 150
тис.) набули громадянство
України.

Отже, Україна має всі об'єк-
тивні підстави для всебічної
підтримки українців Придніс-
тровського регіону.

З перших років незалежно-
сті наша країна не оминала
увагою українську громаду
Придністров'я та надавала їй
посильну допомогу у відрод-
женні рідної мови, культури
та збереженні традицій.

Гуманітарна політика Укра-
їни щодо Придністров'я зо-
середжена, зокрема, на осві-
тянському напрямі. Для шкіл,
де викладається українська
мова, дитячих садків, кафедр
української філології при
Тираспольському універси-
теті імені Тараса Шевченка з
боку Міністерства освіти і на-
уки України, громадських ор-
ганізацій і місцевих адмініст-
рацій України надавалися
підручники, організовували-
ся методичні семінари за
участю українських фахівців
– педагогів-україністів, від-
бувався обмін досвідом між
навчальними закладами. Ве-
лике значення мало надання
Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України
квот на навчання українців,
які проживають за межами
нашої країни, у вищих нав-
чальних закладах.

У сфері культури за спри-
яння української сторони (Мі-
ністерства культури України
та товариства «Україна-Світ»)
організовувалися виступи в
регіоні відомих українських
митців, зокрема, Ніни Матві-
єнко, Оксани Білозір, Націо-
нального академічного укра-
їнського народного хору іме-
ні Г. Верьовки тощо [4].

Допомога надавалася різ-

ними каналами, зокрема,
дипломатичним: знаковою
подією було започаткування
МЗС України Культурно-ін-
формаційного центру у скла-
ді Посольства України в Рес-
публіці Молдова, що здій-
снює роботу в тому числі в
Придністровському регіоні.
Першим заходом у примі-
щенні центру було відзначен-
ня Дня Соборності України в
січні 2007 р. за участю пред-
ставників громадських ор-
ганізацій українців з обох бере-
гів Дністра.

Посольство України було
також ініціатором створення
українського культурного
центру при Тираспольсько-
му університеті імені Тараса
Шевченка, відкритого в жов-
тні 2007 року. За підтримки
України було започатковано
ще один осередок українсь-
кої культури в Тирасполі.

На якісно новий рівень вий-
шла співпраця з придніс-
тровськими українцями із за-
провадженням державних
програм співпраці із зарубіж-
ним українством. Перші бюд-
жетні кошти на сприяння ук-
раїнським громадам за кор-
доном були виділені у 2005 р.,
що дало змогу вже на почат-
ку 2006 р. здійснити низку
важливих заходів, зокрема, з
удосконалення роботи єди-
ної на той час україномовної
газети «Гомін», яку видає
Спілка українців Придніс-
тров'я.

Місцевим українським гро-
мадським організаціям сут-
тєво сприяла реалізація бюд-
жетної програми 1401150
«Заходи щодо підтримки
зв'язків з українцями, які
проживають за межами Укра-
їни». Так, за її кошти протя-
гом 2008-2010 рр. було ство-

рено і встановлено пам'ятник Т. Шевченку в м. Кам'янка, проведено фестивалі мистецтв, низку художніх виставок, тематичних семінарів, лекцій, гастрольних поїздок, забезпечено оздоровлення українських дітей із постраждалих унаслідок повені районів Придністров'я в дитячому центрі «Молода гвардія» у м. Одеса та багато інших важливих і корисних справ.

Значну роботу з відродження українства регіону (вивчення української мови, створення аматорських мистецьких колективів, широке відзначення Дня Незалежності України, Шевченківських днів, проведення щорічних фестивалів української пісні «Пшеничне перевесло» тощо) здійснюють громадські організації самого Придністров'я (Спілка українців Придністров'я, громадська організація «Укр-просвіта»), а також України (товариства «Україна-Світ», «Просвіта»).

Разом з тим, на думку голови Спілки українців Придністров'я Л. Ткачука, «сьогодні є проблема і в Україні. На жаль, зважаючи на змінюваність влади, – ніхто ще не прийняв жодного концепту відносно Придністров'я. Позаяк немає стратегічного бачення ситуації Придністров'я, чіткої політики. Ми змушені доводити, що маємо якісь права. Більшість наших дітей навчається в Україні, але квоту отримати дуже важко і задля цього потрібно звертатися до численних інстанцій. До порівняння, випускники молдавських шкіл отримують до 5-6 тис. місць на безкоштовне навчання в університетах Румунії. Ми маємо проблему з перетином кордону. Нашу республіку завжди піддавали різним зовнішнім негативним факторам. У цій ситуації, зрозуміло, ми були раді будь-якій підтримці від будь-якої держави. Ця допомога надійшла з боку Росії» [3].

Саме так Л. Ткачук пояснив той факт, що на референдумі в Придністров'ї 2006 р. біль-

шість населення регіону висловилися за приєднання до Росії. «...Ми вважаємо Україну не просто державою, із якою маємо нині кордон. Україна для нас – це рідне, бо родинні зв'язки ніколи не переривалися і не перервуться. Тому політики мусять це враховувати. Треба змінювати щось у цьому напрямі, тоді покращиться авторитет України у світі, бо всі побачать із якою повагою Україна ставиться до своїх іноземних громадян. У нас, до речі, мешкає 130 тис. українців, які не мають можливості скористатися навіть таким правом, як піти на вибори», – зауважив Л. Ткачук [3].

У своєму досить емоційному інтерв'ю лідер придністровських українців визначив суть питань, які мала б вирішити наша країна з метою наближення до розв'язання конфлікту:

1) виробити стратегію вирішення конфлікту;

2) враховувати при цьому виключно інтереси Української держави в безперечній відповідності до українського законодавства та норм міжнародного права;

3) налагодити чітку систему надання всебічної допомоги українській громаді Придністров'я.

Щодо реалізації останнього положення, слід зазначити, що, як видно зі змісту ухвалених документів щодо статусу та сприяння закордонним українцям, особливий статус придністровських українців у них не врахований.

Достатньо звернути увагу на визначення терміну «закордонний українець» у Законі України «Про закордонних українців» [2].

«Стаття 1. Визначення термінів

Закордонний українець – це особа, яка є громадянином іншої держави або особою без громадянства, а також має українське етнічне походження або є походженням з України;

українське етнічне походження – це належність особи

або її предків до української нації та визнання нею Українці батьківщиною свого етнічного походження».

Таким чином, більшість українців, мешканців Придністровського регіону, яка через особливі обставини, що склалися (невизнаність ПМР), набула ще громадянство, але постійно проживає за межами батьківщини і тому не може конкурувати в будь-якій сфері з громадянами України, які постійно проживають на її території, не є закордонними українцями і, відповідно, не мають права на допомогу, передбачену державою для закордонних українців.

Особливо ретельно останнім часом стало дотримуватися цього закону Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, що призвело до випадків виходу з громадянства України придністровської молоді з метою отримання можливості безкоштовно навчатися в Україні.

Виходом з цієї ситуації могло б бути внесення змін до Закону «Про закордонних українців» і приведення його першої статті у відповідність до статті 12 Конституції України, яка проголошує, що «...Україна дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави» [1].

Підтримка української громади регіону та її європеїзація могла б також здійснюватися через залучення до європейських культурно-гуманітарних проектів, наприклад, у рамках Ради Європи, досвід якої у сприянні налагодженню міжкультурного діалогу важко переоцінити.

Оптимальним форматом взаємин із європейськими партнерами вбачається міжрегіональне співробітництво. Тематику для надзвичайно цікавих можливих проектів пропонує сама історія – у невеличкому селі Варниця у передмісті м. Бендери влаштував свій табір шведський король Карл XII після поразки під Полтавою. З ним був ук-

раїнський гетьман Іван Мазепа. Місце табору і Бендерська фортеця, розташована неподалік, гідні ретельного вивчення та вшанування, наприклад, у рамках проектів Ради Європи «Київська ініціатива» або Днів європейської спадщини.

Придністровський регіон досі потерпає від наслідків конфлікту 1989-1992 років. Його політичне врегулювання – складний і довготривалий процес: тут переплелися інтереси багатьох вагомих гравців, не всі з яких зацікавлені у його вирішенні. Однак, є понад 500 тис. людей, життя яких уже понад два десятиріччя триває в цих умовах. З них третина – близько 150 тис. – українці. Турбота про них повинна стати головним завданням для Української держави, у тому числі в контексті врегулювання конфлікту.

Урахування особливості ситуації придністровського українства дало б змогу запобігти масовому виходу з громадянства України придністровської молоді, забезпечити підготовку кадрів для регіону в нашій країні й таким чином підвищити її авторитет.

Список використаних джерел

1. Конституція України // *Відомості Верховної Ради України*, 1996. – № 30. – С. 141 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
2. Закон України «Про закордонних українців» (Назва в редакції Закону № 4381-VI (4381-17) від 09.02.2012) // *Відомості Верховної Ради України*, 2004. – № 25. – С. 343.
3. Самокиш І. «Чим живуть українці Придністров'я?» // *«День»*, 8 листопада, 2011 р.
4. «Спілка українців Придністров'я. 20 років шляхом відродження і становлення». – Бендери, 2011. – 119 с.
5. Цимбалістий В.Ф. *Теорія міжнародних відносин: Навчальний посібник*. – Ч. I., Львів, 2005.
6. Nye, Joseph. *Soft Power: The Means to Success in World Politics*, New York: Public Affairs, 2004.

Дикі карти – у грі

Ірина ВИШНЕВСЬКА,
аспірант Інституту світової
економіки і міжнародних
відносин НАН України

Частина 2

Метафорично сучасний механізм досягнення військової переваги функціонує подібно живій вибухівці, де динаміт – це емоції натовпу, в якості сірників може бути застосована ідеологія, аналогом бікфордівго шнура, що гарантує безпеку для палія, виступає стратегія трансформації традиційних збройних воєн між державами – у цивільні війни всередині «ненадійних» держав.

За зрежисованої політики навіть позитивне можна перевести в розряд недоліків, а розбрату не запобігти навіть у разі сповідування єдиних канонів. Наприклад, після краху СРСР, Комуністична партія Китаю взяла на озброєння ідеологію «Великого Китаю», отож у нових шкільних підручниках з'явилися «патріоти Великого Китаю», які раніше були антигероями, зокрема імпе-

ратори та воєначальники колишніх династій; партійні ж чиновники почали брати участь у церемоніях поклоніння «китайському першопредку імператору Хуанді» або «великому першоучителю Конфуцію» тощо. Однак наразі доктрину «Великого Китаю» перехопили радикальні націоналісти, які виступали проти КПК. Їхні гасла та заклики – парадоксально суперечливі: проти глобалізаційних процесів (хоча саме глобалізація сприяла розквіту КНР), за «Великий Китай», за демократизацію, за війну з Японією. Якщо в теорії ще якось можна поєднати антиглобалізаційний процес із демократизацією, то на практиці – це нонсенс. Теорія демократичного миру, яку ідейно сформулював у 1983 р. М. Дойл, – обіцяє подолання війни. Але це розходиться з ідеологією китайських націоналістів, які, пропагуючи демократію, вимагають розпочати війну з Японією. Тому ж бо й закидають солдатів камінням із викриками «Ганьба нашій армії!» (причиною стала недавня купівля японським урядом трьох із п'яти спірних островів у приватних власників). Парадоксальність сенсу лозунгів не перешкоджає націоналістам збирати все більше і більше прихильників. Під впливом емоційного сплеску будь-які наміри індивідів девальвуються, підпорядковуючись єдиному ритму натовпу. Створена натовпом аура дає унікальну змогу кожному учасникові

зібрання вирости у власних очах, відчутти себе щирим патріотом, готового безкорисно віддати себе на благо суспільства. Будь-яке гасло лідера за цієї ситуації буде схвально підтримане емоційно-збудженим натовпом. Довіра людей до лідера – беззастережна, оскільки в гурті кожен перестає мислити самостійно, бо ж імпліцитно довіряється розуму більшості. І так чинить кожен індивід. Хоча в такому разі «розум натовпу» – це лише заготовка ідей невеликої групи людей, що подібно маятнику створює резонанс з метою отримати чи утримати владу для себе.

Наразі ідеологією «Великого Китаю» стали крутити як циган сонцем і радикальні націоналісти, і члени компартії, перегинаючи палицю задля власних цілей. На перший погляд здається, що причин для хвилювань немає, адже нічого не змінилося: доктрина «Великого Китаю», яка на практиці виявилася ефективною, продовжує

існувати. З нею ніхто не бореться, навпаки – вона стає дедалі могутнішою силою. Однак це починає становити небезпеку КСД. І тут для превентивності не використаєш тривіальний «метод зовнішньої заміни» зі збереженням внутрішнього стрижня – подібно зніманню плазми старої шкіри, коли вона стає замалою. Проблема криється аналогічно небезпеці підводних рифів – на ендегенному рівні. Доктрина «Великого Китаю», що на початкових стадіях спиралася на умовиводи, може трансформуватися в ірраціональну емоційну. Якщо раніше Китай використовував силу глобалізації для економічного зростання країни, спираючись на доводи логіки, то наразі в державі назріває потужна некерована сила емоцій антиглобалістів. Радикальні націоналісти КНР також закликають до війни з Японією. Такий крок надовго відкинув би назад Піднебесну. Хоча навіть без війни, одні

лише протести вже негативно позначаються на економіці КНР, оскільки місцем проведення найрадикальніших антияпонських акцій стала провінція Гуандун, де зосереджено основний кластер експортного виробництва. Патріотизм невдоволеного натовпу є потужною зброєю проти зовнішнього ворога, що може забезпечити перемогу навіть за відсутності технічних чи людських ресурсів. Однак «патріотичні» війни всередині власної країни врешті-решт призводять до занепаду самої держави. Незважаючи на те, що виступи китайців часто спрямовані на «зовнішнього ворога» (наприклад, коли у 2001 р. над островом Хайнань пілот китайського винищувача загинув у ході зіткнення з літаком-розвідником США, чи проти французької продуктової мережі Carrefour, після закликів Н. Саркозі у 2008 р. бойкотувати літні Олімпійські ігри в Пекіні), проте винних шукають у власній країні, де відбувається виверження негативних емоцій патріотично налаштованого натовпу. Доктрину ж «Великого Китаю», що ґрунтується на націоналізмі, можна порівняти з отрутою змії: виявиться смертельною або сприятиме швидкому одужанню. Усе залежить від дози, передозування – шкідливе.

Таким чином, виникає можливість перевести міжнародну політику в багатоплощинну гру для реалізації цілі – режисування потрібного май-

бутнього, тривалий час не засвічуючи карти. Представники сучасного реалістичного напрямку, зокрема К. Волтц і Р. Гілпін, переконані, що глобалізаційні процеси покликані формувати глобальну міжнародну систему з наявними управлінськими закономірностями, що приховані за хаотичними подіями та неузгодженою поведінкою гравців. Події диких карт стають тією невидимою частиною айсберга, про яку дізнаються лише в момент невідворотності катастрофи.

Режисування майбутнього, у тому числі події диких карт, пов'язані з далекоглядними планами, ефективність реалізації яких підвищується за дій «з кінця»: від далекоперспективних планів до середніх, короткотермінових і, зрештою, – до дійсності, яку вже неможливо змінити. Реалізація сценарію «з кінця» (див. рис. 5а), із залученням інформаційних шумів, дає можливість тримати суспільство у невіданні до останнього моменту. Люди, не здогадуючись про їхній програш у разі реалізації сценарію, – не протидіють. А отже, імовірність розгортання подій за написаним сценарієм стає дуже високою.

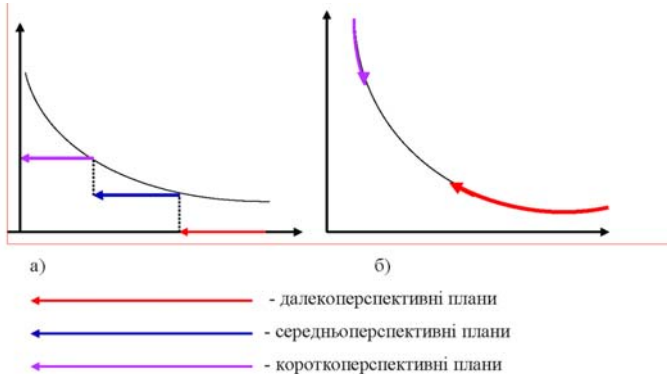

Рисунок 5

Метод реалізації сценарію «з кінця» дає можливість прокласти заздалегідь лижню для успішного просування цілей ляльководів. Однак суспільство не підготовлене за теперішнього часу до необхідних змін згідно зі сценарієм може піти альтернативним шляхом. Ось чому для режисування майбутнього використовується тактика, аналогічна прокладанню пунктирної лінії: одночасно проводяться дії і з майбутнього, і з сьогодення (див. рис. 5б). У цьому слабкість сучасних режисерів майбутнього: пунктир дає можливість про-стежити головну лінію. Щоб цього не трапилося, її намагаються замаскувати в хаосі інформаційного шуму, у тому числі й серед вигаданих загроз, які, до речі, можуть істотно вплинути на хід історії.

Так, Дж. Найпише, що сьогодні, швидше за все, увага, а не інформація, стає дефіцитним ресурсом, і той, хто зможе відрізнити цінні сигнали від шумів, стане найсильнішим.

У сучасному театрі міжнародних відносин не можна

заперечити наявність багатьох опонуючих сценаристів майбутнього, де кожен намагається приховати свої карти до останнього моменту, тим більше – козирні. З цією метою режисер застосовує метод пунктиру, обережно реалізуючи короткострокові плани (щоб не насторожити суспільство здогадками) і не боячись діяти в рамках довготермінових планів, масштабність яких не відкриває точку кінцевого результату. Це як шукання голки в копиці сіна. Як режисери часто застосовують у різних фільмах одну й ту ж декорацію, так і в режисуванні майбутнього можливе використання ідентичного довготривалого плану різними сценаристами, серед яких існують і такі, які не здогадуються про консолідацію з майбутнім конкурентом, а можливо, й ворогом.

Глобалізація стає своєрідною прокладеною лижнею, по якій планують просуватися вперед учасники «забігу». І хоча наразі навіть серед науковців є ті, хто відкидає саму наявність глобалізації, цей процес іде до нас із далекоперспективних планів. Використовуючи глобалізаційні процеси, Китай став набирати потугу. Сполучені Штати також зміцнили свої позиції завдяки ТНК,

ТНБ тощо. Оскільки глобалізація дає шанс багатьом акторам, то конкуруючі сили приходять до консенсусу на самих початках. Звичайно, США стурбовані тим, що Китай дихає їм у потилицю. Однак існує ймовірність того, що американцям слід очікувати головну небезпеку не від держав, як це було споконвіку, – а від неспіввідносної з державою структури. Факт відсутності подібного в історії людства дає змогу новій потузі залишатися непоміченою аж до того часу, коли наступить подія диких карт, за якою вплив гегемона буде зміщений на управління світом новою недержавною структурою.

Зі Сполученими Штатами може зіграти злий жарт принцип У. Ешбі, згідно з яким процес змушують протікати двома стадіями, кожна з яких отримує необхідну порцію енергії та при цьому одна, менша, слугує для переключення, зміни напрямку потоку більшої. Однак на практиці можлива несподівана перетасовка ролей, коли роль більшої сили перехопить менша, а США відіграють лише допоміжну роль.

Зобразимо схематично, яким чином може з'явитися нова сила. Нехай точка O – нинішній гегемон (див. рис. 6), котрого виносять на найвищий рівень ієрархічної системи країн його державотворчі структури, у тому числі «допоміжні» (покликані сприяти могутності США), наприклад, ТНК, які на «піраміді державотворення» позначені точками M_1 та M_2 .

І хоча деякі американці вважають Піднебесну найбільшою небезпекою, бо ж

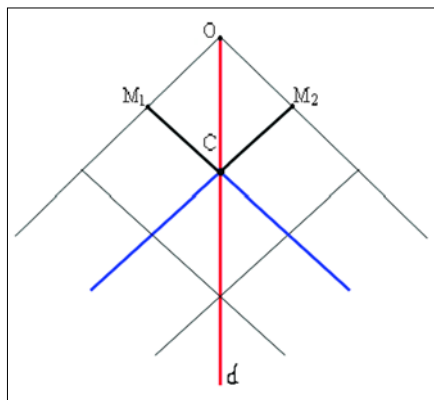

Рисунок 6

після США другу позицію займає КНР (точка C), однак транснаціональна політика Сполучених Штатів на певному етапі може вийти з поля впливу самої держави та розпочати дії всупереч національним інтересам. «Національність» недержавних акторів міжнародних відносин не гарантує, що вони не почнуть забивати голи у ворота батьківщини.

На перший погляд здається малоімовірним, щоб ТНК переграла державу. Однак якщо скоротити процес гри до мінімуму, а залишити тільки виграш із гри «виграшів», тоді можлива кардинальна зміна міжнародної системи з новим центром управління. Наразі еквівалентом виграшу служать гроші. А оскільки американський долар є міжнародною резервною валютою, понад 60% обсягу валютних резервів світу закладено в доларових активах, то виграш – у руках США. Проте американському доларові доведеться конкурувати з різними валютами. Якщо якась із них переграє американську, тоді гіпотетично Сполучені Штати втраять і силу. Якщо ж якась потужна недержавна структура, досягнувши можливостей наддержави, зможе іще виграти у гри

виграшів, тоді лінія зміщення «держави – державою» (лінія d на рис. 6) девальгується, а події диких карт презентують кардинальну нову дійсність. Міжнародна політика ще функціонує за канонами діда-прадіда, коли тільки країни становили небезпеку

для найсильнішої, а виграш оцінювався військовою перемогою. Оскільки за виграш зумовлював цілий комплекс факторів (чисельність армії, кількість і новітність бойової техніки, бойовий дух солдатів, командирів), то це давало змогу виграшу стати заручником багатьох складових, передаючи його як перехідний прапор. Завжди якась армія ставала з часом потужнішою та змінювала наявного лідера. Оскільки еквівалент виграшу – перемога у війні – залежала від численних факторів, то встановити гегемонію назавжди було неможливо. Якщо ж виграш не залежатиме від набору факторів, а буде спрощений до найменшої складової, яка не розкладається і є життєво необхідною для кожної людини, і якщо встановити за цим еквівалентом виграшу контроль по всьому світові законним шляхом, то таким чином гіпотетично можна захопити світову владу незалежно від того, чи вона буде в руках держави, чи недержавної структури. Наприклад, наразі існує ТНК «Монсанто», якій вдається у глобальному вимірі поступово трансформувати виграш у напрямі життєво необхідної для людства константи, підірвавши основи виграшу нинішнього

гегемона вже в близькій чи середній перспективі. Оскільки ТНК не розташована по лінії зміщення «держави – державою» (лінія d), то США не фіксують слабкі сигнали, що можуть привести до подій диких карт.

Згідно зі стратегією ТНК, їхній виграш не є продовженням розкрученої спіралі виграшів. Обраний транснаціональною корпорацією еквівалент виграшу розпочинає хід з основи – життєво необхідних складових – трансформувачи звичну для нас спіраль виграшів у зворотному напрямі. Без чого людина не може жити? Без повітря, їжі. Звичайно, важко уявити контроль над дозуванням видачі повітря, а ось контроль над продуктами харчування – можливий. Отож, структура, якій вдасться це зробити, – буде управляти світом. І в цьому разі не потрібна домовленість держав щодо переведення людства до нового еквіваленту виграшу, як це відбувається, коли пропонується перехід від ВВП до «індексу щастя». Оскільки без їжі настає смерть, то за хитрої політики ТНК, продукти харчування стають виграшем самі по собі. Установивши контроль над ними – установлюється контроль над людством. Наразі фіксуються слабкі сигнали щодо такої можливості. «Монсанто», спираючись на законодавство, виробила стратегію, згідно з якою можливе встановлення тотального контролю за кожною насінниною чи твариною на планеті Земля, що дає корпорації змогу встановити управління і над світом. ТНК націлена на перетворення в поляр-

ній системі координат (див. рис. 7), коли традиційний хід еволюційного розвитку людства з використанням звичайних культур (зображено суцільною гіперболічною спіраллю) трансформується в споживання культур «інтелектуальної власності» (g) унаслідок повного знищення звичайних культур. При зростанні g змінюється траєкторія руху (проти часової стрілки), що зображено контурною гіперболічною спіраллю. Іноді суцільна та контурна спіралі пересікаються, однак коли звичайні культури досягнуть точки не повернення, еволюційний хід людського розвитку вже не зможе повернутися в старе русло.

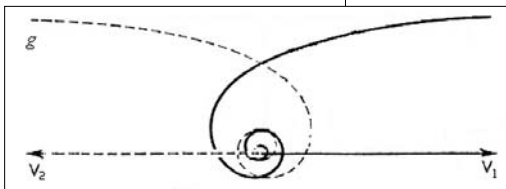

Рисунок 7

«У порівнянні з продовольчою кризою, іпотечна криза може здатися м'якою», – наголошує Дж. Рокфеллер у статті «Зникнення їжі: наступні глобальні «дикі карти»?».

Наразі ТНК різними обхідними шляхами знищують звичайні культури, насаджуючи світові трансгенну інтелектуальну власність, яка коштує дорого та чинить згубний вплив на людський організм. Так, Д. Глікман, колишній голова Департаменту США з сільського господарства за Б. Клінтона з 1995 по 2000 рр., визнає, що він був безсилий протидіяти цьому процесові [1]. Отож існує висока ймовірність, що невдовзі за зрежисованим сценарієм жоден фермер, жоден аграрій-любитель

не зможе посіяти чи посадити вирощене ним же, оскільки це буде інтелектуальною власністю ТНК. Наразі американські фермери банкрутують, оскільки в США майже не залишилося звичайного посівного матеріалу, а наявний трансгенний є інтелектуальною власністю, і його потрібно щороку купувати в ТНК за високими цінами. І це ще не все. До посівного матеріалу потрібно придбати у компанії гербіциди, без яких не буде врожаю. Ще гірша ситуація в Індії, де після того, як традиційне насіння бавовни повністю вивелося, ціни на інтелектуальну власність піднялися вчетверо. Частими є випадки суїциду серед індійських фермерів,

які не можуть придбати посівний матеріал і, відповідно, прогодувати сім'ю. З аналогічними проблемами зіткнулися жителі Латинської Америки. У Канаді та Мексиці закони щодо заборони на трансгенні культури також не є ефективними через зону вільної торгівлі зі США. У багатьох країнах продають посівний матеріал за заниженими цінами, не говорячи, що це – ГМО. Незважаючи на велике бажання не допустити проникнення в країну генетично модифікованих культур, не можна прослідкувати за закупками, оскільки серед чистого насіння з'являється одне трансгенне, яке згодом опилить поле. А фермер навіть не здогадується, що його урожай став інтелектуальною власністю ТНК. У невіданні та спокої житиме аграрій до тих пір, поки на ринку остаточно

зникнуть звичайні культури. Лише тоді інтелектуальна власність пред'явить свої права.

Якщо людство дозволить розкрутитися запущеному механізму, то еквівалентом виграшу стануть продукти харчування, а гроші самі по собі втраять вагу. Хто від цього постраждає більше: США чи КНР? Незважаючи на те, що китайці роблять ставку на фінанси, вони підготували запасний варіант – світове промислове виробництво. Що ж мають у запасі США? Долар? Але якщо еквівалентом виграшу стануть продукти харчування, то Сполучені Штати автоматично перетворяться на другорядну країну, попри те, що саме з лона США виходить новий претендент на світове лідерство.

Згідно зі зрежисованим сценарієм, світом може правити ТНК, що матиме всі патенти на вирощування продуктів харчування. За таких обставин може вистояти КНР, що намагається захопити промисловий сектор виробництва, за обсягом якого Китай посів 1 місце у світі у 2011 році. Отож, можливе існування двох неспівмірних

глобальних сил управління: ТНК та держави, які можуть досягти консенсусу в розподілі ролей. Власне, КНР для надійності кладе яйця в різні кошики. Якщо світ буде розвиватися в усталених рамках – китайці роблять ставку на фінанси, якщо ж спрацює альтернативний сценарій, режисером якого є ТНК, то Піднебесна також готова до змін: ТНК – світова житниця, КНР – світова фабрика.

Читачеві не подобаються сценарії диких карт? Однак за М. Барбером, дикі карти – як придворні блазні процесу передбачення, які «не турбуються, хто буде ображатися на принесені ними повідомлення». Бо ж наша ціль – «думати глибоко і творчо про майбутнє, інакше ризикуємо бути здивованими та не підготовленими» [2, Р. 5].

Список використаних джерел

1. *Mir согласно Monsanto / World According to Monsanto (2008) // <http://dokpro.net/secret/533-mir-soglasno-monsanto.html>*
2. Bishop P., Hines A., Collins T. *The current state of scenario development: an overview of techniques // Foresight: Emerald Group Publishing Limited, 2007. – VOL. 9. ? № 1. – P. 5-25.*

Світова дипломатія і досвід дипломатичної служби Республіки Молдова

Рецензія на навчальний посібник: Дипломатическая служба: теория и практика / Молдавский государственный университет. Координаторы: В. Теоса, Г. Василеску, Э. Чобу: Учебное пособие. – Кишинэу, 2010. – 400 с.

УДК 94: 327

Вячеслав ЦІВАТІЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС,
кандидат історичних
наук, доцент кафедри
дипломатичної
та консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Цей навчальний посібник авторського колективу вийшов друком у Молдавському державному університеті на факультеті міжнародних відносин, політичних і адміністративних наук. Його концепція розроблена на кафедрі міжнародних відносин під керівництвом завідувача кафедри професора Валентини Теоса.

Дипломатія у ХХІ ст. стала надзвичайно значущою, впливовою, відповідальною як за двосторонні, так і глобальні міждержавні відносини. Дипломатія безпосередньо належить до сфери зовнішньої політики та за своєю суттю є

одним із головних і найбільш ефективних інструментів її здійснення. Тому автори посібника приділили належну увагу питанням теорії й історії дипломатії та дипломатичній службі в історичній ретроспективі.

Багатий фактологічний матеріал для розуміння витоків дипломатії, як одного з видів державної діяльності, автори подають у розділі I «Основи дипломатичної служби». Тут, зокрема, розглядаються основні нормативно-правові акти універсального (міжнародного) і національного характеру, що формують базові принципи та механізм діяльності дипломатичної служби. Аналізуються структура та права сутність головних компонентів дипломатичної служби і державних органів зовнішніх зносин, дипломатичних імунітетів і привілеїв, дипломатичного листування тощо.

У розділі II особливу увагу акцентовано на питаннях практики дипломатичної служби, а саме: забезпечення безпеки дипломатичної служби; дипломатичний протокол і документальне забезпечення дипломатичної служби; кадри дипломатичної служби; дипломатична служба в контексті багатосторонньої дипломатії тощо.

Історичний досвід свід-

чить, що держава міцна не лише своєю економічною потужністю, культурним, науково-технічним і військовим потенціалом, а й зрозумілою та гнучкою дипломатичною службою, професійним і моральним потенціалом кадрів дипломатичного корпусу. Автори навчального посібника поставили перед собою завдання донести до студентської та слухачької аудиторії (майбутніх дипломатів) нову і важливу інформацію про дипломатію, яка є предметом їх фахової підготовки.

Саме дипломатична служба багато в чому зумовлює успішність вирішення зовнішньополітичних завдань, що стоять перед державою. Роль дипломатичних інститутів та їх співробітників об'єктивно зростає в переломні моменти історії країни під час зміни її правової бази та соціально-політичної сутності. З іншого боку, зміни в управлінні, організації, формах і методах діяльності дипломатичних структур обумовлені модифікацією системи міжнародних відносин, глобалізацією, інституціоналізацією та інтернаціоналізацією міжнародних проблем, посиленням впливом на дипломатичний процес нових інформаційних технологій, розширенням багатосторонньої дипломатич-

ної діяльності. Вплив цих чинників ставить на порядок денний завдання зміцнення наукових основ дипломатії та дипломатичної служби, виділення цієї проблематики та, відповідно, розроблення детальнішого законодавчого регулювання дипломатичної служби. Цю проблематику подано в главі III розділу I: «Інституційно-функціональні основи дипломатичної служби».

Метою навчального посібника є аналіз сучасної дипломатичної служби як складової частини державної служби Республіки Молдова, виділення основних проблем і формулювання перспектив розвитку з огляду на зовнішньополітичні пріоритети держави у світовому просторі. Цій проблемі присвячено розділ III «Дипломатична служба Республіки Молдова: актуальні проблеми дослідження», який висвітлює важливі аспекти традицій дипломатичної школи та сучасного розвитку дипломатичної служби в рамках державної служби та її зовнішньополітичної діяльності з огляду на розвиток глобалізаційних процесів, які справедливо вважаються головною тенденцією сучасності, однак не розроблені наукою достатньо.

У рецензованому навчальному посібнику роз-

глянуто місце дипломатичної служби в системі органів державного управління Республіки Молдова, її основні поняття. Сформульовано головні проблеми та надано рекомендації щодо вдосконалення діяльності органів дипломатичної служби на основі аналізу законодавства.

Дипломатична служба є невід'ємною частиною служби державної, проте має унікальну галузеву специфіку. Нові підходи, пошуки шляхів раціональної моделі організації вимагають наукового передбачення та прогнозування.

Особливий інтерес, на погляд рецензента, викликає розділ III навчального посібника, який присвячено актуальним питанням світової дипломатії та особливостям розвитку дипломатичної служби Республіки Молдова у XXI столітті. Ауреалін Лаврик, автор підрозділу «Зв'язки мас-медіа в системі дипломатичної служби», слушно зазначає, що електронні мас-медіа є на сьогодні найбільш ефективними інструментами, які повинні бути використані сучасною дипломатичною службою для просування іміджу країни.

Розгляд усіх розділів навчального посібника дає підстави констатувати, що авторському колективі вдалося виконати поставлене завдання. До достоїнств навчального посібника можна також віднести те, що він містить додатки, де наводяться тексти основних документів, які регулюють відносини у сфері діяльності дипломатичної та консульської служби, а саме – Віденська конвенція про дипломатичні зносини (18 квітня 1961 р.),

Віденська конвенція про консульські зносини (24 квітня 1963 р.), Положення про діяльність дипломатичних місій Республіки Молдова (2007 р.) тощо. Додатки також містять таблиці, у яких систематизовано матеріали про штатну чисельність центрального апарату Міністерства закордонних справ Республіки Молдова (1993-2005 рр.), еволюцію структури апарату МЗС РМ, а також подано структуру Міністерства закордонних справ та європейської інтеграції Республіки Молдова.

Навчальний посібник – це вищою мірою цікава і дійсно талановита спроба створення подібного типу видань. Він є першою роботою, яка дає повну й узагальнену характеристику дипломатичної та консульської служби Республіки Молдова.

Книга підготовлена фахівцями в цій проблематиці, чим і пояснюється високий науковий рівень усієї роботи, який відображає новітні дослідження. Особлива цінність видання – напрацювання авторів. Поданий навчальний посібник – значне явище в новітній зарубіжній історіографії, яке може вплинути на напрям теоретико-методологічних пошуків у сучасному знанні.

Можливо, навчальний посібник викличе в читачів бажання дискутувати з авторами з того чи іншого питання. Однак це зовсім не обов'язково пов'язане із упущенням авторів, утім, майже неминучим у такому багатоплановому дослідженні.

Як і будь-яка значна наукова та творча праця, рецензований навчальний посібник не позбавлений певних недоліків. Зокрема, хотілося б висловити зауваження- побажання авторам до наступних перевидань навчального посібника (що не викликає сумніву!), а саме – включити до нього в більшому обсязі матеріали з історії та сучасного стану дипломатичних і консульських служб інших держав, моделей їх дипломатії, зокрема, країн «великої вісімки», що, безперечно, надасть виданню ще більшої змістовності та внесе елемент компаративного аналізу дипломатичних служб провідних держав світу.

Усе це повинно спонукати авторів до нових наукових пошуків і досліджень. Читач, який вдумливо ставиться до сьогоднішніх складних і суперечливих подій у світовій політиці, і зокрема, – дипломатичної та консульської служби,

знайде в книзі інформацію для роздумів.

У цілому ж, студенти, слухачі й викладачі отримали у своє розпорядження доброякісний, змістовний, виважений у науково-теоретичному й методичному плані та виданий на належному поліграфічному рівні навчальний посібник, який не поступається кращим європейським зразкам навчальних видань. Залишається лише сподіватися, що він найближчим часом надій-

де до свого закордонного читача і буде ним апробований.

Рецензована праця написана на високому теоретичному та методичному рівні, зацікавить також науковців, професійних політиків, дипломатів, аналітиків у сфері зовнішніх зносин, викладачів, працівників міністерств і відомств.

Рекомендуємо нашим читачам цей новий навчальний посібник і сподіваємося, що він їм стане в нагоді, а студентам-міжнародникам і слухачам Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ допоможе в засвоєнні початкових курсів «Компаративна історія, теорія і практика дипломатії» і «Дипломатія іноземних держав». Хочеться сподіватися, що ця книга буде корисною знахідкою для майбутніх дипломатів, яким вона й адресована в першу чергу.

Правові та фінансові аспекти діяльності іноземних представництв в Україні

За сприяння Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв 14-15 березня було організовано та проведено семінар-практикум «Функціонування іноземних представництв в Україні – 2013. Правові та фінансові аспекти їхньої діяльності». У роботі семінару взяли участь представники Києва, Донецька, Харкова, Львова, працівники КП «Донінпредкадри»; дирекції «Інпредкадри»; співробітники посольств Канади, Нідерландів, Фінляндії та іноземних представництв, такий як Німецький культурний центр «Гете-Інститут», «Агентство Франс Прес», представництво фонду АНТИ-СНІД-США в Україні, Гертнер Сервіс ГмбХ, «Лукойл Оверсіз Сервіс Б.В.», РОДЕ унд ШВАРЦ Естеррайх ГмбХ та інші.

У ході семінару розглянуто важливі питання організаційно-правового спрямування.

Керівник компанії «Бізнес-Інформ Акцент», експерт-практик із бухгалтерського та податкового обліку представництв-нерезидентів Ірина Гончаренко розповіла присутнім про особливості оподаткування, звітності, бухгалтерського обліку в іноземних представництвах, зупинилася на нововведеннях, що вступили в силу з 1 січня нинішнього року. У зв'язку з цим, доповідач ознайомила присутніх зі змістом Зако-

ну України «Про зайнятість населення».

Новим правилам роботи, які диктуються згаданим законом, присвятив свій виступ начальник юридичного відділу Київського міського центру зайнятості Юрій Пороховець.

Головний правовий інспектор праці профспілок, член редакційної ради журналу «Довідник кадровика» Ігор Рашкевич у своїй доповіді зупинився на розгляді найбільш складних питань регулювання трудових відносин. Зокрема, він акцентував увагу присутніх на особливостях прийняття на роботу та звільнення громадян України – співробітників іноземних представництв; правильному оформленні розриву трудового договору з метою уникнення проблем із прокуратурою та подання судових позовів.

Радник генерального директора ГДІП Олексій Горшков надав аудиторії інформацію про послугу «FAST TRACK» при обслуговуванні в аеропорту «Бориспіль».

Насамкінець Ірина Гончаренко розповіла учасникам семінару про основні засади організації діяльності іноземних представництв, адміністрування податків і зборів.

Доповідачі відповіли на численні запитання аудиторії.

– Нам дуже приємно, що у своїх відгуках учасники семінару відзначили належну організацію та продуктив-

ність здійсненої роботи, – розповів генеральний директор ГДІП Павло Кривонос. – Зокрема, присутнім сподобалися змістовні виступи лекторів, зокрема, основні доповіді Ірини Гончаренко та Ігоря Рашкевича. Матеріал, на їхню думку, викладався в доступній формі, з багатьма

прикладами застосування тих чи інших норм законодавства на практиці. У рамках лекцій було використано вибірку листів регуляторних органів з питань діяльності представництв.

Дуже важливо, що матеріал подавався крізь призму практичних відповідей на запитання, що виникали в ході роботи. Лектори відповідали на запитання по суті. Не пройшло повз увагу присутніх і те, що організаторами семінару був ретельно підібраний роздат-

фесійному вдосконаленню, дає змогу орієнтуватися та застосовувати на практиці нові фахові документи. Уже висловлено побажання докладніше дізнатися про зміни в чинному законодавстві, що стосуються питань функціонування представництв; почути думку кваліфікованих працівників податкової інспекції з питань оподаткування та звітності представництв тощо.

Инф. «З.С.»

ковий матеріал, який, на думку багатьох, стане чудовою підмогою для бухгалтера, який працює в цій сфері.

Працівники ГДП потурбувалися про те, щоб і кава-брейк, і обід були організовані належним чином і дали змогу учасникам семінару поспілкуватися з колегами з інших представництв у неформальній обстановці.

Присутні висловили надію на подальше навчання в рамках семінару, яке сприяє їхньому про-

Полудень віку митця

Нинішній 149-й концертний сезон Національної філармонії України – традиційно багатий на міжнародні музичні події, підготовлені за сприяння зарубіжних посольств і культурних фондів, які працюють у нашій країні. Окрім цього, чимало іноземних гостей відвідують філармонійні заходи, так би мовити, у неформальний спосіб і за власної ініціативи. Це робить життя одного з найвідоміших музичних закладів України ще більш живим і насиченим. Одна з таких зустрічей відбулася під час творчого вечора на честь 50-річчя народного артиста України, соліста Національної філармонії України, диригента, композитора, професора Київсь-

кого національного університету культури і мистецтв В'ячеслава Самофалова. Перед прем'єрним виконанням «Сюїти стародавніх танців», яка складається з алеманди, гавоти, сарабанди, менуету, мазурки та сальтарели, ювіляр оголосив, що присвятив цей твір своєму італійському колезі, імпресарію Розаріо Белла, який спеціально прилетів до Києва, щоб привітати українського митця з полуднем віку. На концерті також був присутній Нікола Франко Баллоні, який представляв Інститут культури Посольства Італії в Україні.

Утім, на цих гостей організатори вечора чекали, а от поява в залі двох сестер милосердя з Ватикану стала для усіх справжньою несподіванкою. Виявляється, перебуваючи в Киє-

ві, вони дізналися, що у програмі творчого вечора лунатиме твір «Чорна Мадонна» А. Голашевської в композиції та аранжуванні В. Самофалова, присвячений іконі Божої Матері, і прийшли послухати його прем'єрне виконання.

Загалом, уся програма вечора відзначалася жанрово-тематичною насиченістю та різноманітністю. Вона значною мірою увібрала в себе численні враження музиканта та композитора від зарубіжних поїздок, втілені в оригінальні твори. У творчому здобутку В'ячеслава Самофалова – звання лауреата і Перша премія Міжнародного конкурсу «CITTA DI CASTELFIDARDO» в Італії; дипломи міжнародних конкурсів «ASTOR PIAZZOLLA» в Італії та «COUPE MONDIALE» у Данії. Усього ж нинішній ювіляр є учасником 27 всеукраїнських і міжнародних фестивалів. За своє мистецьке

життя музикантові випало гастролювати в Росії, Білорусі, Польщі, Угорщині, Німеччині, Франції, Італії, Швейцарії, Голландії, Перу, Колумбії, Сальвадорі, Еквадорі, Коста-Ріці, Панамі, Данії, Швеції.

Тож, не випадково в авторському репертуарі В. Самофалова зустрічаються такі самобутні твори, як музика до шести казок Кіплінга, «Колумбійський карнавал», аранжування творів А. П'яццолли та інші, створені на стику світових культур.

По-справжньому глибокий дослідницький підхід виявляє композитор при написанні творів на національному матеріалі. Зокрема, глядачі тепло привітали два Слов'янські концерти для мішаного хору циклу «Пори року»: «Масляна», «Купальська».

Слід також відзначити, що В'ячеслав Самофалов має дві вищі музичні освіти – як баяніст та оперно-симфонічний диригент. І на своєму творчому вечорі він гідно виявив себе в обох цих іпостасях, виконуючи сольні партії та керуючи виступами хорового колективу і симфонічного оркестру. Нагородами за виконавський і композиторський таланти митця стали щирі оплески глядачів, які побажали ювілярові нових творчих злетів.

Инф. «З.С.»

